

อรรถกถาธรรมบท แปลโดยอรรถ ภาค ๔

๖. บัณฑิตวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพระราชเถระ ๖
๒. เรื่องภิกษุอัสนธิและปุนัพพสุกะ ๑๐
๓. เรื่องพระฉันทเถระ ๑๒
๔. เรื่องพระมหากัปปินเถระ ๑๔
๕. เรื่องบัณฑิตสามเณร ๒๕
๖. เรื่องพระลกุณฏกัทธิยเถระ ๓๙
๗. เรื่องมารดาของนางกาณา ๔๐
๘. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป ๔๔
๙. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม ๔๗
๑๐. เรื่องการพึงธรรม ๔๙
๑๑. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ ๕๑

๗. อรหันตวรรค วรรณนา

๑. เรื่องหมอชิวก ๕๔
๒. เรื่องพระมหากัสสปเถระ ๕๗
๓. เรื่องพระเพ็ญฐิสเถระ ๖๐
๔. เรื่องพระอนุรุทธเถระ ๖๒
๕. เรื่องพระมหากัจจายนเถระ ๖๔
๖. เรื่องพระสารีบุตรเถระ ๖๖

๗. เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี ๖๙
๘. เรื่องพระสารีบุตรเถระ ๗๓
๙. เรื่องพระขทิวรณิยเรวตเถระ ๗๕
๑๐. เรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง ๘๓

๘. สหัสตวรรค วรรณนา

๑. เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง ๘๖
๒. เรื่องพระทวารุจิรียเถระ ๙๐
๓. เรื่องพระกุนทลเกสิเถรี ๙๕
๔. เรื่องอนัตตปุจฉกพรหมณ์ ๑๐๒
๕. เรื่องพรหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ ๑๐๔
๖. เรื่องพรหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ ๑๐๖
๗. เรื่องพรหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ ๑๐๘
๘. เรื่องอายุวัฒนกุมาร ๑๑๐
๙. เรื่องสังกัจจสามเณร ๑๑๔
๑๐. เรื่องพระขานุโกณฑัญญเถระ ๑๒๓
๑๑. เรื่องพระสัปปทาสเถระ ๑๒๕
๑๒. เรื่องนางปฎาจารา ๑๒๘
๑๓. เรื่องนางกิสาโคตมี ๑๓๔
๑๔. เรื่องพระพหูปัตติกาเถรี ๑๓๘

คลิกที่หัวข้อเพื่อไปยังหน้าที่ต้องการ – กด Home เพื่อกลับมายังหน้าแรก

PaliDict ๑๗ ธ.ค.๖๐ จัดหน้าด้วยโปรแกรม LibreOffice 5

แผนผังประกอบ: แผนที่ยัมพูทวีป • สถานที่จำพรรษา • ลำดับเหตุการณ์พระพุทธศาสนา • ราชวงศ์และตระกูลต่างๆ •

๖. บัณฑิตวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพระราชเถระ..... ๖
- [ราชพรหมณ์ชুবผอมเพราะไม่ได้บวช].....๖
- [ราชพรหมณ์มีอุปนิสัยพระอรหันต์].....๖
- [พระสารีบุตรเป็นผู้กตัญญูกตเวที].....๖
- [พรหมณ์บวชแล้วเป็นคนว่าง่าย].....๖
- [พวกภิกษุสรรเสริญพระสารีบุตรและพระราชเถระ].....๗

- [พระศาสดาทรงแสดงอสังกัจจายก].....๗
- [ภิกษุควรเป็นผู้ว่าง่าย อย่างพระราชเถระ].....๗
- [แก้อรรถ].....๘
๒. เรื่องภิกษุอัสนธิและปุนัพพสุกะ..... ๑๐
 - [ภิกษุสามกต้องถูกปัพพาชนียกรรม].....๑๐
 - [แก้อรรถ].....๑๐
 ๓. เรื่องพระฉันทเถระ..... ๑๒

[พระฉันทนเถระดำพระอัครสาวก].....	๑๒
[แก้อรรถ].....	๑๒
[พระศาสดาตรัสสั่งให้ลงพรหมทัณฑ์พระฉันทน].....	๑๒
๔. เรื่องพระมหากัปปินเถระ.....	๑๔
[พระปัจเจกพุทธะทูลขอหัตถกรรม ทำเสนาสนะ].....	๑๔
[พวกบ้านช่างทุกทำบุญ].....	๑๔
[อาณิสสสถานทำให้เกิดในดาวดึงส์].....	๑๕
[กุฎุมพีถวายมหาทาน].....	๑๕
[ภรรยาของกุฎุมพีถวายดอกอังกาบ].....	๑๖
[กุฎุมพีภรรยาและบริวารเกิดในราชตระกูล].....	๑๖
[พระราชทานให้สืบข่าวพระรัตนตรัย].....	๑๗
[พระราชทานได้ข่าวพระรัตนตรัยจากพ่อค้าม้า].....	๑๗
[พระราชทานออกผนวชพร้อมกับบอมาตย์].....	๑๘
[พระราชทานและบอมาตย์ได้บรรลุคุณวิเศษ].....	๒๐
[พระนางอนโชนาเทวีเสด็จออกผนวช].....	๒๐
[แก้อรรถ].....	๒๔
๕. เรื่องบัณฑิตสามเณร.....	๒๕
[พระศาสดาตรัสสอนโมทนากถา].....	๒๕
[ผู้เลื่อมใสในอนโมทนากถา].....	๒๕
[ชายเชิญใจยินดีรับเลี้ยงภิกษุ].....	๒๕
[มหาทุกคตะได้ถวายทานแด่พระพุทเจ้า].....	๒๘
[มหาทุกคตะไปนิมนต์พระศาสดา].....	๒๙
[พระศาสดาประทานบาตรแก่มหาทุกคตะ].....	๓๐
[พระศาสดาเสด็จไปเรือนของมหาทุกคตะ].....	๓๐
[บ้านของมหาทุกคตะ เต็มด้วยแก้ว ๗ อย่าง].....	๓๑
[มหาทุกคตะตายแล้ว เกิดในกรุงสาวัตถี].....	๓๒
[ทารกออกบวชเป็นสามเณร].....	๓๓
[สามเณรเข้าไปบิณฑบาตกับพระเถระ].....	๓๔
[สามเณรลากลับไปทำสมณธรรม].....	๓๔
[อาสนะท้าวสักกะร้อน เพราะคุณของสามเณร].....	๓๕
[พระศาสดาทรงทำอารักขาสามเณร].....	๓๖
[คำอธิบายในปัญหา].....	๓๖
[สามเณรบรรลุพระอรหัตผล].....	๓๗
[ธรรมดาบัณฑิตย่อมฝึกตน].....	๓๗
[แก้อรรถ].....	๓๘
๖. เรื่องพระลูกนกภูกัทธิยเถระ.....	๓๙

[พระเถระถูกล้อเลียนเพราะร่างเล็ก].....	๓๙
[พระชีนาสพเป็นดั่งศิลา].....	๓๙
[แก้อรรถ].....	๓๙
๗. เรื่องมารดาของนางกาณา.....	๔๐
[นางกาณาตำภิกษุ].....	๔๐
[นางกาณาบรรลุโสคาปัตติผล].....	๔๐
[พระราชทานตั้งนางกาณาในตำแหน่งเชษฐธิดา].....	๔๑
[มหาอมาตย์รับเลี้ยงนางกาณา].....	๔๑
[แก้อรรถ].....	๔๒
๘. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป.....	๔๔
[พระศาสดาเสด็จเมืองเวรัญชา].....	๔๔
[พระศาสดาเสด็จไปกรุงสาวัตถี].....	๔๔
[พระศาสดาทรงตรัสวาโลกชาตค].....	๔๕
[แก้อรรถ].....	๔๕
๙. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม.....	๔๗
[อุบาสกหนีไปบวช ได้บรรลุพระอรหัต].....	๔๗
[บุตรและภรรยาออกบวชได้บรรลุพระอรหัต].....	๔๗
[พวกภิกษุสรรเสริญพระธรรมิกะ].....	๔๗
[แก้อรรถ].....	๔๘
๑๐. เรื่องการฟังธรรม.....	๔๙
[คนอาศัยภพแล้วติดภพมีมาก].....	๔๙
[แก้อรรถ].....	๔๙
๑๑. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ.....	๕๑
[พระศาสดาตรัสเหมาะแก่ความประพฤติ].....	๕๑
[แก้อรรถ].....	๕๑
๗. อรหันตวรรค วรรณนา	
๑. เรื่องหมอชิวก.....	๕๔
[พระเทวทัตทำโลหิตุปบาทกรรม].....	๕๔
[หมอชิวกทำการพยาบาลแผล].....	๕๔
[แผลของพระศาสดาหายสนิท].....	๕๕
[พระอรหันต์ไม่มีความเร่าร้อนใจ].....	๕๕
[แก้อรรถ].....	๕๕
๒. เรื่องพระมหากัสสปเถระ.....	๕๗
[ธรรมนิยมของพระพุทเจ้า ผู้จะเสด็จจาริก].....	๕๗
[พวกภิกษุว่า พระเถระละญาติและอุปัฏฐากไปไม่ได้].....	๕๗

[รับสั่งให้พระมหากัสสปะกลับ].....	๕๗
[ทรงชี้แจงเหตุที่พระมหากัสสปะกลับ].....	๕๘
[พระศาสดาตรัสบุรพจิตของพระเถระ].....	๕๘
[ตรัสเปรียบพระเถระด้วยพญาหงษ์].....	๕๘
[แก้อรธ].....	๕๙
๓. เรื่องพระเพ็ญฐีสเถระ.....	๖๐
[ทรงบัญญัติสันนิธิการสิกขาบท].....	๖๐
[แก้อรธ].....	๖๐
๔. เรื่องพระอนุรุทธเถระ.....	๖๒
[เทพธิดาถวายผ้าแก่พระอนุรุทธเถระ].....	๖๒
[พระศาสดาทรงช่วยทำจีวร].....	๖๒
[พระชีนาสพไม่พูดเกี่ยวกับปัจจัย].....	๖๓
[แก้อรธ].....	๖๓
๕. เรื่องพระมหากัจจายนเถระ.....	๖๔
[พระเถระยกย่องการฟังธรรม].....	๖๔
[เทพธิดารักใคร่ภิกษุผู้ส่ำรวมอินทรี].....	๖๔
[แก้อรธ].....	๖๕
๖. เรื่องพระสารีบุตรเถระ.....	๖๖
[พระสารีบุตรถูกภิกษุรูปหนึ่งฟ้อง].....	๖๖
[พระเถระเปรียบตนด้วยอุปมา ๙ อย่าง].....	๖๖
[จิตของพระสารีบุตร เหมือนแผ่นดิน].....	๖๗
[แก้อรธ].....	๖๘
๗. เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี.....	๖๙
[ศิษย์บรรลุประอรหัตก่อนพระอาจารย์].....	๖๙
[ตาสามเณรแตกเพราะอาจารย์].....	๗๐
[อาจารย์ขอโทษศิษย์].....	๗๐
[พระชีนาสพ ไม่โกรธไม่ประทุษร้ายใคร].....	๗๑
[แก้อรธ].....	๗๑
๘. เรื่องพระสารีบุตรเถระ.....	๗๓
[สัทอินทรีเป็นต้น มีอมตะเป็นที่สุด].....	๗๓
[พระสารีบุตรอันใครๆ ไม่ควรติเตียน].....	๗๓
[แก้อรธ].....	๗๓
๙. เรื่องพระขทิวณียเรวตเถระ.....	๗๕
[พระสารีบุตรชวนพี่น้องบวช].....	๗๕
[มารดาบิดาให้เรวตแต่งงาน].....	๗๕
[เรวตะคิดหาอุบายออกบวช].....	๗๖

[เรวตได้บรรพชา].....	๗๖
[เรวตสามเณรบรลุประอรหัต].....	๗๗
[พวกภิกษุอาศัยบุญของพระสีวลีเถระ].....	๗๗
[พระศาสดาทรงอธิษฐานให้ภิกษุสี่มบริวาร].....	๗๘
[นางวิสาขาถามถึงที่อยู่ของเรวตะ].....	๗๘
[แก้อรธ].....	๗๙
[พวกภิกษุปรารถนาถึงความเป็นไปของพระสีวลี].....	๗๙
[บุรพกรรมของพระสีวลี].....	๗๙
[พวกภิกษุชมเชยบุญของเรวตะ].....	๘๒
๑๐. เรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง.....	๘๓
[หญิงนครโสภินียัจฉิตพระเถระให้หลง].....	๘๓
[พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พระเถระ].....	๘๓
[แก้อรธ].....	๘๓

๘. สหัสสวรรค วรรณนา

๑. เรื่องบุรุษผู้มาโจรมีเคราแดง.....	๘๖
[เพศฆาตเคราแดง].....	๘๖
[เพศฆาตออกจากตำแหน่งเวลาแก่].....	๘๗
[นายตัมพทาฐิกะทำบุญแก่พระสารีบุตร].....	๘๗
[นายตัมพทาฐิกะตายไปเกิดในดุสิตบุรี].....	๘๘
[กัลยาณมิตรเป็นเหตุให้เกิดในดุสิต].....	๘๘
[แก้อรธ].....	๘๙
๒. เรื่องพระทวารุจิรีเยเถระ.....	๙๐
[ทวารุจิรีเยสำคัญว่าตนเป็นอรหันต์].....	๙๐
[ประวัตติเดิมของทวารุจิรีเย].....	๙๐
[พรหมบอกความจริงแก่ทวารุจิรีเย].....	๙๑
[ทวารุจิรีเยไปเฝ้าพระศาสดา].....	๙๒
[ทวารุจิรีเยบรรลุประอรหัต แต่ยังเป็นคฤหัสถ์].....	๙๒
[ทวารุจิรีเยเลิศในทางขิปปาภิญญา].....	๙๔
[แก้อรธ].....	๙๔
๓. เรื่องพระกุนทลเกสีเถรี.....	๙๕
[ธิดาเศรษฐีได้โจรเป็นสามี].....	๙๕
[โจรคิดอุบายพาภรรยาไปฆ่า].....	๙๕
[ธิดาเศรษฐีผลัดโจรตกเขาตาย].....	๙๗
[หญิงผู้มีปัญญาที่เป็นบัณฑิตได้].....	๙๗
[ธิดาเศรษฐีบวชเป็นปริพาชก].....	๙๘
[ธิดาเศรษฐีมีชื่อว่ากุนทลเกสีเถรี].....	๙๙

[ชนะกิลีสประเสริฐ].....	๑๐๐	[เขาถูกโจรจับในกลางดง].....	๑๑๗
[แก้อรรถ].....	๑๐๐	[พวกโจรไปจับภิกษุเพื่อทำพิธีกรรม].....	๑๑๘
๔. เรื่องอนัตตปุจฉาทราหณ์.....	๑๐๒	[พวกภิกษุยอมตัวให้โจรจับ].....	๑๑๘
[ความฉิบหายย่อมมีแก่ผู้เสพรกรรม ๖ อย่าง].....	๑๐๒	[สังกิจจสามเณร ยอมมอบตัวให้แก่โจร].....	๑๑๙
[ชนะตนเป็นการประเสริฐ].....	๑๐๒	[นายโจรลงมือฆ่าสามเณร].....	๑๑๙
[แก้อรรถ].....	๑๐๓	[นายโจรเลื่อมใสในปาฏิหาริย์ของสามเณร].....	๑๒๐
๕. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ.....	๑๐๔	[นายโจรขอบรรพชากะสามเณร].....	๑๒๐
[พระเถระพาลุงไปเฝ้าพระศาสดา].....	๑๐๔	[สามเณรกลับไปเยี่ยมพวกภิกษุ].....	๑๒๑
[พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์].....	๑๐๔	[ผู้มีศีลประเสริฐกว่าผู้ทุศีล].....	๑๒๑
[แก้อรรถ].....	๑๐๔	[แก้อรรถ].....	๑๒๑
๖. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ...๑๐๖		[ประวัตินิคมิตตคกสามเณร].....	๑๒๑
[พระเถระพาหลานไปเฝ้าพระศาสดา].....	๑๐๖	๑๐. เรื่องพระขานุกโณทัญญเถระ.....	๑๒๓
[พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์].....	๑๐๖	[พระเถระนั่งเข้ามาน โจรเอาท่อของทับไม่รู้สีก].....	๑๒๓
[แก้อรรถ].....	๑๐๖	[คนมีปัญญาดีกว่าคนทรมปัญญา].....	๑๒๓
๗. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ...๑๐๘		[แก้อรรถ].....	๑๒๔
[พระเถระพาสหายไปเฝ้าพระศาสดา].....	๑๐๘	๑๑. เรื่องพระสัปปทาสเถระ.....	๑๒๕
[พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์].....	๑๐๘	[พระเถระให้งูกัดตัว].....	๑๒๕
[แก้อรรถ].....	๑๐๘	[พระเถระบรรลุนิพพานแล้วมีชื่อว่าสัปปทาสะ].....	๑๒๕
๘. เรื่องอายุวัฒนกุมาร.....	๑๑๐	[บุรพกรรมของพระสัปปทาสเถระ].....	๑๒๖
[พราหมณ์ ๒ สหายออกบวช].....	๑๑๐	[ชีวิตของผู้ปรารถนาความเพียรวันเดียว ประเสริฐ].....	๑๒๗
[พราหมณ์ถามเหตุที่สหายไม่ให้พรแก่บุตร].....	๑๑๐	[แก้อรรถ].....	๑๒๗
[พราหมณ์ไปเฝ้าพระศาสดา].....	๑๑๑	๑๒. เรื่องนางปฎาจารา.....	๑๒๘
[พระศาสดาตรัสบอกอุปายเครื่องป้องกัน].....	๑๑๑	[ความรักไม่เลือกชั้นชั้นวรรณะ].....	๑๒๘
[พวกภิกษุไปสวดพระปริตร].....	๑๑๑	[นางปฎาจาราหนีไปกับคนรับใช้].....	๑๒๘
[เด็กพันอันตรายกลับมีอายุยืน].....	๑๑๒	[นางทราบข่าวว่ามารดาบิดาตายอีก].....	๑๓๐
[การกราบไหว้ท่านผู้มีคุณทำให้อายุยืน].....	๑๑๒	[นางได้ตั้งความปรารถนาไว้ในชาติก่อน].....	๑๓๐
[แก้อรรถ].....	๑๑๒	[นางปฎาจาราทูลขอบวช].....	๑๓๒
๙. เรื่องสังกิจจสามเณร.....	๑๑๔	[แก้อรรถ].....	๑๓๓
[กุลบุตร ๓๐ คนออกบวช].....	๑๑๔	๑๓. เรื่องนางกิสาโคตมี.....	๑๓๔
[ประวัตินิคมิตตคกสามเณร].....	๑๑๔	[ทรัพย์ของเศรษฐีกลายเป็นถ่าน].....	๑๓๔
[ทรงรับสั่งให้ภิกษุไปลาพระสารีบุตร].....	๑๑๕	[ถ่านกลายเป็นทรัพย์อย่างเดิม].....	๑๓๔
[ภิกษุ ๓๐ รูปไปทำสมณธรรม].....	๑๑๖	[นางบวชในพุทธศาสนา].....	๑๓๖
[พวกภิกษุตั้งกติกากันอยู่จำพรรษา].....	๑๑๖	[แก้อรรถ].....	๑๓๗
[ทุกคนบวชมาอาศัยอยู่กับพวกภิกษุ].....	๑๑๖	๑๔. เรื่องพระพหุปัตติกาเถรี.....	๑๓๘
[ทุกคนบวชหนีพวกภิกษุไปเยี่ยมธิดา].....	๑๑๗	[นางมีลูกมาก].....	๑๓๘
		[แก้อรรถ].....	๑๓๙

๖. บัณฑิตวารค วรรณนา

๑. เรื่องพระราชเอระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภท่านพระเอระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “นิธินัว ปวดตาร” เป็นต้น.

[ราชพราหมณ์ชูปมอมเพราะไม่ได้บวช]

ได้ยินว่า พระเอระนั้น ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ ได้เป็นพราหมณ์ตักยอกอยู่ในกรุงสาวัตถี.

เขาคิดว่า “เราจักเลี้ยงชีพอยู่ในสำนักของภิกษุทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว ไปสู่วิหาร ดายหญ้า กวาดบริเวณ ถวายวัดถุมน้ำล้างหน้า เป็นต้น อยู่ในวิหารแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายได้สงเคราะห์เธอแล้วก็ตาม, แต่ก็ไม่ปรารถนาจะให้บวช.

เขาเมื่อไม่ได้บวช จึงชูปมอมแล้ว.

[ราชพราหมณ์มีอุปนิสัยพระอรหันต์]

ภายหลังวันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นพราหมณ์นั้นแล้ว ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า

“เหตุอะไรหนอ?” ดังนี้แล้ว ทรงทราบว่ “ราชพราหมณ์จักเป็นพระอรหันต์”

ในเวลาเย็น เป็นเหมือนเสด็จเที่ยวจาริกไปในวิหาร เสด็จไปสู่สำนักของพราหมณ์แล้วตรัสถามว่า

“พราหมณ์ เธอเที่ยวทำอะไรอยู่?” เขากราบทูลว่า “ข้าพระองค์ทำวัตรปฏิบัติแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. เธอได้การสงเคราะห์จากสำนักของภิกษุเหล่านั้นหรือ?

พราหมณ์. ได้พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์ได้แต่เพียงอาหาร, แต่ท่านไม่ให้ข้าพระองค์บวช.

[พระสารีบุตรเป็นผู้กตัญญูตเวท]

พระศาสดารับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ในเพราะเรื่องนั้นแล้ว ตรัสถามความนั้นแล้ว ตรัสถามว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ใครๆ ระลึกถึงคุณของพราหมณ์นี้ได้ มีอยู่บ้างหรือ?”

พระสารีบุตรเอระกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ระลึกได้,

เมื่อข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงสาวัตถี พราหมณ์นี้ให้คนถวายภัตตาหารที่พาหนะหนึ่ง ที่เขานำมาเพื่อตน,

ข้าพระองค์ระลึกถึงคุณของพราหมณ์นี้ได้.”

เมื่อพระศาสดาตรัสว่า “สารีบุตร ก็การที่เธอเบื่องพราหมณ์ผู้มีอุปการะอันทำแล้วอย่างนี้ จากทุกซ์ ไม่ควรหรือ?”

กราบทูลว่า “ดีละ พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์จักให้เขาบวช” จึงให้พราหมณ์นั้น บวชแล้ว.

[พราหมณ์บวชแล้วเป็นคนว่างาย]

อาสนะที่สุดแห่งอาสนะในโรงฉันยอมถึงแก่ท่าน.

ท่านลำบากอยู่ ด้วยอาหารวัดถุมน้ำล้างหน้าและภัตเป็นต้น.

พระเอระพาท่านหลีกไปสู่ที่จาริกแล้ว กล่าวสอน พร่ำสอนท่านเนืองๆ ว่า “สิ่งนี้ คุณควรทำ, สิ่งนี้ คุณไม่ควรทำ” เป็นต้น.

ท่านได้เป็นผู้ว่าง่าย มีปกติรับเอาโอวาทโดยเอียงขวาแล้ว.

เพราะฉะนั้น เมื่อท่านปฏิบัติตามคำที่พระเอระพร้าสอนอยู่ โดย ๒-๓ วันเท่านั้น ก็ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว.

พระเอระพาท่านไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมนั่งแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกะท่านแล้ว ตรัสว่า “สารีบุตร อันเตวาสิกของเธอเป็นผู้ว่าง่ายแลหรือ?”

พระเอระ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า, เธอเป็นผู้ว่าง่ายเหลือเกิน, เมื่อโทษใดๆ ที่ข้าพระองค์แม้อกล่าวสอนอยู่, ไม่เคยโกรธเลย.

พระศาสดา. สารีบุตร เธอเมื่อได้สัทธวิหริกเห็นปานนี้ จะพึงรับได้ประมาณเท่าไร?

พระเอระ. ข้าพระองค์พึงได้รับแม่มากทีเดียว พระเจ้าข้า.

[พวกภิกษุสรรเสริญพระสารีบุตรและพระเอระ]

ภายหลังวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า

“ได้ยินว่า พระสารีบุตรเอระเป็นผู้กตัญญูตเวที ระลึกถึงอุการะสักว่าภิกษาทัฬหีหนึ่ง ให้พราหมณ์ตถกยาบวชแล้ว; แม้พระเอระก็เป็นผู้อดทนต่อโอวาท ได้ทำนผู้ควรแก่การสั่งสอนเหมือนกันแล้ว.”

[พระศาสดาทรงแสดงอสังจิตตชาดก]

พระศาสดาทรงสดับกถาของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, ถึงในกาลก่อน สารีบุตรเป็นผู้กตัญญูตเวทีเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว เพื่อจะประกาศความนั้น จึงตรัสอสังจิตตชาดก^๑ ในทุกนิบาตนี้ ให้พิสดารว่า

“เสนาหมีใหญ่อาศัยเจ้าอสังจิตตกุมาร ร่าเริงทั่วกันแล้ว
ได้ให้ช้างจับพระเจ้าโกศลทั้งเป็น ผู้ไม่พอพระหทัยด้วยราชสมบัติ,
ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยนีสยอย่างนี้ เป็นผู้มีความเพียรอันปรารถนาแล้ว
เจริญกุศลธรรมอยู่, เพื่อบรรลุธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ
พึงบรรลุธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งสังโยชน์ทั้งปวงโดยลำดับ.”

ได้ยินว่า ช้างตัวหนึ่งเที่ยวไปตัวเดียว รู้อุปการะที่พวกช่างไม้ทำแล้วแค้น โดยภาวะคือทำเท่าให้หายโรค แล้วให้ลูกช้างตัวขาวปลอด ในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตรเอระแล้ว.

[ภิกษุควรเป็นผู้ว่าง่าย อย่างพระเอระ]

พระศาสดาครั้งตรัสชาดกปรารถนาพระเอระอย่างนั้นแล้ว ทรงปรารถนาพระเอระ ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุควรเป็นผู้ว่าง่ายเหมือนนาระ, แม้อาจารย์ชี้โทษกล่าวสอนอยู่ ก็ไม่ควรโกรธ,

อนึ่ง ควรเห็นบุคคลผู้ให้โอวาท เหมือนบุคคลผู้บอกขุมทรัพย์ให้ฉะนั้น” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

๑ ชุ. ขา. ๒๗/๕๒. ตทฎฐกถา. ๓/๒๓.

“บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญาใด ซึ่งเป็นผู้กล่าวนิคคะหะ ชีโทย
ว่าเป็นเหมือนผู้บอกขุมทรัพย์ให้, พึงคบผู้มีปัญญาเช่นนั้น ซึ่งเป็นบัณฑิต,
(เพราะว่า) เมื่อคบท่านผู้เช่นนั้น มีแต่คุณอย่างประเสริฐ ไม่มีโทษที่ลามก.”

[แก้เอระ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นิธินิ** ได้แก่ หม้อแห่งขุมทรัพย์อันเต็มด้วยเงินทองเป็นต้น ซึ่งเขาฝังเก็บไว้ในที่นั้นๆ.

บทว่า **ปวตตาริ** คือ เหมือนอย่าง ผู้ทำความอนุเคราะห์คนเข็ญใจ ซึ่งเป็นอยู่โดยฝืดเคือง แล้วชักชวนว่า
“ท่านจงมา, เราจักซื้อบายเลี้ยงชีพโดยสะดวกแก่ท่าน” ดังนี้แล้ว นำไปยังที่ขุมทรัพย์ แล้วเหยียดมือออก บอกว่า
“ท่านจงถือเอาทรัพย์นี้เลี้ยงชีพตามสบายเถิด.”

วินิจฉัยในบทว่า **วชชทสสินิ**: ภิกษุผู้ชีโทยมี ๒ จำพวก คือ

ภิกษुकอยแสะหาโทษ ด้วยคิดว่า “เราจักข่มภิกษุนี้ด้วยมารยาทอันไม่สมควร
หรือด้วยความพลั้งพลาดอันนี้ในท่ามกลางสงฆ์” ดังนี้ จำพวก ๑.

ภิกษุผู้ดำรงอยู่แล้วตามสภาพ ด้วยสามารถแห่งการอุ้มชูด้วยการแลดูโทษนั้นๆ
เพื่อประโยชน์จะให้รู้สิ่งที่ยังไม่รู้ เพื่อต้องการจะได้ถือตามเอาสิ่งที่รู้แล้ว
เพราะความเป็นผู้ปรารถนาความเจริญแห่งคุณมีศีลเป็นต้นแก่ผู้นั้น จำพวก ๑;
ภิกษุจำพวกหลังนี้ พระผู้มีพระภาคทรงประสงค ในบทว่า **วชชทสสินิ** นี้.

คนเข็ญใจถูกผู้อื่นคุกคามก็ตี ตีก็ตี ชีขุมทรัพย์ให้ว่า “แกจงถือเอาทรัพย์นี้” ย่อมไม่ทำความโกรธ, มีแต่ปราโมทย์อย่างเดียว

ฉนินไ;

เมื่อบุคคลเห็นปานดั่งนั้น เห็นมารยาทมิบังควรก็ตี ความพลั้งพลาดก็ตี แล้วบอกอยู่,

ผู้รับบอกไม่ควรทำความโกรธ ควรเป็นผู้ยินดีอย่างเดียว **ฉนินน** ควรพิจารณาทีเดียวว่า “ท่านเจ้าข้า กรรมอันใหญ่ อันท่านผู้
ตั้งอยู่ในฐานะเป็นอาจารย์ เป็นอุปฆาตย์ ของกระผมแล้ว สั่งสอนอยู่ ทำแล้ว, แม้ต่อไป ท่านพึงโอวาทกระผม” ดังนี้.

บทว่า **นิกคยหาวท** ความว่า

ก็อาจารย์บางท่าน เห็นมารยาทอันมิบังควรก็ตี ความพลั้งพลาดก็ตี ของพวกศิษย์มีสัทธิวิหาริกเป็นอาทิแล้ว
ไม่อาจเพื่อจะพูด ด้วยเกรงว่า “ศิษย์ผู้นี้อุปฐากเราอยู่ ด้วยกิจวัตรมิให้น้ำบัวนปากเป็นต้น แก่เรา โดยเคารพ;
ถ้าเราจักว่าเธอไซ้, เธอจักไม่อุปฐากเรา, ความเสื่อมจักมีแก่เรา ด้วยอาการอย่างนี้” ดังนี้
ย่อมหาชื่อว่าเป็นผู้กล่าวนิคคะหะไม่, เธอผู้นั้น ชื่อว่า เร็ยรายหยากเยื่อลงในศาสนานี้.

ส่วนอาจารย์ใด เมื่อเห็นโทษปานนั้นแล้ว คุกคาม ประณาม ลงทัณฑ์กรรม ไล่ออกจากวิหาร ตามสมควรแก่โทษ ให้ศึกษาอยู่.
อาจารย์นี้ ชื่อว่าผู้กล่าวนิคคะหะ; แม้เหมือนอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

สมจริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสคานี้ไว้ว่า

“ดูก่อนอานนท เราจักกล่าวข่มๆ, ดูก่อนอานนท เราจักกล่าวยกย่องๆ, ผู้ใดเป็นสาระ, ผู้นั้นจักดำรงอยู่ได้.”

บทว่า **เมธาว** คือ ผู้ประกอบด้วยปัญญามีโอชะเกิดแต่ธรรม.

บทว่า ตาทิสั เป็นตัน ความว่า บุคคลพึงคบ คือพึงเข้าไปนั่งใกล้ บัณทิตเห็นปานนั้น, เพราะเมื่ออันเตวาสิกคบอาจารย์เช่นนั้นอยู่, คุณอย่างประเสริฐยอมมิ โทษที่ลามกยอมไม่มี คือมีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเสีย.

ในที่สุดเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระราชเอระ จบ.

๒. เรื่องภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า
“โอวเทยยานุสาเสย” เป็นต้น.

ก็เทศนาตั้งขึ้นแล้วที่ภิกษุอัสสชิ.

[ภิกษุลามกต้องถูกปัพพานิยกรม]

ดังได้สดับมา ภิกษุ ๒ รูปนั้น แม้เป็นสัทธวัหาริกของพระอัครสาวกก็จริง, ถึงอย่างนั้น เธอก็กลายเป็นอลัชชี เป็นภิกษุชั่ว.

ภิกษุ ๒ รูปนั้น เมื่ออยู่ที่ภิกษุอัสสชิ กับภิกษุ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นบริวารของตน (ล้วน) เป็นผู้ชั่วช้า
ทำนาคหลายอย่างหลายประการเป็นต้นว่า ปลุกต้นไม้กระถางเองบ้าง ไซ้ให้เขาปลุกบ้าง
ทำกรรมแห่งภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล เลี้ยงชีพด้วยปัจจัยอันเกิดแต่กรรมนั้น
ได้ทำอาวาสนั้นมิให้เป็นที่อยู่แห่งพวกภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก.

พระศาสดาทรงสดับชำนั้นแล้ว ตรัสเรียกพระอัครสาวกทั้ง ๒ พร้อมด้วยบริวารมา
เพื่อทรงประสงค์ทำปัพพานิยกรมแก่พวกภิกษุพวกนั้นแล้ว ตรัสว่า

“สารีบุตรและโมคคัลลานะ เธอพากันไปเถิด,

ในภิกษุเหล่านั้น เหล่าใดไม่เชื่อฟังคำของเธอ, จงทำปัพพานิยกรมแก่ภิกษุเหล่านั้น;

ส่วนเหล่าใดเชื่อฟังคำ, จงว่ากล่าวพราสอนเหล่านั้น,

ธรรมดาผู้ว่ากล่าวสั่งสอน ย่อมไม่เป็นที่รักของผู้ที่มีใจบัณฑิตเท่านั้น, แต่เป็นที่รักที่ขอบใจของบัณฑิตทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว
เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใดฟังว่ากล่าว ฟังสอน และฟังห้ามจากธรรมของอัสตบุรุษ,
ผู้นั้นแล ย่อมเป็นที่รักของสตบุรุษทั้งหลาย, ไม่เป็นที่รักของพวกอัสตบุรุษ.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โอวเทย ความว่า

เมื่อเกิดเรื่องขึ้นแล้ว จึงกล่าว ชื่อว่ายอมโอวาท, เมื่อยังไม่เกิดเรื่อง ชี้อันยังไม่มาถึง ด้วยสามารถเป็นต้นว่า

“แม้โทษจะพึงมีแก่ท่าน” ดังนี้ ชื่อว่ายอมอนุศาสน์;

กล่าวต่อหน้า ชื่อว่ายอมโอวาท, ส่งทูตหรือข่าวสาสน์ไปในที่ลับหลัง ชื่อว่ายอมอนุศาสน์.

แม้กล่าวครวเดียว ชื่อว่ายอมโอวาท, กล่าวบ่อยๆ ชื่อว่ายอมอนุศาสน์.

อีกอย่างหนึ่ง กำลังโอวาทนั้นแล ชื่อว่าอนุศาสน์ ฟังกล่าวสั่งสอนอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า อสพภา ความว่า ฟังห้ามจากอกุศลธรรม ฟังให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรม.

บทว่า สติ ความว่า บุคคลเห็นปานนั้น ย่อมเป็นที่รักแห่งสตบุรุษทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น;

แต่ผู้ว่ากล่าวผู้สั่งสอนนั้น ย่อมไม่เป็นที่รักแห่งพวกที่ไม่เห็นธรรม มีปรโลกอันข้ามล่วงแล้ว ผู้เห็นแก่อำมิส

บวชเพื่อประโยชน์แก่การเลี้ยงชีพเหล่านั้น ชื่อว่าอัสตบรูช ผู้ที่มั่งคั่งด้วยหอกคือปากอย่างนี้ว่า
“ท่านไม่ใช่พวกอุปัชฌาย์อาจารย์ของเรา, ว่ากล่าวพวกเราทำไม?”

ในเวลาจบเทศนา คนเป็นอันมาก บรรลุนิยามผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

ฝ่ายพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ไปที่ภิกษุคิริณัน ว่ากล่าวสั่งสอนภิกษุเหล่านั้นแล้ว.

ในภิกษุเหล่านั้น บางพวกก็รับโอวาท ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ, บางพวกก็สึกไป, บางพวกต้องปัพพชาตินิยกรรรม ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ จบ.

๓. เรื่องพระฉันทนเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระฉันทนเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น ภเช ปาปเก มิตเต” เป็นต้น.

[พระฉันทนเถระดำพระอัครสาวก]

ดังได้สดับมา ท่านพระฉันทนนั้นดำพระอัครสาวกทั้งหลายว่า

“เราเมื่อตามเสด็จออกมหาภิเนษกรรม^๑กับพระลูกเจ้าของเราทั้งหลาย ในเวลานั้น มิได้เห็นผู้อื่นแม้สักคนเดียว, แต่บัดนี้ ท่านพวกนี้เที่ยวกล่าวว่า ‘เราชื่อสารีบุตร, เราชื่อโมคคัลลานะ, พวกเราเป็นอัครสาวก.’”

พระศาสดาทรงสดับข่าวนั้น จากสำนักภิกษุทั้งหลายแล้ว รับสั่งให้หาพระฉันทนเถระมา ตรัสสอนแล้ว.

ท่านหนึ่งในขณะนั้นเท่านั้น ยังกลับไปดำพระเถระทั้งหลายเหมือนอย่างนั้นอีก.

พระศาสดารับสั่งให้หาท่านซึ่งกำลังดำมาแล้ว ตรัสสอนอย่างนั้นถึง ๓ ครั้งแล้ว ตรัสเตือนว่า

“ฉันทน ชื่อว่าอัครสาวกทั้ง ๒ เป็นกัลยาณมิตร เป็นบุรุษชั้นสูง ของเธอ,

เธอจงเสพ จงคบกัลยาณมิตรเห็นปานนี้” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลไม่ควรคบปาปมิตร, ไม่ควรคบบุรุษต่ำช้า,
ควรคบกัลยาณมิตร, ควรคบบุรุษสูงสุด.”

[แก้อรุณ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า “คนผู้ยินดีในอกุศลกรรม มีกายทุจริตเป็นต้น ชื่อว่าปาปมิตร,

คนผู้ชักนำในเหตุอันไม่สมควร มีการตัดช่องเป็นต้นก็ดี อันต่างโดยการแสวงหาไม่ควร ๒๑ อย่าง^๒ ก็ดี ชื่อว่าบุรุษต่ำช้า.

อนึ่ง ชน ๒ จำพวกนั้น ชื่อว่าเป็นทั้งปาปมิตร ทั้งบุรุษต่ำช้า; บุคคลไม่ควรคบ คือไม่ควรนั่งใกล้เขาเหล่านั้น;

ฝ่ายชนผู้ผิดตรงกันข้าม ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตร ทั้งสัตบุรุษ, บุคคลควรคบ คือควรนั่งใกล้ท่านเหล่านั้น.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลุทธิผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

[พระศาสดาตรัสสั่งให้ลงพรหมทัณฑ์พระฉันทน]

ฝ่ายพระฉันทนเถระ แม้ได้ฟังพระโอวาทแล้ว ก็ยังดำชู่พวกภิกษุอยู่อีกเหมือนนัยก่อนนั่นเอง.

แม้พวกภิกษุก็กราบทูลแต่พระศาสดาอีก.

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย, เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่, พวกเธอจักไม่อาจเพื่อให้ฉันทนสำเหนียกได้.

แต่เมื่อเราปรินิพพานแล้ว, จึงจักอาจ” ดังนี้แล้ว,

เมื่อพระอรหันต์ทูลถาม ในเวลาจวนจะเสด็จปรินิพพานว่า

๑ มหาภิเนษกรรม การออกไปเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่

๒ ปรมัตถโชติก หน้า ๒๖๕.

“พระเจ้าข้า อันพวกข้าพระองค์ จะพึงปฏิบัติในพระฉันทนเถระอย่างไร, จึงตรัสบังคับว่า
“อานนท์ พวกเธอพึงลงพรหมทัณฑ์แก่ฉันทนภิกษุเถิด.”

พระฉันทนนั้น, เมื่อพระศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว, ได้ฟังพรหมทัณฑ์ ที่พระอานนทเถระยกขึ้นแล้ว
มีทุกข์ เสียใจ ล้มสลบ ถึง ๓ ครั้ง แล้ววิงวอนว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านอย่าให้กระผมฉิบหายเลย” ดังนี้แล้ว บำเพ็ญวัตรอยู่โดยชอบ
ต่อกาลไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระฉันทนเถระ จบ.

๔. เรื่องพระมหากัปปีนเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระมหากัปปีนเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “อัมมปีติ สุขัง เสดติ” เป็นต้น.

ในเรื่องนั้น มีอนุพุทธิกถา ดังต่อไปนี้

[พระปัจเจกพุทธะทูลขอหัตถกรรม ทำเสนาสนะ]

ได้ยินว่า ในอดีตกาล ท่านพระมหากัปปีนเถระ มีอภินิหารได้ทำไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่าพุทธุตระ ท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร เกิดเป็นนายช่างหูกผู้เป็นหัวหน้า ในบ้านช่างหูกแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลแต่กรุงพาราณสี.

ครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธะประมาณพันองค์ อยู่ในทมิฬวันตประเทศ ๘ เดือน อยู่ในชนบท ๔ เดือนอันเป็นฤดูฝน.

คราวหนึ่ง พระปัจเจกพุทธะเหล่านั้น พักอยู่ในที่ไม่ไกลแต่กรุงพาราณสี ส่งพระปัจเจกพุทธะ ๒ รูปไปยังสำนักพระราชา ด้วยคำว่า “ท่านทั้งหลาย จงทูลขอหัตถกรรม เพื่อประโยชน์แก่การทำเสนาสนะ.”

ก็ในกาลนั้น เป็นคราววูปมงคลแรกนาขวัญของพระราชา.

ท้าวเธอทรงสดับว่า “ได้ยินว่า พระปัจเจกพุทธะทั้งหลายมา” จึงเสด็จออกไป ตรัสถามถึงเหตุที่มา แล้วตรัสว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ วันนี้ยังไม่มีโอกาส, (เพราะ) พຽຽຽนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายจะมีการมงคลแรกนาขวัญ, ข้าพเจ้าจักทำในวันที่ ๓” ไม่ทรงอาราธนาพระปัจเจกพุทธะทั้งหลายไว้เลย เสด็จเข้าไปแล้ว.

พระปัจเจกพุทธะทั้งหลายคิดว่า “เราทั้งหลายจักเข้าไปสู่บ้านอื่น” หลีกไปแล้ว.

[พวกบ้านช่างหูกทำบุญ]

ในขณะนั้น ภรรยาของนายช่างหูกผู้หัวหน้า ไปสู่กรุงพาราณสี ด้วยกิจบางอย่าง เห็นพระปัจเจกพุทธะเหล่านั้น นมัสการแล้วถามว่า “ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้ามาในกาลมิใช่เวลา เพราะเหตุไร?” ได้ทราบความเป็นไปนั้นตั้งแต่ต้น เป็นหญิงมีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยปัญญา นิมนต์ว่า “ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงรับภิกษาของดิฉัน ทั้งหลายในวันพຽຽนี้.”

พระปัจเจก. น้องหญิง พวกเรามีมาก.

หญิง. มีประมาณเท่าไร? เจ้าข้า.

พระปัจเจก. มีประมาณพันรูป น้องหญิง.

หญิงนั้นกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ พวกดิฉันมีประมาณพันคน อยู่ในบ้านนี้, คนหนึ่งๆ จักถวายภิกษาแต่พระผู้เป็นเจ้ารูปหนึ่งๆ, ขอท่านทั้งหลาย จงรับภิกษาเถิด, ดิฉันคนเดียวจักให้ทำแม่ที่อยู่แก่ท่านทั้งหลาย.”

พระปัจเจกพุทธะทั้งหลายรับ (อาราธนา) แล้ว.

นางเข้าไปสู่บ้าน ป่าวร้องว่า

“เราเห็นพระปัจเจกพุทธะประมาณพันองค์ นิมนต์ไว้แล้ว, ท่านทั้งหลายจงจัดแจงที่เป็นที่นั่งแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย, จงจัดอาหารวัตถุทั้งหลายมีข้าวต้มและข้าวสวย เป็นต้น แต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายเถิด” แล้วให้สร้างปะรำในท่ามกลางบ้าน

ลาดอาสนะไว้ในวันรุ่งขึ้น จึงให้นิมิตพระปัจเจกพุทธะทั้งหลายนั่ง อังคาสด้วยโกชนะอันประณีต
ในเวลาเสร็จจกตกิจ จึงพาหญิงทั้งหมดในบ้านนั้น พร้อมกับหญิงเหล่านั้น นมัสการพระปัจเจกพุทธะทั้งหลายแล้ว
รับเอาปฏิญญาเพื่อประโยชน์แก่การอยู่ตลอดไตรมาส แล้วปวาร้องชาวบ้านอีกว่า
“แม่และพ่อทั้งหลาย บุรุษคนหนึ่งๆ จากตระกูลหนึ่งๆ จงถือเอาเครื่องมือมีมิดเป็นต้นเข้าไปสู่ป่า
นำเอาทัพพสัมภาระมาสร้างที่เป็นที่อยู่ของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย.”

พวกชาวบ้านตั้งอยู่ในถ้อยคำของนางแล้ว คนหนึ่งๆ ทำที่แห่งหนึ่งๆ แล้วให้สร้างศาลามุงด้วยใบไม้พันหลัง
พร้อมกับที่พักกลางคืนและกลางวัน แล้วอุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธะผู้เข้าจำพรรษาในบรรณศาลาของตนๆ ด้วยตั้งใจว่า
“เราจักอุปัฏฐากโดยเคารพ, เราจักอุปัฏฐากโดยเคารพ.”

ในเวลาออกพรรษาแล้ว นางชักชวนว่า

“ท่านทั้งหลายจงเตรียมผ้าเพื่อจีวร (ถวายเป็น) แต่พระปัจเจกพุทธะทั้งหลายผู้จำพรรษาในบรรณศาลาของตนๆ เกิด.”
แล้วให้ถวายเป็นค่าพันหนึ่ง แต่พระปัจเจกพุทธะองค์หนึ่งๆ.

พระปัจเจกพุทธะทั้งหลายออกพรรษาแล้ว ทำอนุโมทนาแล้วก็หลีกไป.

[อานิสส์ทานทำให้เกิดในดาวดิงส์]

แม้พวกชาวบ้าน ครั้นทำบุญนี้แล้ว จุติจากอัทธภาพนั้นแล้ว เกิดในภพดาวดิงส์ ได้มีนามว่า คนเทวบุตรแล้ว.

เทวบุตรเหล่านั้นสวยทิพยสมบัติในภพดาวดิงส์นั้น

ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ (มา)เกิดในเรือนของกุกุมพี ในกรุงพาราณสี.

หัวหน้าช่างหูกได้เป็นบุตรของกุกุมพีผู้ใหญ่.

ฝ่ายภรรยาของเขา ก็ได้เป็นธิดาของกุกุมพีผู้ใหญ่เหมือนกัน.

หญิงเหล่านั้นแม่ทั้งหมด ถึงความเจริญวัยแล้ว เมื่อจะไปสู่ตระกูลผัว ก็ได้ไปสู่เรือนของบุรุษเหล่านั้นนั่นแล.

[กุกุมพีถวายเป็นมหาทาน]

ต่อมาวันหนึ่ง เขาปวาร้องการฟังธรรมในวิหาร.

กุกุมพีเหล่านั้นแม่ทั้งหมด ได้ยินว่า “พระศาสดาจะทรงแสดงธรรม” ปรีชากันว่า “เราทั้งหลายจักฟังธรรม”
แล้วได้ไปสู่วิหารกับภรรยา.

ในขณะที่ชนเหล่านั้น เข้าไปสู่ท่ามกลางวิหาร ฝนได้ตั้งเค้าแล้ว.

บรรพชิตทั้งหลายมีสามเณรเป็นต้น ผู้เป็นกุลบุตรหรือเป็นญาติของชนเหล่าใดมีอยู่,
ชนเหล่านั้นก็เข้าไปสู่บริเวณของบรรพชิตเหล่านั้น.

แต่กุกุมพีเหล่านั้นไม่อาจจะเข้าไปในที่ไหนๆ ได้ เพราะความที่กุลบุตรหรือญาติเห็นปานนั้นไม่มี
ได้ยืนอยู่ท่ามกลางวิหารนั่นเอง.

ลำดับนั้น กุฎุมพีผู้เป็นหัวหน้า จึงกล่าวกะกุฎุมพีผู้บริวารเหล่านั้นว่า

“ท่านทั้งหลาย จงดูอาการอันน่าเกลียดของพวกเรา, ธรรมดากุลบุตรทั้งหลาย ละอายุด้วยเหตุมีประมาณเท่านั้น สมควรแล้ว.”

บริวาร. นาย พวกเราจะทำอย่างไรเล่า?

กุฎุมพี. พวกเราถึงอาการน่าเกลียดนี้ เพราะไม่มีสถานที่ซึ่งมีคนคุ้นเคยกัน, เราทั้งหมดรวมทรัพย์กัน สร้างบริเวณเถาะ.

บริวาร. ดีละ นาย.

คนผู้หัวหน้า ได้ให้ทรัพย์พันหนึ่ง, คนที่เหลือให้คนละ ๕๐๐, พวกหญิงให้คนละ ๒๕๐.

ชนเหล่านั้นรวบรวมทรัพย์นั้นแล้วเริ่ม (สร้าง) ชื่อบริเวณใหญ่ เพื่อประโยชน์เป็นที่ประทับของพระศาสดา ซึ่งมีเรือนยอดพันหลังเป็นบริวาร.

เมื่อทรัพย์ไม่เพียงพอ เพราะความที่นวักรรมเป็นงานใหญ่, จึงได้ออกอีกคนละกึ่ง จากทรัพย์ที่ตนให้แล้วในก่อน.

เมื่อบริเวณเสร็จแล้ว, ชนเหล่านั้นเมื่อจะทำการฉลองวิหาร จึงถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ตลอด ๗ วัน แล้วจัดจีวรเพื่อภิกษุสองหมื่นรูป.

[ภรรยาของกุฎุมพีถวายดอกอังกาบ]

ฝ่ายภรรยาของกุฎุมพีผู้เป็นหัวหน้า ไม่ทำให้มีส่วนเสมอด้วยชนทั้งหมด ตั้งอยู่ด้วยปัญญาของตน คิดว่า

“เราจักบูชาพระศาสดา ทำให้ยิ่ง (กว่าเขา)” จึงถือเอาผอบดอกอังกาบ กับผ้าสาฎกมีสีดั่งดอกอังกาบราคาพันหนึ่ง

ในเวลาอนุโมทนา บูชาพระศาสดาด้วยดอกอังกาบแล้ว วางผ้าสาฎกนั้นไว้แทบบาทมูลของพระศาสดา

ตั้งความปรารถนาไว้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอสิริระของหม่อมฉัน จงมีสีดุดอกอังกาบนี้แหละ ในที่หม่อมฉันเกิดแล้วๆ, และขอหม่อมฉันจงมีนามว่า อโนชานันแผล.”

พระศาสดาได้ทรงทำอนุโมนานาว่า “จงสำเร็จอย่างนั้นเกิด.”

[กุฎุมพีภรรยาและบริวารเกิดในราชตระกูล]

ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ดำรงอยู่จนตลอดอายุแล้ว จุติจากอัตภาพนั้นแล้วก็เกิดในเทวโลก

ในพุทธรูปบาทกาลนี้ จุติจากเทวโลกแล้ว.

กุฎุมพีผู้เป็นหัวหน้า เกิดในราชตระกูล ในกุกกุฎุมดินคร ถึงความเจริญวัยแล้ว

ได้เป็นพระราชอาชวราชนามว่า พระเจ้ามหากัปปีนเถระ.

คนที่เหลือได้เกิดในตระกูลมหาอมาตย์.

ภรรยาของกุฎุมพีผู้เป็นหัวหน้า เกิดในราชตระกูล ในสาคลนคร ในมัททรัฐ.

พระนางได้มีพระสิริระเช่นกับสีดุดอกอังกาบนั้นเทียว.

พระญาติชานพระนามแก่พระนางว่า “อโนชา” นั้นแผล.

พระนางทรงถึงความเจริญวัยแล้ว ก็ไปสู่พระราชมณเฑียรของพระเจ้ายกปิยะ ได้เป็นพระเทวีมีพระนามว่า อโนชาแล้ว.

แม้หญิงทั้งหลายที่เหลือ เกิดในตระกูลมาตย์ทั้งหลาย ถึงความเจริญวัยแล้ว

ก็ได้ไปสู่เรือนแห่งบุตรมาตย์เหล่านั้นเหมือนกัน.

ชนเหล่านั้นแม้ทุกคน ได้เสวยสมบัติเช่นกับสมบัติของพระราชา.

ในกาลใด พระราชาทรงประดับเครื่องอลังการทั้งปวง ทรงช้างเที่ยวไป;

ในกาลนั้น แม้ชนเหล่านั้นก็เที่ยวไปเหมือนอย่างนั้น.

เมื่อพระราชาเสด็จเที่ยวไปด้วยม้าหรือด้วยรถ, แม้ชนเหล่านั้น ก็เที่ยวไปเหมือนอย่างนั้น.

ชนเหล่านั้นเสวยสมบัติร่วมกัน ด้วยยานุภาพแห่งบุญที่ทำร่วมกัน ด้วยประการฉะนี้.

ก็ม้าของพระราชามีอยู่ ๕ ตัว คือ ม้าชื่อพละ ๑ พลวาหนะ ๑ ปุปะชะ ๑ ปุปะวาหนะ ๑ สุปัตตะ ๑.

บรรดาม้าเหล่านั้น ม้าชื่อสุปัตตะ พระราชาทรงเอง.

ม้า ๔ ตัวนอกนี้ ได้พระราชทานแก่พวกม้าใช้^๑ เพื่อประโยชน์นำข่าวสาสน์มา.

[พระราชาให้สืบข่าวพระรัตนตรัย]

พระราชาให้ม้าใช้เหล่านั้น บริโภคแต่เช้าตรู่แล้ว ทรงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า

“พวกท่านไปเถิด, เที่ยวไป ๒ หรือ ๓ โยชน์แล้ว ทราบว่าพระพุทฺธ พระธรรม หรือพระสงฆ์อุบัติแล้ว
จงนำข่าวที่ทำให้เกิดสุขมาแก่เรา.”

ม้าใช้เหล่านั้น ออกโดยประตูทั้ง ๔ เที่ยวไปได้ ๒-๓ โยชน์ ไม่ได้ข่าวแล้วก็กลับ.

[พระราชาได้ข่าวพระรัตนตรัยจากพ่อค้าม้า]

ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาทรงม้าชื่อสุปัตตะ อันมาตย์พันหนึ่งแวดล้อม เสด็จไปพระราชอุทยาน

ทรงเห็นพวกพ่อค้าประมาณ ๕๐๐ ผู้มีร่างกายอ่อนเปลี้ย^๒ กำลังเข้าสู่พระนคร แล้วทรงดำริว่า

“ชนเหล่านี้ลำบากในการเดินทางไกล, เราจักฟังข่าวตืออย่างหนึ่ง จากสำนักแห่งชนเหล่านี้เป็นแน่”

จึงรับสั่งให้เรียกพ่อค้าเหล่านั้นมาแล้วตรัสถามว่า “ท่านทั้งหลายมาจากเมืองไหน?”

พ่อค้า. พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์มาจากนครชื่อสาวัดถิ ซึ่งมีอยู่ในที่สุดประมาณ ๑๒๐ โยชน์ จากพระนครนี้.

พระราชา. ก็ข่าวอะไรๆ อุบัติขึ้นในประเทศของพวกท่าน มีอยู่หรือ?

พ่อค้า. พระเจ้าข้า ข่าวอะไรๆ อย่างอื่นไม่มี, แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว.

พระราชาทรงมีสิริระอันปีติมีวรรณะ ๕ ถูกต้องแล้ว ในทันใดนั้นนั่นเอง

ไม่อาจเพื่อกำหนดอะไรๆ ได้ ทรงยับยั้งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วตรัสถามว่า “พวกท่านกล่าวอะไรๆ? พ่อ.”

๑ ม้าใช้ คนเร็วสำหรับส่งข่าวสาร, คนรับใช้ติดต่อกัน.

๒ กิลนตรูเป

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว.”

แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ พระราชาก็ทรงยับยั้งอยู่เหมือนอย่างนั้น ในวาระที่ ๔ ตรัสถามว่า “พวกท่านกล่าวอะไร? พ่อ”, เมื่อพ่อค้าเหล่านั้นกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว”, จึงตรัสว่า “พ่อทั้งหลาย เราให้ทรัพย์แก่พวกท่านแสนหนึ่ง” แล้วตรัสถามว่า “ข้าวอะไรๆ แม้อื่นอีก มีอยู่หรือ? พ่อ.”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “มีอยู่ พระเจ้าข้า, พระธรรมอุบัติขึ้นแล้ว.”

พระราชาก็ทรงสดับแต่คำนั้นแล้ว ทรงยับยั้งอยู่ตลอด ๓ วาระโดยนัยก่อนนั้นแล, ในวาระที่ ๔ เมื่อพวกพ่อค้ากราบทูลทูลว่า “ธมฺโม” จึงตรัสว่า “แม้ในเพราะเหตุนี้ เราให้ทรัพย์พวกท่านแสนหนึ่ง” แล้วตรัสถามว่า “ข้าวมอื่นอีก มีอยู่หรือ? พ่อ.”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “พระเจ้าข้า มีอยู่, พระสังฆรัตนะอุบัติขึ้นแล้ว.”

พระราชาก็ทรงสดับแต่คำนั้นแล้ว ทรงยับยั้งอยู่ตลอด ๓ วาระอย่างนั้นเหมือนกัน, ในวาระที่ ๔ เมื่อพวกพ่อค้ากราบทูลทูลว่า “สงฺโฆ” จึงตรัสว่า “แม้ในเพราะเหตุนี้ เราให้ทรัพย์แก่พวกท่านแสนหนึ่ง” แล้วทรงเล็ดลอดมาตย์พันหนึ่ง ตรัสถามว่า “พ่อทั้งหลาย พวกท่านจักทำอย่างไร?”

อมาตย์. พระเจ้าข้า พระองค์จักทรงทำอย่างไรเล่า?

พระราชินี. พ่อทั้งหลาย

เราได้สดับว่า ‘พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว, พระธรรมอุบัติขึ้นแล้ว, พระสงฆ์อุบัติขึ้นแล้ว’ จักไม่กลับอีก, เราจักอุทิศต่อพระศาสดา ไปบวชในสำนักของพระองค์.

อมาตย์. แม้ข้าพระองค์ทั้งหลาย ก็จักบวชพร้อมด้วยพระองค์ พระเจ้าข้า.

[พระราชินีออกผนวชพร้อมกับอมาตย์]

พระราชินีรับสั่งให้เจ้าพนักงานอาลักษณ์จารึกอักษรลงในแผ่นทองแล้ว ตรัสกะพวกพ่อค้าม้าว่า

“พระเทวีพระนามว่าอินชา จักพระราชทานทรัพย์ ๓ แสนแก่พวกท่าน;

ก็แลพวกท่านพึงทูลอย่างนี้ว่า ‘ได้ยินว่า พระราชินีทรงสละความเป็นใหญ่ถวายพระองค์แล้ว,

พระองค์จึงเสวยสมบัติตามสบายเถิด’;

ก็ถ้าพระเทวีจักตรัสถามพวกท่านว่า ‘พระราชินีเสด็จไปที่ไหน?’

พวกท่านพึงทูลว่า ‘พระราชินีตรัสว่า ‘จักบวชอุทิศพระศาสดา’ แล้วก็เสด็จไป.’”

แม้อมาตย์ทั้งหลายก็ส่งข่าวไปแก่ภรรยาของตนๆ อย่างนั้นเหมือนกัน.

พระราชินี ทรงส่งพวกพ่อค้าไปแล้ว อันอมาตย์พันหนึ่ง แวดล้อม เสด็จออกไปในขณะนั้นนั้นแล.

ในวันนั้น แม้พระศาสดาเมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกในกาลใกล้รุ่ง ได้ทรงเห็นพระเจ้ามหากษัตริย์พร้อมบริวาร ทรงดำริว่า

“พระเจ้ามหากษัตริย์นี้ได้ทรงสดับความที่รัตนะ ๓ อุบัติขึ้นจากสำนักของพวกพ่อค้าแล้ว

ทรงบูชาของพ่อค้าเหล่านั้นด้วยทรัพย์ ๓ แสน ทรงสละราชสมบัติ อันอมาตย์พันหนึ่งแวดล้อม

ทรงประสงค์เพื่อจะผนวช อุทิศเรา จักเสด็จออกไปในวันพรุ่งนี้,

ท้าวเธอพร้อมทั้งบริวาร จักบรรลุประอรหัตต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย, เราจักทำการต้อนรับท้าวเธอ” ดังนี้แล้ว
ในวันรุ่งขึ้น ทรงบาตรและจีวรด้วยพระองค์เองทีเดียว เสด็จต้อนรับเส้นทาง ๑๒๐ โยชน์
ดูจพระเจ้าจักรพรรดิทรงต้อนรับกานัน ณะนั้น
ประทับนั่งเปล่งพระรัศมี มีวรรณะ ๖ ณ ภายใต้โคนต้นนิโครธ ริมฝั่งแม่น้ำจันทาคานที.

ฝ่ายพระราชาร เสด็จมาถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งแล้ว ตรัสถามว่า “นี่ชื่อแม่น้ำอะไร?”

อมาตย์. ชื่ออารวปัจฉานที พระเจ้าข้า.

พระราชาร. พ่อทั้งหลาย แม่น้ำนี้มีประมาณเท่าไร?

อมาตย์. โดยลึก คาจตุหนึ่ง, โดยกว้าง ๒ คาจตุ พระเจ้าข้า.

พระราชาร. ก็ในแม่น้ำนี้ เรือหรือแพมีไหม?

อมาตย์. ไม่มี พระเจ้าข้า.

พระราชารตรัสว่า “เมื่อเราทั้งหลายมัวหาหนทางมีเรือเป็นต้น, ขาดिय่อมนำไปสู่ชรา, ชราย่อมไปสู่มรณะ.

เราไม่มีความสงสัย ออกบวชอุทิศพระรัตนตรัย,
ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนั้น น้ำนี้ อย่าได้เป็นเหมือนน้ำเลย” ดังนี้แล้ว

ทรงระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ระลึกถึงพุทธานุสติว่า

“แม่เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า” เป็นต้น
พร้อมทั้งบริวาร เสด็จไปบนหลังน้ำ ด้วยม้าพันหนึ่ง.

ม้าสินธพทั้งหลายก็วิ่งไป ดูจวิ่งไปบนหลังแผ่นดิน.

ปลายก็บก็ไม่เปียก.^๑

พระราชารเสด็จข้ามแม่น้ำนั้นแล้ว เสด็จไปข้างหน้า ทรงเห็นแม่น้ำอื่นอีก จึงตรัสถามว่า “แม่น้ำนี้ชื่ออะไร?”

อมาตย์. ชื่อนิลวานานที พระเจ้าข้า.

พระราชาร. แม่น้ำนี้ประมาณเท่าไร?

อมาตย์. ทั้งส่วนลึก ทั้งส่วนกว้าง ประมาณถึงโยชน์พระเจ้าข้า.

คำที่เหลือก็เช่นกับคำก่อนนั้นแหละ.

ก็พระราชาร ทรงเห็นแม่น้ำนั้นแล้ว ทรงระลึกถึงธรรมานุสติว่า “พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว” เป็นต้น
เสด็จไปแล้ว.

ครั้งเสด็จข้ามแม่น้ำแม่น้ำนั้นไปได้แล้ว ทรงเห็นแม่น้ำอื่นอีก จึงตรัสถามว่า “แม่น้ำนี้ชื่ออะไร?”

อมาตย์. แม่น้ำนี้ชื่อว่าจันทาคานที พระเจ้าข้า.

พระราชาร. แม่น้ำนี้ประมาณเท่าไร?

อมาตย์. ทั้งส่วนลึก ทั้งส่วนกว้าง ประมาณโยชน์หนึ่ง พระเจ้าข้า.

๑ ถ้าบาฬีเป็น อคคาเนว เตมิสุ ก็แปลว่า ปลายก็บเท่านั้น เปียกน้ำ.

คำที่เหลือก็เหมือนกับคำก่อนนั้นแล.

ก็พระราชาทรงเห็นแม่น้ำนี้แล้ว ทรงระลึกถึงสังฆานุสติว่า “พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว” เป็นต้น
เสด็จไปแล้ว.

ก็เมื่อเสด็จข้ามแม่น้ำนั้นไป ได้ทรงเห็นพระรัศมีมีวรัณยะ ๖ จากพระสรีระของพระศาสดา.

กึ่งค่าคบ และใบ แห่งต้นนิโครธ ได้เป็นราวกะว่าสำเร็จด้วยทองคำ.

[พระราชานุญาตให้บรรลुकุณพิเศษ]

พระราชาทรงดำริว่า

“แสงสว่างนี้ ไม่ใช่แสงจันทร์, ไม่ใช่แสงอาทิตย์, ไม่ใช่แสงสว่างแห่งเทวดา มาร พรหม นาค ครุฑ เป็นต้น ผู้ใดผู้หนึ่ง,
เราอุทิศพระศาสดามาอยู่ จักเป็นผู้อันพระมหาโคตมพุทธเจ้าทรงเห็นแล้วโดยแน่แท้.”

ในทันใดนั้นนั้นแล ท้าวเธอเสด็จลงจากหลังม้า ทรงน้อมพระสรีระ เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ตามสายพระรัศมี
เสด็จเข้าไปภายในแห่งพระพุทธรัศมี ราวกะว่าตกลงไปในมโนสิลา
ถวายเป็นพระศาสดาแล้ว ประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง พร้อมทั้งบอมาตย์พันหนึ่ง.

พระศาสดาทรงแสดงอนุปุพพิกาแล้ว.

ในเวลาจบเทศนา พระราชาพร้อมด้วยบริวาร ตั้งอยู่แล้วในโสภาปัตติผล.

ลำดับนั้น ชนเหล่านั้นทั้งหมด ลุกขึ้นทูลขอบรรพชาแล้ว.

พระศาสดาทรงใคร่ครวญว่า “บาตรจีวรสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ของกุลบุตรเหล่านี้ จักมาหรือหนอแล?” ทรงทราบ
“กุลบุตรเหล่านี้ ได้ถวายจีวรพันผืน แต่พระปัจเจกพุทธะพันองค์,

ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ได้ถวายจีวรสองหมื่น แม่แก่ภิกษุสองหมื่นรูป.

ความมาแห่งบาตรและจีวรอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ของกุลบุตรเหล่านี้ ไม่น่าอัศจรรย์” ดังนี้แล้ว ทรงเหยียดพระหัตถ์ขวา
ตรัสว่า “ท่านทั้งหลายจงเป็นภิกษุมานะเถิด, ท่านทั้งหลายจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด.”

ทันใดนั้นนั่นเอง กุลบุตรเหล่านั้นเป็นราวกะพระเถระมีพรรษาตั้ง ๑๐๐ ทรงบริวาร ๘ เหาะขึ้นสู่เวหาส
กลับลงมา ถวายบังคมพระศาสดา นั่งอยู่แล้ว.

[พระนางอินชานเทวีเสด็จออกผนวช]

ฝ่ายพ่อค้าเหล่านั้นไปสู่ราชตระกูลแล้ว ให้เจ้าหน้าที่กราบทูลข่าวที่พระราชาทรงส่งไป,

เมื่อพระเทวีรับสั่งว่า “จงมาเถิด” เข้าไปถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง,

ลำดับนั้น พระเทวีตรัสถามพ่อค้าเหล่านั้นว่า “พ่อทั้งหลาย พวกท่านมาเพราะเหตุอะไร?”

พ่อค้า. พระราชาทรงส่งพวกข้าพระองค์มายังสำนักของพระองค์.

นัยว่า ขอพระองค์จงพระราชทานทรัพย์ ๓ แสนแก่พวกข้าพระองค์.

พระเทวี. พ่อทั้งหลาย พวกท่านพูดมากเกินไป, พวกท่านทำอะไร แก่พระราชชา?

พระราชชาทรงเลื่อมใสในอะไรของพวกท่าน จึงรับสั่งให้พระราชทานทรัพย์มีประมาณเท่านี้?

พ่อค้า. พระเจ้าข้า อะไรๆ อย่างอื่น พวกข้าพระองค์มิได้ทำ, แต่พวกข้าพระองค์ได้กราบทูลข่าวแด่พระราชชา.

พระเทวี. พ่อค้าทั้งหลาย ก็พวกท่านสามารถบอกแก่เราบ้างได้ไหม?

พ่อค้า. ได้ พระเจ้าข้า.

พระเทวี. พ่อทั้งหลาย ถ้ากระนั้น พวกท่านจงบอก.

พ่อค้า. พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

แม้พระเทวีทรงสดับคำนั้นแล้ว มีพระสรีระอันปิติถูกต้องแล้ว โดยนัยก่อนนั้นแล ทรงกำหนดอะไรๆ ไม่ได้ถึง ๓ ครั้ง, ในวาระที่ ๔ ทรงสดับพบว่า “พุทฺโธ” แล้วจึงตรัสว่า “พ่อทั้งหลาย ในเพราะเหตุนี้ พระราชาพระราชทานอะไร?”

พ่อค้า. ทรัพย์แสนหนึ่ง พระเจ้าข้า.

พระเทวี. พ่อทั้งหลาย พระราชาทรงสดับข่าวเห็นปานนี้แล้ว พระราชทานทรัพย์แสนหนึ่งแก่ท่านทั้งหลาย (ชื่อว่า) ทรงทำไม่สมกันเลย. แต่เราจะให้แก่พวกท่าน ๓ แสน ในเพราะของกำนัลอันขัดสนของเรา, ข่าวอะไรอีก ที่ท่านทั้งหลายกราบทูลแล้ว?

พ่อค้าเหล่านั้นกราบทูลข่าว ๒ อย่าง แม้อื่นอีกว่า “ข่าวอย่างนี้ แลอย่างนี้.”

พระเทวีมีพระสรีระอันถูกต้องแล้ว โดยนัยก่อนนั้นแล ทรงกำหนดอะไรๆ ไม่ได้ถึง ๓ ครั้ง ในครั้งที่ ๔ ทรงสดับอย่างนั้นเหมือนกันแล้ว รับสั่งให้พระราชทานทรัพย์ครั้งละ ๓ แสน.

พ่อค้าเหล่านั้น ได้ทรัพย์ทั้งหมดเป็น ๑๒ แสน ด้วยประการฉะนี้.

ลำดับนั้น พระเทวีตรัสถามพ่อค้าเหล่านั้นว่า “พ่อทั้งหลาย พระราชาเสด็จไปไหน?”

พ่อค้า. พระเจ้าข้า พระราชารับสั่งว่า “เราจักบวชอุทิศพระศาสนา” แล้วก็เสด็จไป.

พระเทวี. ข่าวอะไร? ที่พระองค์พระราชทานแก่เรา.

พ่อค้า. นัยว่า พระองค์ทรงสละความเป็นใหญ่ทั้งหมด ถวายพระองค์.

นัยว่า พระองค์จงเสวยสมบัติตามพระประสงค์เกิด.

พระเทวี. ก็พวกอมาตย์ไปไหน? พ่อ.

พ่อค้า. เมื่อมาตย์เหล่านั้นกล่าวว่า “เราจักบวชกับพระราชชาเหมือนกัน” แล้วก็ไป พระเจ้าข้า.

พระนาง รับสั่งให้เรียกภรรยาของอมาตย์เหล่านั้นมาแล้ว ตรัสว่า

“แม่ทั้งหลาย สามีของพวกเจ้า กล่าวว่า ‘เราจักบวช กับพระราชชา’ แล้วก็ไป, พวกเจ้าจักทำอย่างไร?”

หญิง. พระเจ้าข้า ก็ข่าวอะไร? ที่พวกเขาส่งมาเพื่อพวกหม่อมฉัน.

พระเทวี. ได้ยินว่า อมาตย์เหล่านั้น สละสมบัติของตนๆ แก่พวกเจ้าแล้ว,

ได้ยินว่า พวกเจ้าจงบริโภคสมบัตินั้นตามชอบใจเกิด.

หญิง. ก็พระองค์จักทรงทำอย่างไรเล่า? พระเจ้าข้า.

พระเทวี. แม้ทั้งหลาย ที่แรก พระราชานั้นทรงสดับข่าวแล้ว ประทับยืนในหนทางเที่ยว ทรงบูชาพระรัตนตรัย ด้วยทรัพย์ ๓ แสน ทรงสละสมบัติดุจก้อนน้ำลาย ตรัสว่า “เราจักบวช แล้วเสด็จออกไป”;
ส่วนเราได้ฟังข่าวพระรัตนตรัยแล้ว บูชาพระรัตนตรัยด้วยทรัพย์ ๙ แสน;
ก็แล ชื่อว่าสมบัตินี้ มิได้นำทุกข์มาแต่พระราชาท่านั้น, ย่อมเป็นเหตุนำทุกข์มาแม้แก่เราเหมือนกัน,
ใครจักคุกเข่ารับเอาก่อนน้ำลายที่พระราชาทรงบ้วนทิ้งด้วยปากเล่า?
เราไม่ต้องการด้วยสมบัติ, แม้เราก็จักไปบวชอุทิศพระศาสนา.

หญิง. พระเจ้าข้า แม้พวกหม่อมฉันก็จักบวชกับพระองค์เหมือนกัน.

พระเทวี. ถ้าพวกเจ้าอาจ, ก็ดีละแม่.

หญิง. อาจ พระเจ้าข้า.

พระเทวี ตรัสว่า “ถ้ากระนั้น พวกเจ้าจงมา” ดังนี้แล้ว รับสั่งให้เทียมรถพันคัน เสด็จออกไปกับหญิงเหล่านั้น
ทรงเห็นแม่น้ำสายที่หนึ่งในระหว่างทาง ตรัสถามเหมือนพระราชাত্রัสถามแล้วเหมือนกัน
ทรงสดับความเป็นไปทั้งหมดแล้ว ตรัสว่า “พวกเจ้าจงตรวจดูทางเสด็จไปของพระราชาท่าน”
เมื่อหญิงเหล่านั้นกราบทูลว่า “พวกหม่อมฉันไม่เห็นรอยเท้าม้าสินธพ พระเจ้าข้า” ทรงดำริว่า
“พระราชาท่านทรงทำสังกิริยาว่า ‘เราออกบวชอุทิศพระรัตนตรัย’ แล้วเสด็จไป,
ถึงเราก็กวักบวชอุทิศพระรัตนตรัย, ด้วยอำนาจแห่งพระรัตนะเหล่านั้นนั่นแล ขอน้ำนี้อย่าได้เป็นเหมือนน้ำเลย” ดังนี้แล้ว
ทรงระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ทรงส่งรถพันคันไป.

น้ำได้เป็นเช่นกับหลังแผ่นดิน.

ปลายเพลและเกลียววงแห่งล้อก็ไม่เปียกเลย.

พระเทวีเสด็จข้ามแม่น้ำทั้ง ๒ แม่นอกนี้ไปได้ โดยอุบายนั้นเหมือนกัน.

พระศาสดาทรงทราบความเสด็จมาของพระเทวี ได้ทรงทำโดยประการที่ภิกษุทั้งหลาย ผู้นั่งอยู่ในสำนักของพระองค์
ไม่ปรากฏได้.

แม้พระเทวีเสด็จไปอยู่ๆ ทรงเห็นพระรัศมีพุ่งออกจากพระสรีระของพระศาสดา ทรงดำริอย่างนั้นเหมือนกัน

แล้วเสด็จไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ประทับยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทูลถามว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้ามหากัปปินะ เสด็จออกผนวชอุทิศพระองค์, ท้าวเธอจะรอยจะเสด็จมาในที่นี้แล้ว.
ท้าวเธอประทับอยู่ไหน? พระองค์ไม่แสดงแม้แก่พวกหม่อมฉันบ้าง.”

พระศาสดาตรัสว่า “ท่านทั้งหลายจงนั่งก่อน, จักเห็นพระราชานี้ในตัวเอง.”

หญิงเหล่านั้นแม้ทุกคน มีจิตยินดี นั่งแล้ว ด้วยคิดว่า “นัยว่า พวกเรานั่งในที่นี้แหละ จักเห็นพวกสามี.”

พระศาสดาตรัสอนุပ္พพิทถาแล้ว.

ในเวลาจบเทศนา พระนางอโนชาเทวี พร้อมทั้งบริวาร บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

พระมหากัปปินะพร้อมทั้งบริวาร สดับพระธรรมเทศนาที่พระศาสดาทรงขยายแก่หญิงเหล่านั้นแล้ว ก็ได้บรรลุพระอรหัต
พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

ในขณะนั้น พระศาสดา ทรงแสดงภิกษุเหล่านั้น ผู้บรรลุพระอรหัตแล้ว แก่หญิงเหล่านั้น.

ได้ยินว่า ในขณะที่ยิ่งเหล่านั้นมานั้นเทียว จิต (ของหญิงเหล่านั้น) ไม่เพียงมีอารมณ์เป็นหนึ่ง เพราะเห็นสามีของตนๆ ทรงผ้าข้อมน้ำผาด มีศรัทธาโล้น, เพราะเหตุนี้ หญิงเหล่านั้น จึงไม่พึงอาจเพื่อบรรลุมรรคผลได้; เพราะฉะนั้น ในเวลาหญิงเหล่านั้น ตั้งมั่นอยู่ในศรัทธาอันไม่หวั่นไหวแล้ว พระศาสดาจึงทรงแสดงภิกษุเหล่านั้น ผู้บรรลุพระอรหัตแล้ว แก่หญิงเหล่านั้น.

แม้หญิงเหล่านั้น เห็นภิกษุเหล่านั้นแล้ว นมัสการด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ กิจบรรพชิตของท่านทั้งหลาย ถึงที่สุดก่อน” ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง แล้วทูลขอบรรพชา.

อาจารย์บางพวก กล่าวว่า “ได้ยินว่า เมื่อหญิงเหล่านั้นกราบทูลอย่างนั้นแล้ว, พระศาสดาทรงดำริการมาของพระอุบลวรรณาเถรี.”

แต่พระศาสดาตรัสกะอุบาสิกาเหล่านั้นว่า “ท่านทั้งหลายพึงไปสู่กรุงสาวัตถี บรรพชาในสำนักแห่งภิกษุณีเถิด.”

อุบาสิกาเหล่านั้น เทียวจาริกไปโดยลำดับ มีสักการะและสัมมานะอันมหาชนนำมาในระหว่างทาง เดินทางไปด้วยเท้า สิ้นหนทาง ๑๒๐ โยชน์ บวชในสำนักแห่งนางภิกษุณี ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว.

แม้พระศาสดาก็ได้ทรงพาทิภิกษุพันรูป เสด็จไปสู่พระเชตวัน ทางอากาศนั้นแล.

ได้ยินว่า ในภิกษุเหล่านั้น ท่านพระมหากัปปินะ เทียวเปล่งอุทานในที่ทั้งหลาย มีที่พักกลางคืนและที่พักกลางวันว่า “สุขหนอ สุขหนอ.”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลแต่พระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระมหากัปปินะ เทียวเปล่งอุทานว่า ‘สุขหนอ สุขหนอ,’ ท่านเห็นจะกล่าวปรารภความสุขในราชสมบัติของตน.”

พระศาสดารับสั่งให้เรียกพระมหากัปปินะนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า “กัปปินะ ได้ยินว่าเธอเปล่งอุทานปรารภ สุขในกาม สุขในราชสมบัติ จริงหรือ?”

พระมหากัปปินะทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงทราบ การเปล่งหรือไม่เปล่งปรารภกามสุขและรัชสุขนั้นของข้าพระองค์.”

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราย่อมเปล่งอุทานปรารภสุขในกาม สุขในราชสมบัติ หามิได้, ก็แต่ว่า ความเอิบอิมในธรรม ย่อมเกิดขึ้นแก่บุตรของเรา, บุตรของเรานั้นย่อมเปล่งอุทานอย่างนั้น เพราะปรารภอมตมหานิพพาน” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

“บุคคลผู้เอิบอิมในธรรม มีใจผ่องใส ย่อมอยู่เป็นสุข,
บัณฑิตย่อมยินดีในธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศแล้วทุกเมื่อ.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ธมมปีติ** ความว่า ผู้เฝ้าอิมในธรรม อธิบายว่า ผู้ดีมีธรรม.

ก็ชื่อพระธรรมนี้ อันใครๆ ไม่อาจเพื่อจะดีได้ เหมือนดีมีข้าวยากเป็นต้น ด้วยภาชนะนั้น.

ก็บุคคลถูกต้องโลกุตรธรรม ๘ อย่าง ด้วยนามกาย ทำให้แจ้งโดยความเป็นอารมณ์ แห่งตลอดอริยสัจมีทุกข์เป็นต้น ด้วยกิจมีการบรรลุธรรม ด้วยความกำหนดรู้เป็นต้น ชื่อว่าย่อมดีมีธรรม.

คำว่า **สุขี เสติ** นี้ สักว่าเป็นหัวข้อเทศนา. อธิบายว่า ย่อมอยู่เป็นสุข แม้ด้วยอริยาบถ ๔.

บทว่า **วิปสนุเนน** คือ ไม่ขุ่นมัว ได้แก่ ไม่มีอุปกิเลส.

บทว่า **อริยอุปเวทิต** ความว่า

ในโพธิปักขิยธรรม อันต่างด้วยสติปัญญาเป็นต้น อันพระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ประกาศแล้ว.

สองบทว่า **สทา รมตี** ความว่า

บัณฑิตผู้เฝ้าอิมในธรรมเห็นปานนั้น มีใจผ่องใสอยู่ มาตามพร้อมแล้วด้วยความเป็นบัณฑิต ย่อมยินดี คือย่อมชื่นชมทุกเมื่อ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระมหากัปปินเถระ จบ.

๕. เรื่องบัณฑิตสามเณร

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบัณฑิตสามเณร ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อุทกั ทิ นยนฺติ” เป็นต้น.

[พระศาสดาตรัสอนุโมทนาภา]

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะมีพระชีนาสพ ๒ หมื่นรูปเป็นบริวาร ได้เสด็จไปสู่กรุงพาราณสี.

มนุษย์ทั้งหลายกำหนดกำลังของตนๆ แล้ว รวมกัน ๘ คนบ้าง ๑๐ คนบ้าง ได้ถวายอาคันตุกทานแล้ว.

ต่อมาวันหนึ่ง ในกาลเป็นที่เสร็จภัตกิจ พระศาสดาได้ทรงทำอนุโมทนาภาอย่างนี้ว่า “อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย

- คนบางคนในโลกนี้ คิดว่า ‘เราให้ของๆ ตนเท่านั้นควร, ประโยชน์อะไรด้วยการชักชวนคนอื่น’ ดังนี้แล้ว จึงให้ทานด้วยตนเท่านั้น ไม่ชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมได้โภคสมบัติ ไม่ได้บริวารสมบัติ ในที่ๆ ตนเกิดแล้ว,
- บางคนชักชวนผู้อื่น ไม่ให้ด้วยตน, เขาย่อมได้บริวารสมบัติ ไม่ได้โภคสมบัติ ในที่ๆ ตนเกิดแล้ว,
- บางคนทั้งไม่ให้ด้วยตน ทั้งไม่ชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมไม่ได้โภคสมบัติ ไม่ได้บริวารสมบัติ เป็นคนกินเดน เป็นอยู่ในที่ๆ ตนเกิดแล้ว;
- บางคนทั้งให้ด้วยตน ทั้งชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมได้ทั้งโภคสมบัติทั้งบริวารสมบัติ ในที่ๆ ตนเกิดแล้ว.”

[ผู้เลื่อมใสในอนุโมทนาภา]

ชายบัณฑิตผู้หนึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ ได้ฟังอนุโมทนาภาอันนั้นแล้ว คิดว่า “บัดนี้ เราจักทำอย่างที่ดีสมบัติทั้ง ๒ จักมีแก่เรา.”

เขาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า “พຽຽນນີ້ ຂອຽຽນຂອງຂໍຽຽນຮັບຽຽນກິຽຽນາຂອງຂໍຽຽນຮອງຂໍຽຽນ ພຽຽນເຈົ້າຂໍຽຽນ”

พระศาสดา. ต้องการภิกษุเท่าไร?

บัณฑิต. ก็บริวารของพระองค์ มีเท่าไร? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. มีภิกษุ ๒ หมื่นรูป.

บัณฑิต. พระเจ้าข้า พຽຽນນີ້ ຂອຽຽນຂອງຂໍຽຽນກິຽຽນທັງທຽຽນ ຈຽຽນຮັບຽຽນກິຽຽນາຂອງຂໍຽຽນຮອງຂໍຽຽນ.

พระศาสดาทรงรับนิมนต์แล้ว.

เขาเข้าไปบ้านแล้ว เดินบอกบุญว่า “แม่และพ่อทั้งหลาย พຽຽນນີ້ ຂໍຽຽນເຈົ້າຂໍຽຽນຮອງຂໍຽຽນຮັບຽຽນກິຽຽນາຂອງຂໍຽຽນຮອງຂໍຽຽນ ພຽຽນເຈົ້າຂໍຽຽນ ພຽຽນທັງທຽຽນຈຽຽນແກ່ກິຽຽນາທຽຽນຈຽຽນທີ່ສາມາດ (ถวายได้).”

เมื่อชนทั้งหลายกำหนดกำลังของตนๆ แล้วกล่าวว่า “พวกเรา จักถวาย ๑๐ รูป, พวกเราจักถวาย ๒๐ รูป, พวกเรา ๑๐๐ รูป, พวกเรา ๕๐๐ รูป” ดังนี้แล้ว จึงจดค่าของคนทั้งหมดลงในบัญชีตั้งแต่ต้นมา.

[ชายเขี้ยวใจยินดีรับเลี้ยงภิกษุ]

ก็ในสมัยนั้น ในกรุงมีชายคนหนึ่งปรากฏชื่อว่า “มหาทุกคตะ” เพราะความเป็นผู้ยากจนยิ่งนัก.

ชายบัณฑิตเห็นชายเชษฐโณอินทร์นั้นมาเฉพาะหน้า จึงบอกว่า

“เพื่อนมหาทุกคตะ ข้าพเจ้าได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธานุเจ้าเป็นประธานไว้ เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้ พรุ่งนี้ ชาวเมืองจักถวายทานกัน, แกจักเลี้ยงภิกษุสักกี่รูป?”

มหาทุกคตะ. คุณ ผมจะต้องการอะไรด้วยภิกษุเล่า? ชื่อว่าความต้องการภิกษุ เป็นของคนมีทรัพย์, ส่วนผมแม้สักว่าข้าวสารทนานหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่ข้าวตมพรุ่งนี้ ก็ไม่มี, ผมทำงานรับจ้างเลี้ยงชีพ, ผมจะต้องการอะไรด้วยภิกษุ?

ธรรมดาผู้ชักชวนฟังเป็นผู้ฉลาด, เพราะฉะนั้น ชายบัณฑิตนั้น แม้เมื่อมหาทุกคตะพูดว่า “ไม่มี” ก็ไม่นิ่งเฉย ยังกล่าวอย่างนี้ว่า “เพื่อนมหาทุกคตะ คนเป็นอันมาก ในเมืองนี้ บริโภคโภชนาอย่างดี นุ่งผ้าเนื้อละเอียด แต่งตัวด้วยเครื่องอาภรณ์ต่างๆ นอนบนที่นอนอันสง่างาม ย่อมเสวยสมบัติกัน, ส่วนแก่ทำงานรับจ้างตลอดวัน ยังไม่ได้อาหารแม้พอเต็มท้อง; เมื่อเป็นเช่นนี้ แกยังไม่รู้สึก ว่า ‘เราไม่ได้ทำอะไร เพราะไม่ได้ทำบุญอะไร ไว้แม้ในกาลก่อน.’”

มหาทุกคตะ. ผมทราบ คุณ.

บัณฑิต. เมื่อเช่นนั้น ทำไมบัดนี้แกจึงไม่ทำบุญเล่า?

แกยังเป็นหนุ่ม มีเรี่ยวแรงสมบูรณ์. แกแม้ทำงานจ้างแล้ว ให้ทานตามกำลัง จะไม่ควรหรือ?

มหาทุกคตะนั้น, เมื่อชายบัณฑิตกล่าวอยู่, ถึงความสลดใจ จึงพูดว่า

“คุณจงลงบัญชีภิกษุให้ผมบ้างสักรูปหนึ่ง, ผมจักทำงานจ้างอะไรสักอย่างแล้ว จักถวายภิกษาแก่ภิกษุรูปหนึ่ง”.

ชายบัณฑิตนอกนี้ คิดว่า “ภิกษุรูปเดียว จะจลดลงในบัญชีทำไม?” ดังนี้แล้ว จึงไม่จดไว้.

ฝ่ายมหาทุกคตะ ไปเรือนแล้ว พูดกะภรรยาว่า

“หล่อน พรุ่งนี้ ชาวเมืองเขาจัดภัตเพื่อพระสงฆ์, แมฉันก็ถูกผู้ชักชวนบอกว่า ‘จงถวายภิกษาแก่ภิกษุรูปหนึ่ง’ . พวกเราจักถวายภิกษาแก่ภิกษุรูปหนึ่ง พรุ่งนี้.”

ลำดับนั้น ภรรยาของเขาไม่พูดเลยว่า “พวกเราเป็นคนจน, แกรับค่าเขาทำไม?” กล่าววว่า

“นาย แกทำดีแล้ว, เมื่อก่อนเราไม่ให้อะไรๆ ชาตินี้จึงเกิดเป็นคนยากจน, เราทั้ง ๒ คน ทำงานจ้างแล้ว จักถวายภิกษาแก่ภิกษุรูปหนึ่ง”

แม้ทั้ง ๒ คน ได้ออกไปสู่ที่ทำงานจ้าง.

มหาเศรษฐี เห็นมหาทุกคตะ จึงถามว่า “เพื่อนมหาทุกคตะ เธอจักทำงานจ้างหรือ?”

มหาทุกคตะ. ครับ กระผม.

มหาเศรษฐี. จักทำอะไร?

มหาทุกคตะ. แล้วแต่ท่านจักให้ทำ.

มหาเศรษฐีกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น พรุ่งนี้ เราจักเลี้ยงภิกษุ ๒-๓ ร้อย, จงมา ผ่าพินเถิด” แล้วก็ให้หยิบมีดและขวานมาให้.

มหาทุกคตะตกเขมรอย่างแข็งแรง ถึงความอุตสาหะ วางมีด คว่าขวาน ทั้งขวาน ฉวยมีด ผ่าพินไป.

๑ ถกเขมร นุ่งผ้าโจงกระเบน ดึงชายให้สูงรันขึ้นไปเหนือเข่า

ลำดับนั้น เศรษฐีพูดกะเขาว่า “เพื่อน วันนี้ เธอขยันทำงานเหลือเกิน, มีเหตุอะไรหรือ?”

มหาทุกคตะ. นาย ผมจักเลี้ยงภิกษุสักรูปหนึ่ง.

เศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว มีใจเลื่อมใส คิดว่า “น่าเลื่อมใสจริง มหาทุกคตะนี้ ทำกรรมที่ทำได้ยาก, เขาไม่ถึงความเฉยเมยด้วยคิดว่า ‘เราจน’ พูดว่า ‘จักทำงานจ้างแล้วเลี้ยงภิกษุสักรูปหนึ่ง.’”

ฝ่ายภรรยาของเศรษฐี เห็นภรรยาของมหาทุกคตะนั้นแล้ว ก็ถามว่า “แม่ เจ้าจักทำงานอะไร?”

เมื่อนางตอบว่า “แล้วแต่จะใช้ดีฉันให้ทำ” จึงให้เข้าไปสู่โรงกระเดื่องแล้ว ให้มอบเครื่องมือมีกระดิ่งและสากเป็นต้นให้แล้ว.

นางยินดีว่าเรง ทั้งตำข้าวและฝัดข้าวเหมือนจะรำละคร.

ลำดับนั้น ภรรยาเศรษฐีถามนางว่า “แม่ เจ้ายินดีว่าเรงทำงานเหลือเกิน, มีเหตุอะไรหรือ?”

นาง. คุณนาย พวกดิฉันทำงานจ้างนี้แล้ว จักเลี้ยงภิกษุสักรูปหนึ่ง.

ฝ่ายภรรยาเศรษฐี ฟังคำนั้นแล้ว เลื่อมใสในนางว่า “น่าเลื่อมใส! นางนี้ทำกรรมที่ทำได้ยาก.”

ในเวลาที่มาหาทุกคตะฆ่าฟันเสร็จ เศรษฐีสั่งให้ๆ ข้าวสาลี ๔ ทะนาน ด้วยพูดว่า “นี่ค่าจ้างของเธอ” แล้วสั่งให้ๆ แม้อีก ๔ ทะนาน ด้วยพูดว่า “นี่เป็นส่วนที่เพิ่มให้ เพราะความยินดีแก่เธอ.”

เขาไปสู่เรือน บอกกะภรรยาว่า “ฉันรับจ้างได้ข้าวสาลีมา, ส่วนนี้ จักเป็นกับ, เจ้าจงถือเอาของ คือ นมส้ม น้ำมัน และเครื่องเทศ ด้วยค่าจ้าง ที่เจ้าได้แล้ว.”

ฝ่ายภรรยาเศรษฐี สั่งให้จ่ายเนยใสขวดหนึ่ง ๑ นมส้มกระปุก ๑ เครื่องเทศ ๑ และข้าวสาลีอย่างเป็นตัว ทะนานหนึ่ง แก่นาง.

เขาทั้ง ๒ ได้มีข้าวสารรวม ๕ ทะนาน ด้วยประการฉะนี้.

ทั้ง ๒ ฝ่ายเมื่อนั้น ยินดีว่าเรงว่า “เราได้ไทยธรรมแล้ว” ลูกขึ้นแต่เช้าตรู่.

ภรรยาพูดกะมหาทุกคตะว่า “ไปหาผักมาซิ นาย”.

เขาไม่เห็นผักในร้านตลาด จึงไปฝั่งแม่น้ำ มีใจว่าเรงว่า “จักได้ถวายโภชนะแก่พระผู้เป็นเจ้าของ” ร้องเพลงพลาง เลือกเก็บผักพลาง.

ชาวประมงยืนทอดแหใหญ่อยู่ รู้ว่า “เป็นเสียงของมหาทุกคตะ” จึงเรียกเขามาถามว่า “แกมีจิตยินดีเหลือเกิน ร้องเพลงอยู่, มีเหตุอะไรหรือ?”

มหาทุกคตะ. เก็บผัก เพื่อน.

ชาวประมง. จักทำอะไรกัน?

มหาทุกคตะ. จักเลี้ยงภิกษุสักรูปหนึ่ง.

ชาวประมง. โอ! อิมละ ภิกษุที่ฉันผักของแก.

มหาทุกคตะ. จะทำอย่างไรได้? เพื่อน, กันต้องเลี้ยงภิกษุด้วยผักที่กันได้.

ชาวประมง. ถ้าอย่างนั้น มันเกิด.

มหาทุกคตะ. จะทำอย่างไร? เพื่อน.

ชาวประมง. จงถือเอาปลาเหล่านี้ ร้อยให้เป็นพวง มีราคาบาทหนึ่งบ้าง กิ่งบาทบ้าง กหาปณะหนึ่งบ้าง.

เขาได้ทำอย่างนั้น.

ชาวเมืองซื้อปลาที่มหาทุกคตะร้อยไว้ๆ ไป เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุที่ตนนิมนต์แล้วๆ.

เมื่อเขากำลังร้อยปลาอยู่นั้นแล, ก็ถึงเวลาภิกษาจารแล้ว.

เขากำหนดเวลาแล้ว กล่าวว่า “จักต้องไป เพื่อน, นี่เป็นเวลาทีภิกษุมา.”

ชาวประมง. ก็พวงปลายังมีอยู่ไหม?

มหาทุกคตะ. ไม่มี เพื่อน, หมดสิ้นแล้ว.

ชาวประมง กล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น ปลาตะเพียน ๔ ตัว ข้าหมกทรายไว้เพื่อประโยชน์แก่ตน, แม้ถ้าแก่ต้องการจะเลี้ยงภิกษุ, จงเอาปลาเหล่านี้ไปเถิด” ดังนี้แล้ว ก็ได้ให้ปลาตะเพียนเหล่านั้นแก่เขาไป.

[มหาทุกคตะได้ถวายทานแด่พระพุทเจ้า]

ก็วันนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลก ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นมหาทุกคตะเข้าไปในข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงรำพึงว่า “จักมีเหตุอะไรหนอ?” ทรงดำริว่า

“มหาทุกคตะ คิดว่า ‘จักเลี้ยงภิกษุรูปหนึ่ง, จึงได้ทำงานจ้างกับภรรยาแล้ว ในวันวาน, เขาจักได้ภิกษุรูปไหนหนอ?’”

จึงทรงใคร่ครวญว่า “คนทั้งหลาย จักพาภิกษุไปตามชื่อที่จดไว้ในบัญชีแล้ว ให้นั่งในเรือนของตนๆ.

มหาทุกคตะเว้นเราเสียแล้ว จักไม่ได้ภิกษุอื่น.”

ได้ยินว่า พระพุทเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงทำความอนุเคราะห์ในพวกเชิญใจ.

เพราะฉะนั้น พระศาสดาทรงทำสรีริกตั้งแต่เช้าตรู่แล้ว เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎี ประทับนั่ง ด้วยทรงดำริว่า

“จักสงเคราะห์มหาทุกคตะ.”

แม้เมื่อมหาทุกคตะ กำลังถือปลาเข้าไปสู่เรือน, บันฑุกัมพลสิลาอาสน์ของท้าวสักกะ แสดงอาการร้อน.

ท้าวเธอทรงพิจารณาว่า “เหตุอะไรกันหนอ?” ทรงดำริว่า

“วานนี้ มหาทุกคตะได้ทำงานจ้างกับภรรยาของตน ด้วยตั้งใจว่า ‘จักถวายภิกษาแก่ภิกษุสัก ๑ รูป’

เขาจักได้ภิกษุรูปไหนหนอ?” ทรงทราบวว่า

“ภิกษุอื่นไม่มีสำหรับเขา, แต่พระศาสดา ประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั่นเอง ด้วยตั้งพระทัยว่า ‘จักสงเคราะห์มหาทุกคตะ,’

มหาทุกคตะพึงถวายข้าวต้มข้าวสวย แม้มีผักเป็นกับ อย่างที่ตัวบริโศคเองแต่พระตถาคต,

ถ้ากระไร เราควรไปยังเรือนของมหาทุกคตะ ทำหน้าที่เป็นพ่อครัว” ดังนี้แล้ว จึงทรงจำแลงเพศมิให้ใครรู้จัก

เสด็จไปใกล้เรือนของมหาทุกคตะนั้นแล้ว ตรัสถามว่า “ใครๆ มีงานจ้างอะไรบ้างหรือ?”

มหาทุกคตะเห็นท้าวสักกะแล้ว จึงกล่าวว่า “จักทำงานอะไร? เพื่อน.”

ชายแปลง. ข้าพเจ้ารู้วิชาการทุกอย่าง นาย,

ชื่อว่าวิชาการสิ่งไร ที่ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ ไม่มีเลย, รู้จนการปรุง ข้าวต้มข้าวสวยเป็นต้น.

มหาทศคตะ. เพื่อน พวกข้าพเจ้ามีความต้องการด้วยการงานของท่าน, แต่ยังไม่เห็นค่าจ้างที่ควรจะให้แก่ท่าน.

ชายแปลง. ก็ท่านต้องการทำอะไร?

มหาทศคตะ. ข้าพเจ้าประสงค์จะถวายภิกษาแก่ภิกษุรูปหนึ่ง, ประสงค์จัดแจงข้าวต้มข้าวสวยถวายภิกษุนั้น.

ชายแปลง. ถ้าท่านจะถวายภิกษาแก่ภิกษุ, ข้าพเจ้าไม่ต้องการค่าจ้าง. ท่านให้บุญแก่ข้าพเจ้า ไม่ควรหรือ?

มหาทศคตะ. เมื่อเป็นเช่นนั้น, ก็เป็นการดีละ เพื่อน, เชิญเข้าไปเถิด.

ท้าวสักกะนั้น เสด็จเข้าไปในเรือนของมหาทศคตะนั้นแล้ว ให้นำข้าวสารเป็นต้นมาแล้ว ทรงส่งมหาทศคตะนั้นไปด้วยคำว่า “ไปเถิดท่าน, จงนำภิกษาที่ถึงแก่ตนมา.”

ฝ่ายผู้จัดการทาน ได้จ่ายภิกษาไปสู่เรือนของพวกชนเหล่านั้นๆ ตามรายการที่จดไว้ในบัญชีนั้นแล.

มหาทศคตะไปยังสำนักของเขาแล้ว พูดยว่า “จงให้ภิกษาที่ถึงแก่ผมเถิด”.

เขาได้สติขึ้นในขณะนั้น จึงพูดยว่า “ฉันลืมหิภิกษาสำหรับแกเสียแล้ว”.

มหาทศคตะเป็นเหมือนถูกประหารที่ท้องด้วยหอกอันคม ประคองแขนไว้ว่า “เหตุไรจึงให้ผมฉิบหายเสียเล่า? สหาย, แม้ผมอันท่านชวนแล้วเมื่อวาน ก็พร้อมด้วยภรรยา ทำงานจ้างตลอดวัน

วันนี้ แต่เข้าครัว เทียวไปที่ฝั่งแม่น้ำ เพื่อต้องการผัก แล้วจึงมา,

ขอท่านจงให้ภิกษาแก่ผมสักรูปหนึ่งเถิด.”

[มหาทศคตะไปนิมนต์พระศาสดา]

คนทั้งหลายประชุมกันแล้ว ถาพว่า “มหาทศคตะ นั้นอะไรกัน?”.

เขาบอกเนื้อความนั้น.

คนเหล่านั้น ถาพผู้จัดการว่า “จริงไหม? เพื่อน,

ได้ยินว่า มหาทศคตะนี้ ท่านชักชวนว่า ‘จงทำงานจ้างแล้วถวายภิกษาแก่ภิกษุสักรูปหนึ่ง.’”

ผู้จัดการ. ครับ นาย.

คนเหล่านั้น. ท่านจัดการภิกษุมีประมาณถึงเท่านี้ ไม่ได้ให้ภิกษาแก่มหาทศคตะนี้สักรูปหนึ่ง ทำกรรมหนักเสียแล้ว.

เขาละอายใจ ด้วยคำพูดของคนเหล่านั้น จึงพูดกะมหาทศคตะนั้นว่า

“เพื่อนมหาทศคตะ อย่าให้ฉันฉิบหายเลย, ฉันถึงความลำบากใหญ่ เพราะเหตุแห่งท่าน,

คนทั้งหลาย นำภิกษาที่ถึงแก่ตนๆ ไปตามรายการที่จดไว้ในบัญชี,

ชื่อว่าคนผู้ซึ่งจะถอนภิกษุผู้ซึ่งนั่งในเรือนของตนให้ ไม่มี,

ส่วนพระศาสดาสรงพระพักตร์แล้ว ประทับนั่งอยู่ในพระคันธกุฏินั้นเอง,

พระเจ้าแผ่นดิน ยุพราช และคนใดๆ มีเสนาบดีเป็นต้น นั่งแลดูการเสด็จออกจากพระคันธกุฏีแห่งพระศาสดา คิดว่า

‘จักรับบาตรของพระศาสดาไป,’

ธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงทำอนุเคราะห์ที่ในคนยากจน,

ท่านจึงไปวิหาร กราบทูลพระศาสดาว่า ‘ข้าพระองค์เป็นคนยากจน พระเจ้าข้า,
ขอพระองค์ จงทรงทำความสงเคราะห์แก่ข้าพระองค์เถิด; ถ้าท่านมีบุญ, ท่านจักได้แน่’.

เขาได้ไปสู่วิหารแล้ว.

[พระศาสดาประทานบาตรแก่มหาทุกคตะ]

ลำดับนั้น พระเจ้าแผ่นดินและยุพราชเป็นต้น ตรัสกะเขาว่า “มหาทุกคตะ ไม่ใช่เวลาภัตตรก่อน, เจ้ามาทำไม?”
เพราะเคยเห็นเขาโดยความเป็นคนกินเดน^๑ในวิหาร ในวันอื่นๆ.

มหาทุกคตะกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ทราบอยู่ว่า ‘ยังไม่ใช่เวลาภัตตรก่อน’, แต่ข้าพระองค์มาก็เพื่อถวายบังคมพระศาสดา”
ดังนี้แล้ว จึงซบศีรษะลงที่พระคันธกุฎี ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กราบทูลว่า
“ผู้ที่ยากจนกว่าข้าพระองค์ในพระนครนี้ไม่มี พระเจ้าข้า,
ขอทรงเป็นที่พึ่งแก่ข้าพระองค์เถิด, ขอทรงทำความสงเคราะห์แก่ข้าพระองค์เถิด.”

พระศาสดาทรงเปิดพระทวารพระคันธกุฎี ทรงนำบาตรมาประทานในมือของเขา.

เขาได้เป็นเหมือนบรรลुจักรพรรดิสิริ.

พระเจ้าแผ่นดินและยุพราชเป็นต้น ต่างทรงแลดูพระพักตร์กันและกัน.

แท้จริง ใครๆ ชื่อว่าสามารถเพื่อจะรับบาตรที่พระศาสดาประทานแก่มหาทุกคตะ ด้วยอำนาจความเป็นใหญ่ หามิได้,
เป็นแต่กล่าวอย่างนี้ “เพื่อนมหาทุกคตะ ท่านจงให้บาตรของพระศาสดาแก่พวกเรา,
พวกเราจักให้ทรัพย์มีประมาณเท่านี้ คือ พันหนึ่งหรือแสนหนึ่ง แก่ท่าน,
ท่านเป็นคนซื่อใจ จงเอาทรัพย์เถิด, ประโยชน์อะไรของท่านด้วยบาตรเล่า?”

มหาทุกคตะ ตอบว่า “ข้าพเจ้าจักไม่ให้ใคร, ข้าพเจ้าไม่มีความต้องการด้วยทรัพย์, จักให้พระศาสดาเท่านั้นเสวย.”

ชนทั้งหลายที่เหลือ อ่อนวอนเขา ไม่ได้บาตรแล้ว จึงกลับไป.

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดิน ทรงดำริว่า “มหาทุกคตะ แม้ถูกเขาหลอกล่อด้วยทรัพย์ ก็ไม่ให้บาตรของพระศาสดา,
ก็ใครๆ ไม่อาจจะรับบาตรที่พระศาสดาประทานแล้วด้วยพระองค์เองได้,
อันไทยธรรมของมหาทุกคตะนี้ จักมีประมาณเท่าไร?

ในเวลามหาทุกคตะนี้ถวายไทยธรรมเสร็จแล้ว เราจักนำพระศาสดาไปยังเรือน ถวายอาหารที่เขาจัดไว้สำหรับเรา” ดังนี้แล้ว
จึงได้ตามเสด็จไปพร้อมด้วยพระศาสดาทีเดียว.

[พระศาสดาเสด็จไปเรือนของมหาทุกคตะ]

ฝ่ายท้าวสักกเทวราช จัดอาหารภัตตรมีข้าวต้มข้าวสวยและผักเป็นต้น พร้อมมูลแล้ว
ปูอาสนะที่สมควรเป็นที่ประทับแห่งพระศาสดา แล้วประทับนั่ง.

มหาทุกคตะนำพระศาสดาออกไปแล้ว กราบทูลว่า “จงเสด็จเข้าไปเถิด พระเจ้าข้า.”

๑ เดน ของเหลือที่ไม่ต้องการแล้ว, ของที่เหลือเลือกแล้วทิ้งแล้ว

ก็เรือนที่อยู่ของเขา ต่ำ, ผู้ที่ไม่ก้ม ไม่อาจเขาไปได้.

ก็แต่ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อเสด็จเข้าสู่เรือน ไม่ต้องก้มเสด็จไป.

เพราะว่า ในเวลาเสด็จเข้าสู่เรือน แผ่นดินใหญ่ ย่อมยุบลงภายใต้, หรือเรือนสูงขึ้น.

นี่เป็นผลแห่งทานที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นถวายไว้ดีแล้ว.

ในเวลาทีพระองค์เสด็จออกไปแล้ว ทุกสิ่งเป็นปกติเหมือนเดิมอีก.

เพราะฉะนั้น พระศาสดา ทั้งประทับยืนอยู่นั่นเอง เสด็จเข้าสู่เรือนแล้ว ประทับนั่งบนอาสนะที่ท้าวสักกะปูไว้แล้ว.

เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้ว, พระราชาธิบดีสั่งว่า

“เพื่อนมหาทุกคตะ ท่านไม่ให้บาตรของพระศาสดา แก่พวกเรา แม้ผู้อ่อนนอนอยู่,
พวกเราจะคุกก่อน, สักการะที่ท่านจัดถวายพระศาสดาเป็นเช่นไร?”

ลำดับนั้น ท้าวสักกะเปิดข้าวยาคุและภัตรออกอวด.

กลิ่นเครื่องอบอาหารภัตรเหล่านั้น ได้กลบทั่วพระนครตั้งอยู่.

พระราชาทรงตรวจดูข้าวยาคุเป็นต้นแล้ว กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

หม่อมฉัน คิดว่า ‘ไทยธรรมของมหาทุกคตะ จักมีสักเท่าไร? เมื่อมหาทุกคตะนี้ถวายไทยธรรมแล้ว จักนำเสด็จพระศาสดาไป
ยังเรือน ถวายอาหารที่เขาจัดไว้สำหรับตน’ ดังนี้ จึงมาแล้ว,

อาหารเห็นปานนี้ หม่อมฉันไม่เคยเห็นเลย,

เมื่อหม่อมฉันอยู่ในที่นี้ มหาทุกคตะต้องลำบากเหลือเกิน หม่อมฉันจะกลับ” ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว เสด็จหลีกไป.

[บ้านของมหาทุกคตะ เต็มด้วยแก้ว ๗ อย่าง]

ฝ่ายท้าวสักกะ ถวายยาคุเป็นต้น ทรงอังคาสพระศาสดาโดยเคารพ.

แม้พระศาสดา ทรงทำภัตตกิจแล้ว ทรงทำอนุโมทนา เสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป.

ท้าวสักกะได้ให้สัญญาแก่มหาทุกคตะ.

เขารับบาตร ตามเสด็จพระศาสดา.

ท้าวสักกะเสด็จกลับ ประทับยืนอยู่ที่ประตูเรือนของมหาทุกคตะ ทรงแลดูอากาศแล้ว.

ฝนแก้ว ๗ ประการ ตกลงจากอากาศ เต็มภาชนะทั้งหมดในเรือนของเขาแล้ว ยังล้นไปทั่วเรือน.

ในเรือนของเขาไม่มีที่ว่าง.

ภรรยาของเขาได้จูงมือพวกเด็ก นำออกไปยืนอยู่ภายนอก.

เขาตามเสด็จพระศาสดาแล้วกลับมา เห็นเด็กข้างถนน จึงถามว่า “นี่อะไร?”

ภรรยาของเขาตอบว่า “นาย เรือนของเราเต็มไปด้วยแก้ว ๗ ประการทั่วทั้งหลัง, ไม่มีช่องจะเข้าไปได้.”

เขาคิดว่า “ทานของเราให้ผลวันนี้เอง” ดังนี้แล้ว จึงไปสู่พระราชสำนัก ถวายบังคมพระราชแล้ว.

เมื่อพระราชารับสั่งถามว่า “มาทำไม?” จึงกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า เรือนของข้าพระองค์ เต็มไปด้วยแก้ว ๗ ประการ, ขอพระองค์จงทรงถือเอาทรัพย์นั้นเถิด.”

พระราชาทรงดำริว่า “น่าอัศจรรย์ ทานที่เขาถวายแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถึงที่สุดวันนี้เอง” ดังนี้แล้ว

จึงรับสั่งกะเขาว่า “เธอควรจะได้อะไร?”

มหาทศคตะ. ขอจงพระราชทานเกวียนพันเล่ม เพื่อต้องการนำทรัพย์มา.

พระราชาทรงส่งเกวียนพันเล่มไปให้นำทรัพย์มา เกลียไว้ที่พระลานหลวง.

กองทรัพย์ได้เป็นกองสูงประมาณเท่าต้นตาล.

พระราชารับสั่งให้ชาวเมืองประชุมกันแล้ว ตรัสถามว่า “ในกรุงนี้ ใครมีทรัพย์ถึงเท่านี้ไหม?”

ชาวเมือง. ไม่มี พระเจ้าข้า.

พระราชาราช. จะควรทำอย่างไร? แก่คนมีทรัพย์มากอย่างนี้.

ชาวเมือง. ควรตั้งเป็นเศรษฐี พระเจ้าข้า.

พระราชาทรงทำสักการะเป็นอันมากแก่เขาแล้ว รับสั่งให้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐี.

ลำดับนั้น ท้าวเธอตรัสบอกที่บ้านของเศรษฐีคนหนึ่งในกาลก่อนแก่เขาแล้ว ตรัสว่า

“เธอจงให้ถางพุ่มไม้ที่เกิดในที่นี้แล้ว ปลูกเรือนอยู่เถิด.”

เมื่อเขาแผ้วถางที่นั้น ขุดพื้นที่ทำให้เรียบอยู่, หม้อทรัพย์ได้ผุดขึ้นยัดเยียดกันและกัน.

เมื่อเขากราบทูลแก่พระราชาราช, ท้าวเธอจึงรับสั่งว่า “หม้อทรัพย์เกิดเพราะบุญของเธอเอง, เธอแน่แหละจงถือเอาเถิด.”

[มหาทศคตะตายแล้ว เกิดในกรุงสาวัตถี]

เขาได้ปลูกเรือนแล้ว ได้ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน.

แม้เบื้องหน้าแต่นั้น เขาดำรงอยู่ บำเพ็ญบุญจนตลอดอายุ ในที่สุดอายุ ได้บังเกิดในเทวโลก เสวยทิพยสมบัติสิ้นพุทธันดรหนึ่งในพุทธุบาทกาลนี้ จุตินั้นแล้วถือปฏิสนธิในท้องธิดาคนโต ในตระกูลอุปัฏฐากของพระสารีบุตรเถระ ในกรุงสาวัตถี.

ครั้งนั้น มารดาบิดาของนาง ทราบความที่นางตั้งครรภ์ จึงได้ให้เครื่องบริหารครรภ์.

โดยสมัยอื่น นางเกิดแพ่ท้องเห็นปานนี้ว่า

“โอ! เราพึงถวายทานแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ตั้งแต่ต้นพระธรรมเสนาบดีด้วยรสปลาตะเพียนแล้ว

นุ่งผ้าข้อมน้ำผาด นั่งในที่สุดอาสนะ บริโภคภัตที่เป็นเดน^๑ของภิกษุเหล่านั้น.”

นางบอกแก่มารดาบิดา แล้วก็ทำตามประสงค์.

ความแพ่ท้องระงับไปแล้ว.

๑ เเดน ของเหลือที่ไม่ต้องการแล้ว, ของที่เหลือเลือกแล้วทิ้งแล้ว

ต่อมาในงานมงคล ๗ ครั้งแม้อื่นจากนั้น มารดาบิดาของนางเลี้ยงภิกษุ ๕๐๐ รูป มีพระธรรมเสนาบดีเถระเป็นประมุข ด้วยรสปลาตะเพียนเหมือนกัน.

พึงทราบเรื่องทั้งหมด โดยนัยที่กล่าวแล้ว ในเรื่องตีสกumarนั้นแล.

ก็แต่ว่า นี่เป็นผลแห่งการถวายรสแห่งปลาตะเพียน ที่ถวายในกาลที่เด็กนี้เป็นมหาพุทธคตะนั่นเอง.

[ทราบออกบวชเป็นสามเณร]

ก็ในวันตั้งชื่อ เมื่อมารดาของเด็กนั้น กล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงให้สักขาบททั้งหลายแก่ทาสของท่านเถิด” พระเถระจึงกล่าวว่า “เด็กนี้ชื่ออะไร?”

มารดาของเด็ก ตอบว่า

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คนเงอะงะในเรื่องนี้ แม้พวกพูดไม่ได้เรื่อง ก็กลับเป็นผู้ฉลาด ตั้งแต่กาลที่เด็กนี้ถือปฏิสนธิในท้อง; เพราะฉะนั้น บุตรของดิฉัน จักมีชื่อว่า “หนูบัณฑิต” เถิด.

พระเถระได้ให้สักขาบททั้งหลายแล้ว.

ก็ตั้งแต่วันที่หนูบัณฑิตเกิดมา ความคิดเกิดขึ้นแก่มารดาของเขาว่า “เราจักไม่ทำลายอัยาศัยของบุตรเรา.”

ในเวลาที่เขามีอายุได้ ๗ ขวบ เขากล่าวกะมารดาว่า “ผมจักบวชในสำนักพระเถระ.”

นางกล่าวว่า “ได้ พ่อคุณ, แม่นึกไว้แล้วอย่างนี้ว่า ‘จักไม่ทำลายอัยาศัยของเจ้า’ ดังนี้แล้ว จึงนิมนต์พระเถระให้ฉันแล้ว กล่าวว่ “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ทาสของท่าน อยากจะบวช, ดิฉันจักนำเด็กนี้ไปวิหารในเวลาเย็น”

ส่งพระเถระไปแล้ว ให้หมุ่ญาติประชุมกัน กล่าวว่า

“พวกข้าพเจ้า จักทำสักการะที่ควรทำแก่บุตรของข้าพเจ้า ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ ในวันนี้ทีเดียว” ดังนี้แล้ว

ก็ให้ทำสักการะมากมาย พาหนูบัณฑิตนั้นไปสู่วิหาร ได้มอบถวายแก่พระเถระว่า “ขอท่านจงให้เด็กนี้บวชเถิด เจ้าข้า.”

พระเถระบอกความที่การบวชเป็นกิจทำได้ยากแล้ว, เมื่อเด็กรับรองว่า “ผมจักทำตามโอวาทของท่านครับ” จึงกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น จงมาเถิด” ชุบผมให้เปียกแล้ว บอกตจปัญจกัมมัฏฐาน ให้บวชแล้ว.

แม้มารดาบิดาของบัณฑิตสามเณรนั้น อยู่ในวิหารนั่นเองสิ้น ๗ วัน ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทเจ้าเป็นประมุข ด้วยรสปลาตะเพียนอย่างเดียวในวันที่เจ็ด เวลาเย็น จึงได้ไปเรือน.

ในวันที่แปด พระเถระเมื่อจะไปภายในบ้าน พาสามเณรนั้นไป ไม่ได้ไปกับหมูภิกษุ.

เพราะเหตุไร? เพราะว่า การห่มจีวรและถือบาตร หรืออริยาบถของเธอ ยังไม่น่าเลื่อมใสก่อน;

อีกอย่างหนึ่ง วัตรที่พึงทำในวิหารของพระเถระ ยังมีอยู่;

อนึ่ง พระเถระ, เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าไปภายในบ้านแล้ว, เทียวไปที่วิหาร กวาดที่ๆ ยังไม่กวาด

ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้ในภาชนะที่วางเปล่า เก็บเตียงตั้งเป็นต้น ที่ยังเก็บไว้ไม่เรียบร้อยแล้ว จึงเข้าไปบ้านภายหลัง;

อีกอย่างหนึ่ง ท่านคิดเห็นว่า “พวกเดียรฉัตรเข้าไปยังวิหารว่างแล้ว อย่าได้เพื่อจะพูดว่า

‘ดูเถิด ที่นั่งของพวกสาวกพระสมณโคดม’ ดังนี้แล้ว จึงได้จัดแจงวิหารทั้งสิ้น เข้าไปบ้านภายหลัง;

เพราะฉะนั้นแม้ในวันนั้น พระเถระให้สามเณรนั้นเอง ถือบาตรจีวร เข้าไปบ้านสายหน่อย.

[สามเณรเข้าไปบิณฑบาตกับพระเถระ]

สามเณรเมื่อเดินไปกับพระอุปัชฌาย์ เห็นเหมืองในระหว่างทางจึงเรียนถามว่า “นี่ชื่ออะไร? ครับ”

พระเถระ. ชื่อว่าเหมือง สามเณร.

สามเณร. เขาทำอะไร? ด้วยเหมืองนี้.

พระเถระ. เขาขุดน้ำจากที่นี้ๆ แล้ว ทำการงานเกี่ยวกับข้าวกล้าของตน.

สามเณร. ก็น้ำมีจิตไหม? ครับ.

พระเถระ. ไม่มี เธอ.

สามเณร. ขนทั้งหลายยอมไขน้ำที่ไม่มีจิตเห็นปานนี้สู้ที่ๆ ตนปรารถนาแล้วๆ ได้หรือ? ครับ.

พระเถระ. ได้ เธอ.

สามเณรนั้น คิดว่า “ถ้าคนทั้งหลายไขน้ำซึ่งไม่มีจิตแม้เห็นปานนี้ สู้ที่ๆ ตนปรารถนาแล้วๆ ทำการงานได้; เหตุไฉน? คนมีจิตแท้ๆ จักไม่อาจเพื่อทำจิตของตนให้เป็นไปในอำนาจแล้ว บำเพ็ญสมณธรรม.”

เธอดำเนินต่อไปเห็นพวกช่างศรกำลังเอาลูกศรลงไฟแล้ว เล็งด้วยหางตา ดัดให้ตรง จึงเรียนถามว่า “พวกนี้ ชื่อพวกอะไรกัน? ครับ.”

พระเถระ. ชื่อช่างศร เธอ.

สามเณร. ก็พวกเขา ทำอะไรกัน?

พระเถระ. เขาลงไฟ แล้วดัดลูกศรให้ตรง.

สามเณร. ลูกศรนั้น มีจิตไหม? ครับ.

พระเถระ. ไม่มีจิต เธอ.

เธอดำเนินต่อไปคิดว่า “ถ้าคนทั้งหลายถือเอาลูกศรอันไม่มีจิตลงไฟแล้ว ดัดให้ตรงได้; เพราะเหตุไร? แม้คนมีจิต จักไม่อาจเพื่อทำจิตของตนให้เป็นไปในอำนาจ แล้วบำเพ็ญสมณธรรมเล่า?”

ครั้งสามเณรเดินต่อไป เห็นชนากไม้ทำเครื่องทัฬหสังหาระมีก้างและคุดเป็นต้น จึงเรียนถามว่า “พวกนี้ ชื่อพวกอะไร? ครับ”

พระเถระ. ชื่อช่างถาก เธอ.

สามเณร. ก็พวกเขา ทำอะไรกัน?

พระเถระ. เขาถือเอาไม้แล้วทำล้อแห่งยานน้อยเป็นต้น เธอ.

สามเณร. ก็ไม้เหล่านั้น มีจิตไหม? ครับ.

พระเถระ. ไม่มีจิต เธอ.

[สามเณรลากลับไปทำสมณธรรม]

ที่นั่น เธอได้มีความตรัสรู้อย่างนี้ว่า “ถ้าคนทั้งหลายถือเอาท่อนไม้ที่ไม่มีจิต ทำเป็นล้อเป็นต้นได้; เพราะเหตุไร? คนผู้มีจิต จักไม่อาจทำจิตของตนให้เป็นไปในอำนาจแล้วบำเพ็ญสมณธรรมเล่า?”

เธอเห็นเหตุเหล่านี้แล้ว จึงเรียนว่า “ท่านครับ ถ้าท่านควรถือบาตรและจีวรของท่านได้; กระทบฟังกกลับ”

พระเถระมิได้เกิดความคิดเลยว่า “เจ้าสามเณรเล็กนี้บวชได้หยกๆ ตามเรา มากล่าวอย่างนี้ได้” กลับกล่าวว่า “จงเอามา สามเณร” แล้วได้รับบาตรและจีวรของตนไว้.

ฝ่ายสามเณรไหว้พระอุปัชฌาย์แล้ว เมื่อจะกลับ จึงเรียนว่า

“ท่านเมื่อนำอาหารมาเพื่อกระทบ ฟังนำมาด้วยรสปลาตะเพียนเถอะ ครับ.”

พระเถระ. เราจักได้ ในที่ไหนเล่า? เธอ.

สามเณรเรียนว่า “ถ้าไม่ได้ด้วยบุญของท่าน ก็จักได้ด้วยบุญของกระทบ ครับ.”

พระเถระวิตกว่า “แม้อันตรายจะฟังมีแก่สามเณรเล็กผู้นั่งข้างนอก” จึงให้ลูกตาลไป แล้วบอกว่า

“ควรเปิดประตูห้องอยู่ของฉันทันแล้ว เข้าไปนั่งเสียภายใน.”

เธอได้ทำอย่างนั้นแล้ว นั่งลงหยั่งความรู้ลงในกริชกายของตน พิจารณาอัตภาพอยู่.

[อาสนะท้าวสักกะร้อน เพราะคุณของสามเณร]

ครั้งนั้น ที่ประทับนั่งของท้าวสักกะ แสดงอาการร้อนด้วยเดชแห่งคุณ ของสามเณรนั้น.

ท้าวเธอใคร่ครวญว่า “จักมีเหตุอะไรกันหนอ?” ทรงดำริได้ว่า

“บัณฑิตสามเณรถวายบาตรและจีวรแก่พระอุปัชฌาย์แล้วกลับ ด้วยตั้งใจว่า ‘จักทำสมณธรรม’. แม้เราก็ควรไปในที่นั้น” ดังนี้, ตรีสเรียกท้าวมหาราชทั้ง ๔ มา ตรีสว่า “พวกท่านจงไปเล่นก่ที่บินจ้อแจอยู่ในป่าใกล้วิหารให้หนีไป แล้วยึดอรักขาไว้โดยรอบ.” ตรีสกะจันทเทพบุตรว่า “ท่านจงจุดธูปมณฑลพระจันทร์ไว้,” ตรีสกะสุริยเทพบุตรว่า “ท่านจงจุดธูปมณฑลพระอาทิตย์ไว้” ดังนี้แล้ว พระองค์เอง ได้เสด็จไปประทับยืนยึดอรักขาอยู่ที่สายยู.

ในวิหารแม้เสียงแห่งใบไม้แกกก็มีได้มี.

จิตของสามเณรได้มีอารมณ์เป็นหนึ่งแล้ว.

เธอพิจารณาอัตภาพแล้ว บรรลุผล ๓ อย่างในระหว่างภัตร์นั้นเอง.

ฝ่ายพระเถระ คิดว่า “สามเณรนั่งแล้วในวิหาร, เราอาจจะได้โภชนะที่สมประสงค์แก่เธอ ในสกุลชื่อนั้น” ดังนี้แล้ว จึงได้ไปสู่ตระกูลอุปัชฌาย์ ซึ่งประกอบด้วยความรักและเคารพ ตระกูลหนึ่ง.

ก็ในวันนั้น มนุษย์ทั้งหลายในตระกูลนั้น ได้ปลาตะเพียนหลายตัว นั่งดูการมาแห่งพระเถระอยู่เที่ยว.

พวกเขาเห็นพระเถระกำลังมา จึงกล่าวว่า “ท่านครับ ท่านมาที่นี่ ทำกรรมเจริญแล้ว” แล้วนิมนต์ให้เข้าไปข้างใน ถวายข้าวยาคุและของควรเคี้ยวเป็นต้นแล้ว ได้ถวายบิณฑบาตด้วยรสปลาตะเพียน.

พระเถระแสดงอาการจะนำไป.

พวกมนุษย์เรียนว่า “นิมนต์ฉันทันเถิดครับ ท่านจักได้แม้ภัตร์สำหรับนำไป”

ในเวลาเสร็จภัตร์กิจของพระเถระ ได้เอาโภชนะประกอบด้วยรสปลาตะเพียน ใส่เต็มบาตรถวายแล้ว.

พระเถระคิดว่า “สามเณรของเราหิวแล้ว” จึงได้รีบไป.

[พระศาสดาทรงทำอารักขาสามเณร]

แม้พระศาสดา ในวันนั้น เสวยแต่เช้าทีเดียว เสด็จไปวิหารทรงใคร่ครวญว่า
“บัณฑิตสามเณรให้บาตรและจีวรแก่พระอุปัชฌาย์แล้ว กลับไป ด้วยตั้งใจว่า ‘จักทำสมณธรรม;
กิจแห่งบรรพชิตของเธอ จักสำเร็จหรือไม่?’ ทรงทราบว่ สามเณรบรรลุผล ๓ อย่างแล้ว จึงทรงพิจารณาว่า
“อุปนิสัยแห่งพระอรหันต์จะมีหรือไม่?” ทรงเห็นว่า “มี” แล้วทรงใคร่ครวญว่า
“เธอจักอาจเพื่อบรรลุพระอรหันต์ก่อนภัตที่เดียว หรือจักไม่อาจ?” ได้ทรงทราบว่ “จักอาจ.”

ลำดับนั้น พระองค์ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า “สารีบุตร ถือภัตเพื่อสามเณรริบมา, เธอจะพึงทำอันตรายแก่สามเณรนั้นก็ได้,
เราจักนั่งถือเอาอารักขาที่ชุ่มประตุ, ที่นั้นจักถามปัญหา ๔ ข้อกะเธอ,
เมื่อเธอแก้อยู่, สามเณรจักบรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภทา” ดังนี้ แล้ว จึงเสด็จไปจากวิหารนั้น
ประทับยืนอยู่ที่ชุ่มประตุ ตรัสถามปัญหา ๔ ข้อกะพระเถระผู้มาถึงแล้ว.

พระเถระแก้ปัญหาก็พระศาสดาตรัสถามแล้ว.

ในปัญหานั้น มีปุจฉาวิสัยนาดังต่อไปนี้.

ได้ยินว่า พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า “สารีบุตร เธอได้อะไรมา?”

พระเถระ. อาหาร พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ชื่อว่าอาหาร ย่อมนำอะไรมา? สารีบุตร.

พระเถระ. เวทนา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เวทนา ย่อมนำอะไรมา? สารีบุตร.

พระเถระ. รูป พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็รูป ย่อมนำอะไรมา? สารีบุตร.

พระเถระ. ผัสสะ พระเจ้าข้า.

[คำอธิบายในปัญหา]

ในปัญหานั้น มีอธิบายดังนี้.

จริงอยู่ อาหารอันคนหิวบริโภคแล้ว กำจัดความหิวของเขาแล้ว นำสุขเวทนามาให้,

เมื่อสุขเวทนาเกิดขึ้นแก่ผู้มีความสุข เพราะการบริโภคอาหาร วรรณสมบัติย่อมมีในสรีระ.

เวทนาชื่อว่าย่อมนำรูปมา ด้วยอาการอย่างนี้.

ก็ผู้มีความสุขโสมนัส ด้วยอำนาจรูปที่เกิดจากอาหาร นอนอยู่ก็ตาม นั่งอยู่ก็ตาม ด้วยคิดว่า “บัดนี้ อัสสาทะ เกิดแก่เราแล้ว”
ย่อมได้สุขสัมผัส.

[สามเณรบรรลุพระอรหัตผล]

เมื่อพระเถระแก้ปัญหาทั้ง ๔ ข้อเหล่านี้ อย่างนั้นแล้ว, สามเณรก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา.

ฝ่ายพระศาสดา ตรัสกะพระเถระว่า “ไปเถิด สารีบุตร, จงให้ภัตแก่สามเณรของเธอ.”

พระเถระไปเคาะประตูแล้ว.

สามเณรออกมารับบาตรจากมือพระเถระ วางไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว จึงเอาพัดก้านตาลพัดพระเถระ.

ลำดับนั้น พระเถระ กล่าวกะเธอว่า “สามเณร จงทำภัตกิจเสียเถิด.”

สามเณร. ก็ท่านเล่า ครับ.

พระเถระ. เราทำภัตกิจเสร็จแล้ว, เธอจงทำเถิด.

เด็กอายุ ๗ ขวบ บวชแล้ว ในวันที่ ๘ บรรลุพระอรหัต เป็นเหมือนดอกประทุมที่แย้มแล้วในขณะนั้น
ได้นั่งพิจารณาที่เป็นที่ใส่ภัตกร ทำภัตกิจแล้ว.

ในขณะที่เธอล้างบาตรเก็บไว้ จันทเทพบุตรปล่อยมณฑลพระจันทร์, สุริยเทพบุตรปล่อยมณฑลพระอาทิตย์,
ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ปล่อยอารักขาทั้ง ๔ ทิศ, ท้าวสักกเทวราช เลิกอารักขาที่สายยู,
พระอาทิตย์เคลื่อนคล้อยไปแล้วจากที่ท่ามกลาง.

[ธรรมดาบัณฑิตย่อมฝึกตน]

ภิกษุทั้งหลายโพนทะนาว่า “เงา บ่ายเกินประมาณแล้ว, พระอาทิตย์เคลื่อนคล้อยไปจากที่ท่ามกลาง,
ก็สามเณรฉันเสร็จเดี๋ยวนี้เอง, นี่เรื่องอะไรกันหนอ?”

พระศาสดาทรงทราบความเป็นไปนั้นแล้ว เสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดเรื่องอะไรกัน?”

พวกภิกษุ. เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย,

ในเวลาผู้มีบุญทำสมณธรรม จันทเทพบุตรอุดมณฑลพระจันทร์รั้งไว้, สุริยเทพบุตร อุดมณฑลพระอาทิตย์รั้งไว้.

ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ถืออารักขาทั้ง ๔ ทิศในป่าไถลิวหาร, ท้าวสักกเทวราชเสด็จมายึดอารักขาที่สายยู,

ถึงเราผู้มีความขวนขวายน้อยด้วยนึกเสียว่า ‘เป็นพระพุทธรเจ้า’ ก็ไม่ได้เพื่อจะนั่งอยู่ได้

ยังได้ไปยึดอารักขาเพื่อบุตรของเรา ที่ชุ่มประตู,

พวกบัณฑิตเห็นคนไข่น้ำกำลังไข่น้ำไปจากเหมือง ช่างศรกำลังตัดลูกศรให้ตรง และช่างถากกำลังถากไม้แล้ว

ถือเอาเหตุเท่านั้น ให้เป็นอารมณ์ ทรมานตนแล้ว ย่อมยึดเอาพระอรหัตไว้ได้ทีเดียว” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

“อันคนไข่น้ำทั้งหลายย่อมไข่น้ำ, ช่างศรทั้งหลาย ย่อมตัดศร,
ช่างถากทั้งหลายย่อมถากไม้, บัณฑิตทั้งหลายย่อมฝึกตน.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุทกัม** เป็นต้น ความว่า ชนทั้งหลายชุดที่ตอนบนแผ่นดิน ถมที่เป็นบ่อแล้วทำเหมืองหรือวางรางไม้ไว้ ย่อมไขน้ำไปสู่ที่ตนต้องการๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าผู้ไขน้ำ.

บทว่า **เตชนิ** ได้แก่ ลูกศร.

มีพระพุทธานิบาย ตรัสไว้ดังนี้ว่า

“พวกคนไขน้ำย่อมไขน้ำไปตามชอบใจของตนได้,
แม้ช่างศรก็ย่อมลนดัดลูกศร คือทำให้ตรง,
ถึงช่างถาก เมื่อจะถากเพื่อเป็นประโยชน์แก่ทัฬหสัมภาระมีกงเป็นต้น
ย่อมดัดไม้ คือทำให้ตรงหรือคด ตามชอบใจของตน.

บัณฑิตทั้งหลายทำเหตุมีประมาณเท่านี้ ให้เป็นอารมณ์อย่างนั้นแล้ว
ยังมรรคมิโสดาปัตติมรรคเป็นต้นให้เกิดขึ้นอยู่ ย่อมชื่อว่าทรมานตน,
แต่เมื่อบรรลुพระอรหัตแล้ว ย่อมจัดว่าทรมานโดยส่วนเดียว.”

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องบัณฑิตสามเณร จบ.

๖. เรื่องพระลกุณฎกัทัยเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระลกุณฎกัทัยเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เสโล ยถา” เป็นต้น.

[พระเถระถูกล้อเลียนเพราะร่างเล็ก]

ได้ยินว่า สหธรรมิกมีสามเณรเป็นต้น ซึ่งเป็นปุถุชน เห็นพระเถระแล้ว จับต้องที่ศีรษะบ้าง ที่หูบ้าง ที่จมูกบ้าง พลางกล่าวว่า “อาจ๊ะ อาจำ อาไม่กระสัน” ยังยินดีแน่นแฟ้น ในพระศาสนาหรือ?”

พระเถระไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดูเถิด, สหธรรมิกมีสามเณรเป็นต้น เห็นพระลกุณฎกัทัยเถระแล้ว ย่อมรังเกียจอย่างนั้นอย่างนี้, ท่านไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายในสหธรรมิกเหล่านั้นเลย.”

[พระชีมาสพเป็นดั่งศิลา]

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระชีมาสพ ย่อมไม่โกรธ ไม่ประทุษร้ายเลย, เพราะท่านเหล่านั้นไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือน เช่นกับศิลาแห่งทิบ” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภูเขาศิลาล้วน เป็นแห่งเดียว ย่อมไม่สะเทือนด้วยลม **ฉนฺได,**
บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่เอนเอียง ในเพราะนิมิตตาและสรรเสริญ **ฉนฺนินฺ.**”

[แก้อรธ]

บรรดาบเหล่านั้น ในบทว่า นิมิตตาปัสสาสุ นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสโลกธรรมไว้ ๒ ก็จริง.

ถึงอย่างนั้น พึงทราบเนื้อความด้วยสามารถแห่งโลกธรรมแม้ทั้ง ๘.

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่าภูเขาศิลาล้วน เป็นแห่งเดียว คือ ไม่มีโพรง ย่อมไม่สะเทือน คือ ไม่เอนเอียง ไม่หวั่นไหว ด้วยลม ต่างด้วยลมพัดมาจากทิศตะวันออกเป็นต้น **ฉนฺได;**

เมื่อโลกธรรมแม้ทั้ง ๘ ครอบงำอยู่, บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่เอนเอียง คือ ไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือน ด้วยอำนาจความยินดีหรือยินดี **ฉนฺนินฺ.**”

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุพระอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระลกุณฎกัทัยเถระ จบ.

๗. เรื่องมารดาของนางกานา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมารดาของนางกานา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยถาปิ รหโท คมภีโร” เป็นต้น.

เรื่องมาแล้วในวินัย* แล.

[นางกานาดำกฤษ]

ก็ครั้งนั้น ในกาล, เมื่อมารดาของนางกานาทอดขนม เพื่อสงเคราะห์ให้เป็นผู้ไม่มีมือเปล่า ไปสู่ตระกูลผู้แล้ว, ถวายแก่กฤษ ๔ รูป เสีย ถึง ๔ ครั้ง, เมื่อพระศาสดาทรงบัญญัติสิกขาบทในเพราะเรื่องนั้น, เมื่อสามีของนางกานา นำภรรยาใหม่มาแล้ว, นางกานาได้ฟังเรื่องนั้น จึงดำบริภาษพวกกฤษซึ่งตนได้เห็นแล้วและเห็นแล้วว่า “การครองเรือนของเรา อันกฤษเหล่านี้ ให้ฉิบหายแล้ว.” กฤษทั้งหลายไม่อาจเดินไปสู่ถนนนั้นได้.

[นางกานาบรรลู่โสดาปัตติผล]

พระศาสดาทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงได้เสด็จไปในที่นั้น.

มารดาของนางกานา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นิมนต์ให้ประทับนั่งบนอาสนะที่ตกแต่งไว้ ได้ถวายข้าวยาและของควรเคี้ยวแล้ว;

พระศาสดาเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ตรัสถามว่า “กานาไปไหน?”

กานมารดา. พระเจ้าข้า นางเห็นพระองค์แล้ว เป็นผู้ก้อยยื่นร้องไห้อยู่.

พระศาสดา. เพราะเหตุอะไรเล่า?

กานมารดา. นางดำบริภาษพวกกฤษ; เพราะฉะนั้น นางเห็นพระองค์แล้ว จึงเป็นผู้ก้อย ยื่นร้องไห้อยู่ พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงรับสั่งให้เรียกนางกานามาแล้ว ตรัสถามว่า “กานา เจ้าเห็นเราแล้ว จึงก้อยยื่น แอบร้องไห้ทำไม?”

ครั้งนั้น มารดาของนางกราบทูลกิริยาที่นางทำแล้ว (ให้ทรงทราบ).

ที่นั้น พระศาสดาตรัสกะมารดาของนางกานาว่า

“กานมารดา ก็สาวกทั้งหลายของเรา ถือเอาสิ่งที่เธอให้แล้วหรือว่าที่ยังมิได้ให้เล่า?”

กานมารดา. ถือเอาสิ่งที่หม่อมฉันถวายแล้ว พระเจ้าข้า.

๑ มหาวินัย ๒/๓๒๒. แต่ในคัมภีร์นั้น กล่าวถึงจำนวนกฤษมารับขนมเพียง ๓ องค์ และมารดานางกานาก็ทอดขนมถวายกฤษเพียง ๓ ครั้งเท่านั้น.

พระศาศตา. ถ้าสาวกของเราเที่ยวบิณฑบาต ถึงประตูเรือนของเธอแล้ว ถือเอาสิ่งของที่เธอให้แล้ว, จะมีโทษอะไรแก่สาวกเหล่านั้นเล่า?

กานามารดา. โทษของพระผู้เป็นเจ้าของไม่มี พระเจ้าข้า, โทษของนางนี้เท่านั้น มีอยู่.

พระศาศตา ตรัสถามกานานางว่า “กานา ได้ยินว่า สาวกของเรา เที่ยวบิณฑบาต มาถึงประตูเรือนนี้แล้ว, เมื่อเป็นเช่นนี้ มารดาของเจ้า ได้ถวายขนมแก่สาวกเหล่านั้น, ในเรื่องนี้ ชื่อว่าโทษอะไรจักมีแก่พวกสาวกทั้งหลายของเราเล่า?”

นางกานา. โทษของพระผู้เป็นเจ้าของไม่มี พระเจ้าข้า, หม่อมฉันเท่านั้น มีโทษ.

นางถวายบังคมพระศาศตา ให้ทรงอดโทษแล้ว.

ครั้งนั้น พระศาศตาได้ตรัสอนุப்புพิกถาแก่นาง.

นางบรรลู่เสดาศปตติผลแล้ว.

[พระราชาทรงตั้งนางกานาในตำแหน่งเชษฐุธิดา]

พระศาศตาเสด็จลุกจากอาสนะแล้ว เมื่อจะเสด็จไปสู่วิหาร ได้เสด็จไปทางพระลานหลวง.

พระราชาทรงเห็นแล้ว ตรัสถามว่า “พนาย นั้นดูเหมือนพระศาศตา.”

เมื่อราชบุรุษกราบทูลว่า “ถูกแล้ว พระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว จึงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า

“จงไป จงกราบทูลความที่เราจะมาถวายบังคม” แล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระศาศตา ซึ่งประทับยืนอยู่ ณ พระลานหลวง ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว ทูลถามว่า “พระองค์เสด็จไปไหน? พระเจ้าข้า.”

พระศาศตา. มหาบพิตร อาตมภาพจะไปสู่เรือนมารดาของนางกานา.

พระราชาทรง. เพราะเหตุอะไร? พระองค์จึงเสด็จไป พระเจ้าข้า.

พระศาศตา. ได้ข่าวว่า นางกานาดำบริภาษภิกษุ, อาตมภาพไปเพราะเหตุนั้น.

พระราชาทรง. ก็พระองค์ทรงทำความที่นางไม่ด่าแล้วหรือ? พระเจ้าข้า.

พระศาศตา. ถวายพระพร มหาบพิตร^๑

อาตมภาพทำนางมิให้เป็นผู้ด่าภิกษุแล้ว และให้เป็นเจ้าของทรัพย์อันเป็นโลกุตระแล้ว.

พระราชาทรง. กราบทูลว่า “พระองค์ทรงทำนางให้เป็นเจ้าของทรัพย์ที่เป็นโลกุตระแล้วก็ช่างเถิด พระเจ้าข้า, ส่วนหม่อมฉัน จักทำให้นางเป็นเจ้าของทรัพย์ที่เป็นโลกียะ” ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาศตาเสด็จกลับแล้ว ทรงส่งยานใหญ่ที่ปกปิดไป รับสั่งให้เรียกนางกานามาแล้ว ประดับด้วยเครื่องอาภรณ์ทุกอย่าง ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งพระธิดาผู้ใหญ่แล้ว ตรัสว่า “ผู้ใดสามารถเลี้ยงดูธิดาของเราได้; ผู้นั้นจงรับเอานางไป.”

[มหามาคย์รับเลี้ยงนางกานา]

ครั้งนั้น มหามาคย์ผู้สำเร็จราชกิจทุกอย่างคนหนึ่ง กราบทูลว่า “ข้าพระองค์จักเลี้ยงดูพระธิดาของพระองค์” ดังนี้แล้ว นำนางไปยังเรือนของตน มอบความเป็นใหญ่ทุกอย่างให้แล้ว กล่าววว่า “เจ้าจงทำบุญตามชอบใจเถิด.”

จำเดิมแต่นั้นมา นางกามา [แม่]ตั้งบุรุษไว้ที่ประตูทั้ง ๔ ก็ยังไม่ได้ภิกษุและภิกษุณีที่ตนพึงบำรุง.

ของควรเคี้ยวและของควรบริโภคที่นางกามาเตรียมตั้งไว้ที่ประตูเรือน ย่อมเป็นเหมือนห้วงน้ำใหญ่.

พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุ ในกาลก่อน พระเถระแก่ ๔ รูป ทำความเดือดร้อนให้แก่นางกามา, นางแม่เป็นผู้เดือดร้อนอย่างนั้น อาศัยพระศาสดา ได้ความถึงพร้อมด้วยศรัทธาแล้ว,

พระศาสดาได้ทรงทำประตูเรือนของนาง ให้เป็นสถานที่ควรเข้าไปของภิกษุอีก,

บัดนี้ นางแม่แสวงหาภิกษุหรือภิกษุณีทั้งหลาย ที่ตนจะพึงบำรุง ก็ยังไม่ได้,

โอ! ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีคุณน่ายศจรรยจริง.”

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยภาวอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ด้วยภาวชื่อนี้.” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย

ภิกษุเหล่านั้น ทำความเดือดร้อนแก่นางกามา มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน พวกเธอก็ทำแล้วเหมือนกัน;

อนึ่ง เราได้ทำให้นางกามาทำตามถ้อยคำของเรา มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, ถึงในกาลก่อน เราก็กทำแล้วเหมือนกัน”

อันพวกภิกษุผู้ใคร่จะฟังเนื้อความนั้น ทูลวิงวอนแล้วจึงตรัสพิพพุชาดก^๑ โดยพิสดารว่า

“แมวดูที่หนึ่ง ได้ หนูและเนื้อ ในที่ใด, แมวดูที่ ๒ ก็ย่อมเกิดในที่นั้น,
ตัวที่ ๓ และตัวที่ ๔ ก็ย่อมเกิดในที่นั้น,
แมวเหล่านั้น ทำลายปล่องนี้แล้ว (ถึงแก่ความตาย).”

ทรงประชุมชาดกว่า “ภิกษุแก่ ๔ รูป (ในบัดนี้) ได้เป็นแมว ๔ ตัวในครั้งนั้น, หนูได้เป็นนางกามา, นายช่างแก้ว คือเรานั้นเอง”

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม้ในอดีตกาล นางกามาได้เป็นผู้มีใจหม่นหมอง มีจิตขุ่นมัวอย่างนี้

(แต่) ได้เป็นผู้มีจิตผ่องใส เหมือนห้วงน้ำมีน้ำใส เพราะคำของเรา” เมื่อทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

“บัณฑิตทั้งหลาย ฟังธรรมแล้ว ย่อมผ่องใส
เหมือนห้วงน้ำลึก ใสแจ้ว ไม่ขุ่นมัว ฉะนั้น.”

[แก้อรรถ]

ห้วงน้ำใด แม้เมื่อเสนาทั้ง ๔ เหล่า^๒ ข้ามอยู่ ย่อมไม่กระเพื่อม ห้วงน้ำเห็นปานนี้ ชื่อว่า **รหโท** ในพระคานานั้น.

กีนิลมหาสมุทรซึ่งลึกถึง ๘ หมื่น ๔ พันโยชน์ โดยอาการทั้งปวง ชื่อว่า ห้วงน้ำ,

แท้จริง น้ำในที่มีประมาณ ๔ หมื่นโยชน์ ภายใต้นิลมหาสมุทรนั้น ย่อมหวั่นไหวเพราะฝูงปลา,

น้ำในที่มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน ในเบื้องบน ย่อมหวั่นไหวเพราะลม,

(ส่วน) น้ำในที่มีประมาณ ๔ พันโยชน์ในท่ามกลาง (นิลมหาสมุทรนั้น) ไม่หวั่นไหวตั้งอยู่; นี้ชื่อว่าห้วงน้ำลึก.

บทว่า **ธมมานิ** ได้แก่ เทศนาธรรมทั้งหลาย. พระผู้มีพระภาคตรัสคำอธิบายนี้ไว้ว่า

“ห้วงน้ำนั้น ชื่อว่า ใสแจ้ว เพราะเป็นน้ำไม่อากุล ชื่อว่า ไม่ขุ่นมัว เพราะเป็นน้ำไม่หวั่นไหว **ฉันโต**;

บัณฑิตทั้งหลาย ฟังเทศนาธรรมของเราแล้ว ถึงความเป็นผู้มีจิตปราศจากอุปกิเลส

๑ ชุ. ชา. เอก. ๒๗/๔๔. ตทฎฎกถ. ๒/๓๖๔.

๒ ได้แก่ จตุรงคเสนา คือ พลช้าง พลม้า พลรถ และพลเดินเท้า บาลีว่า หตถิสสรธปตติก.

ด้วยสามารถแห่งมรรคมิโสดาปัตติมรรคเป็นต้น ชื่อว่าย่อมผ่องใส **ฉันทัน**,
ส่วนท่านผู้บรรลुพระอรหัตแล้ว ย่อมเป็นผู้ผ่องใสโดยส่วนเดียวแล.”

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุริยผลทั้งหลายมิโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องมารดาของนางกานดา จบ.

๘. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูปตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สพฺพตฺถ เว สบฺบุริสา วชนฺติ” เป็นต้น.

พระธรรมเทศนาตั้งขึ้นที่เมืองเวรัญชา.

[พระศาสดาเสด็จเมืองเวรัญชา]

ความพิสดารว่า ครั้งปฐมโพธิกาล พระผู้มีพระภาคเสด็จไปเมืองเวรัญชา อันพราหมณ์ชื่อเวรัญชทุลนิมนต์แล้ว จึงเสด็จจำพรรษาพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป.

เวรัญชพราหมณ์อุกมารดลใจ^๑ มิให้เกิดสติปรารภถึงพระศาสดาแม้สักวันหนึ่ง.

แม้เมืองเวรัญชาได้เป็นเมืองข้าวแพงแล้ว.

พวกภิกษุเที่ยวไปบิณฑบาตตลอดเมืองเวรัญชา ทั้งภายในภายนอก เมื่อไม่ได้บิณฑบาต จึงลำบากมาก.

พวกพ่อค้ามาจัดแจงภิกษามีข้าวแดงราวแฉ่งหนึ่งๆ เพื่อภิกษุเหล่านั้น.

พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นภิกษุเหล่านั้นลำบาก ได้มีความประสงค์จะให้ภิกษุฉันง้วนดิน และประสงค์จะให้พวกภิกษุเข้าไปสู่อุตตรกุรุทวีป เพื่อบิณฑบาต.

พระศาสดาได้ทรงห้ามท่านเสีย.

แม้ในวันหนึ่ง พวกภิกษุมิได้มีความสะดุ้งเพราะปรารภบิณฑบาต.

ภิกษุทั้งหลายเว้นความประพฤติด้วยอำนาจความอยากแลอยู่แล้ว.

[พระศาสดาเสด็จไปกรุงสาวัตถี]

พระศาสดาประทับอยู่ที่เมืองเวรัญชานั้น สิ้นไตรมาสแล้ว ทรงอำลาเวรัญชพราหมณ์ มีสักการะสัมมานะอันพราหมณ์นั้นทำแล้ว ทรงให้เขาตั้งอยู่ในสหรณะแล้ว เสด็จออกจากเมืองเวรัญชานั้นเสด็จจาริกไปโดยลำดับ สมัยหนึ่ง เสด็จถึงกรุงสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตวัน.

ชาวกรุงสาวัตถี ทำอาคันตุกรรมแต่พระศาสดาแล้ว.

ก็ในกาลนั้น พวกกินเดนประมาณ ๕๐๐ คน อาศัยพวกภิกษุอยู่ในวิหารนั่นเอง.

พวกเขากินโภชนะอันประณีต ที่เหลือจากภิกษุทั้งหลายฉันแล้ว กินอันเหลือ ลูกขึ้นแล้ว ไปสู่มังคละน้ำ แผดเสียงโห่ร้อง กระโดดโลดเต้น ซ้อมมวยปล้ำ เล่นกันอยู่ ประพฤติแต่อนาจารเท่านั้น ทั้งภายในวิหาร ทั้งภายนอกวิหาร.

พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า “ดูเถิด ผู้มีอายุทั้งหลาย,

ในเวลาเกิดทุกข์ภิกษุทั้งหลาย มิได้แสดงวิการอะไรๆ ในเมืองเวรัญชา,

๑ มาราวภูณเณ อวภูณเณ อันเครื่องหมนไปทั่วแห่งมารให้หมนทั่วแล้ว.

แต่บัดนี้ กิณโฆชนะอันประณิตเห็นปานนี้แล้ว เทียวแสดงอาการแปลกๆ เป็นอเนกประการ;
ส่วนภิกษุ สงบอยู่ แม้ในเมืองเวรัญชา ถึงในบัดนี้ ก็พากันอยู่อย่างสงบเสงี่ยมเหมือนกัน.

[พระศาสดาทรงตรัสวาโลทกชาดก]

พระศาสดาเสด็จไปสู่โรงธรรมแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน?” เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า “เรื่องชื่อนี้”
ดังนี้แล้ว ตรัสว่า

“แม้ในกาลก่อน คนกินเดนเหล่านี้ เกิดในกำเนิดลา เป็นลา ๕๐๐ ได้ดื่มน้ำมีรสน้อยอันแล้ว ซึ่งถึงการนับว่า ‘น้ำทาง’
เพราะความที่เขาเอาน้ำขยำกากอันเป็นเดนซึ่งเหลือจากน้ำลูกจันทน์มีรสขม ที่ม้าสินธพชาติอาชาไนย ๕๐๐ ดื่มแล้ว
จึงกรองด้วยผ้าเปลือกปอเก่าๆ เป็นเหมือนเมื่อน้ำหวาน เทียวร้องเอ็ดอึงอยู่”

เมื่อจะทรงแสดงกิริยาของลาเหล่านั้น อันพระโพธิสัตว์ผู้อันพระราชาทรงสดับเสียงของลาเหล่านั้นตรัสถามแล้ว
ได้กราบทูลแต่พระราชา ตรัสวาโลทกชาดก^๑ นี้โดยพิสดารว่า

“ความเมื่อย่อมบังเกิดแก่พวกลา เพราะดื่มกินน้ำทางมีรสน้อยอันแล้ว,
แต่ความเมื่อย่อมไม่เกิดแก่ม้าสินธพ เพราะดื่มรสที่ประณิตนี้.

ข้าแต่พระราชาผู้เป็นจอมรชน

ลานั้นเป็นสัตว์มีชาติแล้ว ดื่มน้ำมีรสน้อย อันรสนั้นถูกต้องแล้ว ย่อมเมา,

ส่วนม้าอาชาไนย ผู้เอาธุระเสมอ เกิดในตระกูล(ดี) ดื่มน้ำที่เลิศ แล้วหาเมาไม่”

ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเว้นธรรมคือความโลภแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่มีวิการเลย ทั้งในเวลาถึงสุข ทั้งในเวลาถึงทุกข์ อย่างนี้”
เมื่อจะทรงสืบบุณฺสนธิแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

“สัตบุรุษทั้งหลายย่อมเว้นในธรรมทั้งปวงแล,

สัตบุรุษทั้งหลาย หาใช่ผู้ปรารถนากามบ่นไม่^๒,

บัณฑิตทั้งหลาย อันสุขหรือทุกข์ถูกต้องแล้ว ย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สพฺพตฺถ ได้แก่ ในธรรมทั้งหมด ต่างโดยธรรมมีขันธ^๓ ๕ เป็นต้น.

บุรุษตี ชื่อว่า สปฺปุริสา.

บทว่า วขฺนฺติ ความว่า สัตบุรุษเมื่อคร่ำฉันทราคะออกด้วยอหัตมรรคญาณ ชื่อว่าย่อมเว้นฉันทราคะ.

บทว่า น กามกามา ได้แก่ผู้ใคร่กาม, (อีกอย่างหนึ่ง) ได้แก่ เพราะเหตุแห่งกาม คือเพราะกามเป็นเหตุ.

สองบทว่า ลปยฺนฺติ สนฺโต ความว่า

สัตบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมไม่บ่นเพ้อด้วยตนเองเลย (ทั้ง) ไม่ยังผู้อื่นให้บ่นเพ้อ เพราะเหตุแห่งกาม.

๑ พุ. ชา. ๒๗/๖๕. ตทฎฐกถา. ๓/๑๒๖.

๒ อีกนัยหนึ่ง แปลว่า สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมไม่พรั้าเพ้อ เพราะความใคร่ในกาม.

๓ ขันธ ๕ รูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญานขันธ.

จริงอยู่ ภิกษุเหล่าใดเข้าไปเพื่อศึกษา ตั้งอยู่ในอิริยาจาร กล่าวคำเป็นต้นว่า

“อุบาสก บุตรภรรยาของท่านยังสุขสบายดีหรือไม่?

อุปัทวะใดๆ ด้วยสามารถแห่งราชภัยและโจรภัยเป็นต้น มิได้มีในสัตว์ ๒ เท้าและสัตว์ ๔ เท้าดอกหรือ?”

ภิกษุเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมบ่นเพื่อเอง.

ก็ครั้งกล่าวอย่างนั้นแล้ว (พูด) ให้เขานิมนต์ตนว่า “อย่างนั้น ครับ พวกผมทุกคนมีความสุขดี, อุปัทวะใดๆ มิได้มี, บัดนี้ เรือนของพวกผมมีข้าวน้ำเหลือเฟือ, นิมนต์ท่านอยู่ในที่นี้แหละ” ดังนี้ ชื่อว่าให้บุคคลอื่นบ่นเพื่อ.

ส่วนสัตว์บุรุษทั้งหลาย ย่อมไม่ทำการบ่นเพื่อแม้ทั้ง ๒ อย่างนี้.

คำว่า **สุเขน พุฏฐา อถวา ทุกเขน** นี้ สักว่าเป็นเทศนา.

อธิบายว่า “บัณฑิตทั้งหลายผู้อันโลกธรรม^๑ ๘ ถูกต้องแล้ว ย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง

ด้วยสามารถแห่งความเป็นผู้ยินดีและความเป็นผู้เก้อเขิน หรือด้วยสามารถแห่งการกล่าวคุณและกล่าวโทษ.”

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลายมิไสรดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป จบ.

๑ ลาก เสื่อมลาก ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์.

๙. เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระธรรมิกเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น อตฺตเหตุ” เป็นต้น.

[อุบาสกหนีไปบวช ได้บรรลุพระอรหัต]

ได้ยินว่า อุบาสกคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี อยู่ครองเรือนโดยชอบธรรม.

อุบาสกนั้นเป็นผู้ใคร่จะบวช วันหนึ่งเมื่อนั่งสนทนาถึงถ้อยคำปรารภความสุขกับภรรยา จึงพูดว่า “นางผู้เจริญ ฉันปรารถนาจะบวช.”

ภรรยาอ่อนวอนว่า “นาย ถ้ากระนั้น ขอท่านจงคอย จนกว่าดิฉันจะคลอดบุตรซึ่งอยู่ในท้องก่อนเถิด.”

เขาคอยแล้ว ในเวลาที่เด็กเดินได้ จึงอำลานางอีก เมื่อนางวิงวอนว่า “นาย ขอท่านจงคอยจนกว่าเด็กนี้เจริญวัยเถิด.” จึงมาคิดว่า “ประโยชน์อะไรของเราด้วยหญิงนี้ ที่เรารอแล้วหรือไม่รอ, เราจักทำการสลัดออกจากทุกข์แก่ตนละ” ดังนี้แล้ว ออกไปบวชแล้ว.

ท่านเรียนกัมมัฏฐาน พากเพียรพยายามอยู่ ยังกิจแห่งบรรพชิตของตนให้สำเร็จแล้ว

จึง (กลับ) ไปเมืองสาวัตถีอีก เพื่อประโยชน์แก่การเยี่ยมบุตรและภรรยาเหล่านั้น แล้วได้แสดงธรรมกถาแก่บุตร.

[บุตรและภรรยาออกบวชได้บรรลุพระอรหัต]

แม้บุตรนั้นออกบวชแล้ว.

ก็แลครั้นบวชแล้ว ไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัต.

ฝ่ายภรรยาเก่าของภิกษุ (ผู้เป็นบิดา) นั้นคิดว่า

“เราอยู่ครองเรือนเพื่อประโยชน์แก่ชนเหล่าใด, ชนเหล่านั้นแม้ทั้งสองก็บวชแล้ว;

บัดนี้ ประโยชน์อะไรของเราด้วยการครองเรือนเล่า? เราจักบวชละ” แล้วจึงออกบวชในสำนักนางภิกษุณี.

ก็แล ครั้นบวชแล้วไม่นานเลยก็ได้บรรลุพระอรหัต.

[พวกภิกษุสรรเสริญพระธรรมิกะ]

ภายหลังวันหนึ่ง พวกภิกษุนั่งสนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมิกอุบาสก ออกบวช บรรลุพระอรหัตแล้ว ทั้งได้เป็นที่พึ่งแก่บุตรและภรรยา ก็เพราะความที่ตนตั้งอยู่ในธรรม.”

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอ นั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรหนอ?”,

เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า “ด้วยกถาเรื่องนี้” แล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย

ธรรมตาว่าบัณฑิตไม่พึงปรารถนาความสำเร็จเพราะเหตุแห่งตน (และ) ไม่พึงปรารถนาความสำเร็จเพราะเหตุแห่งคนอื่น.

แต่พึงเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีธรรมเป็นที่พึ่งโดยแท้” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

“บัณฑิตย่อมไม่ทำบาป เพราะเหตุแห่งตน,
ย่อมไม่ทำบาป เพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น,
บัณฑิตไม่พึงปรารถนาบุตร, ไม่พึงปรารถนาทรัพย์ ไม่พึงปรารถนาแวนแคว้น,
(และ) ไม่พึงปรารถนาความสำเร็จเพื่อตน โดยไม่เป็นธรรม,
บัณฑิตนั้นพึงเป็นผู้มีศีล มีปัญญา ตั้งอยู่ในธรรม.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **น อตตเหตุ** ความว่า
ธรรมดา บัณฑิต ย่อมไม่ทำบาป เพราะเหตุแห่งตนหรือเพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น.

บทว่า **น ปุตตมิจฺเจ** ความว่า บัณฑิตไม่พึงปรารถนาบุตรหรือทรัพย์ หรือแวนแคว้น ด้วยกรรมอันลามก,
บัณฑิตเมื่อปรารถนาแม้สิ่งเหล่านั้น ย่อมไม่ทำกรรมลามกเลย.

บทว่า **สมิทฺธิมตฺตโน** ความว่า บัณฑิตไม่พึงปรารถนา แม้ความสำเร็จเพื่อตน โดยไม่เป็นธรรม.

อธิบายว่า บัณฑิตย่อมไม่ทำบาป แม้เพราะเหตุแห่งความสำเร็จ.

บทว่า **ส สีลวา** ความว่า บุคคลผู้เห็นปานนี้นั้นแล พึงเป็นผู้มีศีล มีปัญญา และตั้งอยู่ในธรรม.

อธิบายว่า ไม่พึงเป็นอย่างอื่น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม จบ.

๑๐. เรื่องการฟังธรรม

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภการฟังธรรม ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อปปกา เต มนุสฺเสสุ” เป็นต้น.

[คนอาศัยภแล้วติดภมีมาก]

ดังได้สดับมา พวกมนุษย์ผู้อยู่นนสายเดียวกัน ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน
ถวายทานโดยรวมกันเป็นคณะแล้ว ก็ให้ทำการฟังธรรมตลอดคืนยันรุ่ง, แต่ไม่อาจฟังธรรมตลอดคืนยันรุ่งได้;
บางพวกเป็นผู้อาศัยความยินดีในกามก็กลับไปเรื้อนเสียก่อน,
บางพวกเป็นผู้อาศัยโทสะไปแล้ว,
แต่บางพวกง่วงงุนเต็มที่ นั่งสัปหงกอยู่ในที่นั้นนั่นเอง ไม่อาจจะฟังได้.

ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุยังถ้อยคำให้ตั้งขึ้นในโรงธรรมเจาจงถึงเรื่องนั้น.

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาสัตว์เหล่านี้ อาศัยภ จึงข้องอยู่ในภพนั่นเอง โดยมาก, (ส่วน) ผู้ถึงฝั่งมีจำนวนน้อย,”

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“บรรดามนุษย์ ขนผู้ถึงฝั่งมีจำนวนน้อย,
ฝ่ายประชาชนนอกนี้เลาะไปตามตลิ่งอย่างเดียว,
ก็ชนเหล่าใดแล ประพฤติสมควรแก่ธรรมในธรรมที่เรากล่าวชอบแล้ว,
ชนเหล่านั้นล่วงบ่วงมารที่ข้ามได้ยากนักแล้ว จักถึงฝั่ง.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปปกา คือ นิดหน่อย ได้แก่ ไม่มาก.

บทว่า ปารคามิโน คือบรรลุประนิพพาน.

บาทพระคาถาว่า อถายํ อิตรา ปชา ความว่า

ฝ่ายประชาชนที่เหลือนี้ใด ย่อมเลาะไปตามริมตลิ่ง คือ สักกายทิฏฐิ, นี้แล มากนัก.

บทว่า สมมทกฺขาเต คือตรัสโดยชอบ ได้แก่ตรัสถูกต้อง.

บทว่า ธมฺเม คือ ในเทศนาธรรม.

บทว่า ธมฺมานวุตฺติโน ความว่า ประพฤติสมควรแก่ธรรม ด้วยสามารถแห่งการฟังธรรมนั้นแล้ว

บำเพ็ญปฏิบัติเหมาะสมแก่ธรรมนั้นแล้ว ทำมรรคผลให้แจ้ง.

บทว่า ปารเมสฺสนติ ความว่า ชนเหล่านั้น คือเห็นปานนั้น จักถึงฝั่งคือนิพพาน.

บทว่า มจฺจุเรยฺยํ ได้แก่ วิภูฏะอันเป็นไปใน ๓ ภูมิ อันเป็นสถานที่อยู่อาศัยของมัจจุ กล่าวคือกิเลสมาร.

บทว่า **สุกตฺตริ** ความว่า คนเหล่าใดประพาศติสมควรแก่ธรรม.

คนเหล่านั้นล่งคือเลยบ่วงมาร ที่ข้ามได้ยากนัก คือก้าวล่วงได้ยากนักแล้วนั้น จักถึงฝั่งคือพระนิพพาน.

ในเวลาจบเทศนา คนเป็นอันมาก บรรลุนิยามผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องการฟังธรรม จบ.

๑๑. เรื่องภิกษุอาคันตุกะ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุอาคันตุกะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “กณ्ह ฌมม วิปพาย” เป็นต้น.

[พระศาสดาตรัสเหมาะแก่ความประพต]

ตั้งได้ทราบมาว่า ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป จำพรรษาอยู่ในแคว้นโกศล ออกพรรษาแล้ว ปรินิพพานว่า “จักเฝ้าพระศาสดา” จึงไปยังพระเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่งอยู่ ณ ที่สุดแห่งหนึ่ง.

พระศาสดาทรงพิจารณาธรรมอันเป็นปฏิบัติแก่จริยาของพวกเธอ เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“บัณฑิตละธรรมดำ ออกจากอาลัย อาศัยธรรมอันหาอาลัยมิได้แล้ว

ควรเจริญธรรมขาว,

ละกามทั้งหลายแล้ว หมดความกังวล พึงปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวก

อันเป็นที่ซึ่งประชาชนยินดีได้ยาก,

บัณฑิตควรทำตนให้ผ่องแผ้ว จากเครื่องเศร้าหมอง.

ชนเหล่าใด อบรมจิตดีแล้วโดยชอบ ในองค์ธรรมแห่งความตรัสรู้, (และ)

ชนเหล่าใด ไม่ถือมั่น ยินดีในการละเลิกความถือมั่น,

ชนเหล่านั้นๆ เป็นพระชินาสพ รุ่งเรือง ดับสนิทแล้วในโลก.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า กณ्ह ฌมม ความว่า ละ คือสละอกุศลธรรม ต่างโดยเป็นกายทุจริต เป็นต้น.

สองบทว่า สุกกั ภาเวถ ความว่า

ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต ควรเจริญธรรมขาว ต่างโดยเป็นกายสุจริต เป็นต้น ตั้งแต่อกบวช จนถึงอรหัตตมรรค.

เจริญอย่างไร? คือ ออกจากอาลัย ปรารถนาธรรมอันหาอาลัยมิได้.

อธิบายว่า ธรรมเป็นเหตุให้อาลัย ตรัสเรียกว่าโอกะ. ธรรมเป็นเหตุให้ไม่มีอาลัย ตรัสเรียกว่า อนโกะ.

บัณฑิตออกจากธรรมเป็นเหตุให้อาลัยแล้ว เจาะจง คือปรารถนาพระนิพพาน กล่าวคือธรรมเป็นเหตุไม่มีอาลัย

เมื่อปรารถนาพระนิพพานนั้น ควรเจริญธรรมขาว.

บาทพระคาถาว่า ตตฺตารกิริตฺติจฺเจยย ความว่า

พึงปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวก ที่นับว่าเป็นธรรมอันไม่มีอาลัย คือ พระนิพพาน ซึ่งสัตว์เหล่านั้นอภิมยได้โดยยาก.

สองบทว่า ทิตฺวา กาม ความว่า ละวัตถุกามและกิเลสกามแล้วเป็นผู้หมดความกังวล พึงปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวก.

บทว่า จิตฺตเกลเสหิ ความว่า พึงทำตนให้ขาวผ่อง คือให้บริสุทธิ์ จากนิวรณ์ ๕.

บทว่า สมโพธิยฺจเคสุ ได้แก่ในธรรมเป็นองค์เครื่องตรัสรู้.

บาทพระคาถาว่า **สมมา จิตฺตํ สุภาวิตํ** ความว่า (ชนเหล่าใด) อบรม คือเจริญจิตด้วยดีแล้ว ตามเหตุ คือตามนัย.

บาทพระคาถาว่า **อาทานปฏินิสฺสคฺเค** ความว่า ความยึดถือ ตรัสเรียกว่า ความถือมั่น, ชนเหล่าใด ไม่ถืออะไร ด้วยอุपाทาน ๔ ยินดีแล้วในการไม่ถือมั่น กล่าวคือการเลิกละความยึดถือนั้น.

บทว่า **ชุติมนฺโต** ความว่า

ผู้มีอานุภาพ คือผู้ยังธรรมต่างชั้นเป็นต้นให้รุ่งเรือง แล้วดำรงมั่นอยู่ ด้วยความรุ่งเรืองคือ ญาณอันกำกับด้วยอรหัตตมรรค.

สองบทว่า **เต โลเก** เป็นต้น ความว่า

ชนเหล่าชั้นชื่อว่า ดับสนิทแล้ว ในชั้นธาตุโลกนี้ คือปรินิพพานแล้ว ด้วยปรินิพพาน ๒ อย่าง คือ ด้วยปรินิพพานที่ชื่อว่าอนุปาทิสส เพราะกิเลสวัฏอันตนให้สิ้นไปแล้ว ตั้งแต่เวลาที่บรรลुพระอรหัต และ ด้วยปรินิพพาน ที่ชื่อว่าอนุปาทิสส เพราะชั้นวัฏอันตนให้สิ้นไปแล้ว ด้วยดับจirimจิต คือถึงความบัญญัติไม่ได้ ดังประทีปหาเชื้อมิได้ ฉะนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุอาคันตุกะ จบ.

บัณฑิตวรรค วรรณา จบ.

วรรคที่ ๖ จบ.

๗. อรหันตวรค วรรณนา

๑. เรื่องหมอซึก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในสวนมะม่วงของหมอซึก ทรงปรารภปัญหาอันหมอซึกทูลถามแล้ว ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “คตทีโณ” เป็นต้น.

[พระเทวทัตทำโลहितุปาทกรรม]

เรื่องหมอซึก ท่านให้พิสดารในชั้นธกะแล้วแล.

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระเทวทัตเป็นผู้ร่วมคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรูขึ้นสู่เขาคิชฌกูฏ มีจิตคิดร้าย คิดว่า “เราจักปลงพระชนม์พระศาสดา” จึงลึงหินลง.

ยอดเขา ๒ ยอดรับหินนั้นไว้.

สะเก็ดซึ่งแตกออกจากหินนั้น กระเด็นไป กระทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค ยังพระโลหิตให้ห้อแล้ว.

เวทนาจักเป็นไปแล้ว.

[หมอซึกทำการพยาบาลแผล]

ภิกษุทั้งหลายนำพระศาสดาไปยังสวนมัททกัจฉิ.

พระศาสดามีพระประสงค์จะเสด็จ แม้จากสวนมัททกัจฉินั้นไปยังสวนมะม่วงของหมอซึก จึงตรัสว่า “เธอทั้งหลาย จงนำเราไปสวนมะม่วงของหมอซึกนั้น.”

พวกภิกษุได้พาพระผู้มีพระภาคเจ้าไปยังสวนมะม่วงของหมอซึกแล้ว.

หมอซึกทราบเรื่องนั้น ไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายเภสัชชานานที่ชะงัด เพื่อประโยชน์กำจัดแผล
พันแผลเสร็จแล้ว ได้กราบทูลคำนึงพระศาสดาว่า

“พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ประกอบเภสัชแก่มนุษย์ผู้หนึ่งในพระนคร,

ข้าพระองค์จักไปยังสำนักของมนุษย์นั้นแล้ว จัก (กลับ) มาเฝ้า,

เภสัชนี้จึงตั้งอยู่โดยนิยามที่ข้าพระองค์พันไว้แล้วแหละ จนกว่าข้าพระองค์กลับมาเฝ้า.”

เขาไปทำกิจที่ควรทำแก่บุรุษนั้นแล้ว กลับมาในเวลาปิดประตู จึงไม่ทันประตู.

ที่นั่น เขาได้มีความวิตกอย่างนี้ว่า “แท้จริง เราทำกรรมหนักเสียแล้ว,

ที่เราถวายเภสัชอย่างชะงัด พันแผลที่พระบาทของพระตถาคตเจ้า ดุจคนสามัญ^๑; เวลานี้เป็นเวลาแก้แผลนั้น,

เมื่อแผลนั้นอันเรายังไม่แก้, ความเร่าร้อนในพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าจักเกิดตลอดคืนยิ่งรุ่ง.”

๑ อณฺฏตรสฺส แปลว่า คนใดคนหนึ่ง.

[แปลของพระศาสดาหายสนิท]

ขณะนั้น พระศาสดาตรัสเรียกพระอานนทเถระมาเฝ้า รับสั่งว่า
“อานนท หมอชิวกมาในเวลาเย็นไม่ทันประตู่, ก็เขาคิดว่า ‘เวลานี้เป็นเวลาแก้แปล,’ เธอจงแก้แปลนั้น.”
พระเถระแก้แล้ว.

แปลหายสนิท ดุจสะเก็ดไม้หลุดออกจากต้นไม้.

[พระอรหันต์ไม่มีความเร่าร้อนใจ]

หมอชิวกมายังสำนักพระศาสดาโดยเร็ว ภายในอรุณนั้นแล ทูลถามว่า
“พระเจ้าข้า ความเร่าร้อนเกิดขึ้นในพระสรีระของพระองค์หรือไม่?”.

พระศาสดาตรัสว่า “ชิวก ความเร่าร้อนทั้งปวงของตถาคตสงบราบคาบแล้ว ที่ควงไม้โพธิพฤกษ์นั้นแล” ดังนี้แล้ว
เมื่อจะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ความเร่าร้อน ย่อมไม่มีแก่ท่านผู้มีทางไกลอันถึงแล้ว หากความเศร้าโศกมิได้
หลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวง ผู้ละกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวงได้แล้ว.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **คตฺทฺธิโน** ได้แก่ ผู้มีทางไกลอันถึงแล้ว.

ชื่อว่าทางไกลมี ๒ อย่าง คือ ทางไกลคือกัณดาร ทางไกลคือวิภูฏะ.

บรรดาทางไกล ๒ อย่างนั้น

ผู้เดินทางกัณดาร, ยังไม่ถึงที่ๆ ตนปรารถนาเพียงใด; ก็ชื่อว่าผู้เดินทางไกล (เรื่อยไป) เพียงนั้น,
แต่เมื่อทางไกลนั้นอันเขาถึงแล้ว ย่อมเป็นผู้ซึ่งว่ามีทางไกลอันถึงแล้ว.

ฝ่ายสัตว์ทั้งหลายแม้ผู้อาศัยวิภูฏะ, ตนยังอยู่ในวิภูฏะเพียงใด; ก็ชื่อว่า ผู้เดินทางไกล (เรื่อยไป) เพียงนั้น.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า เพราะเหตุไร? แก้วว่า เพราะความที่วิภูฏะอันตนยังให้สิ้นไปไม่ได้.

แม้พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระโสดาบันเป็นต้น ก็ชื่อว่าผู้เดินทางไกลเหมือนกัน,
ส่วนพระชินาสพยวิภูฏะให้สิ้นไปได้แล้วดำรงอยู่ ย่อมเป็นผู้ซึ่งว่ามีทางไกลอันถึงแล้ว.

แก่พระชินาสพนั้นผู้มีทางไกลอันถึงแล้ว.

บทว่า **วิโสภสฺส** คือ ชื่อว่าผู้หาความเศร้าโศกมิได้ เพราะความที่ความเศร้าโศกมีวิภูฏะเป็นมูลปราศจากไปแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพฺธิ** คือผู้หลุดพ้นแล้วในธรรมมีขั้นเป็นต้นทั้งปวง.

บาทพระคาถาว่า **สพฺพคนฺถปฺปหีนสฺส** คือ

ชื่อว่าผู้ละกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวงได้ เพราะความที่กิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ อย่างอันตนละได้แล้ว.

บาทพระศาสดาว่า **ปริหาโท น วิชชติ** ความว่า ความเร่าร้อนมี ๒ อย่าง คือ ความเร่าร้อนเป็นไปทางกายอย่าง ๑ ความเร่าร้อนเป็นไปทางจิตอย่าง ๑.

บรรดาความเร่าร้อน ๒ อย่างนั้น

ความเร่าร้อนเป็นไปทางกาย ซึ่งเกิดขึ้นแก่พระชีณาสพ ด้วยสามารถแห่งผัสสะมีหนวและร้อนเป็นต้น ยังไม่ดับเลย, หมอชีวกทูลถามหมายถึงความเร่าร้อนอันเป็นไปทางกายนั้น.

แต่พระศาสดาทรงพลิกแพลงพระเทศนา ด้วยสามารถแห่งความเร่าร้อนอันเป็นไปทางจิต

เพราะความที่พระองค์เป็นผู้ฉลาดในเทศนาวิธี เพราะความที่พระองค์เป็นพระธรรมราชา จึงตรัสว่า

“ชีวกผู้มีอายุ, ก็โดยปรมัตถ์ ความเร่าร้อน ย่อมไม่มีแก่พระชีณาสพผู้เห็นปานนั้น.”

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุลอยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องหมอชีวก จบ.

๒. เรื่องพระมหากัสสปเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระมหากัสสปเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อุยฺยอุชฺชนฺติ” เป็นต้น.

[ธรรมเนียมของพระพุทธเจ้า ผู้จะเสด็จจาริก]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่งพระศาสดาทรงจำพรรษาอยู่ในกรุงราชคฤห์ รั้งสั่งให้แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “โดยกาลล่วงไปถึงเดือน เราจักหลีกไปสู่ที่จาริก.”

ได้ยินว่า การรั้งสั่งให้แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “บัดนี้เราจักหลีกไปสู่ที่จาริกโดยกาลล่วงไปถึงเดือน” ดังนี้ ด้วยประสงค์ว่า “ภิกษุทั้งหลายจักทำกิจต่างๆ มีระบมบาตรและย้อมจีวร เป็นต้นของตนแล้ว จักไปตามสบาย ด้วยอาการอย่างนี้” นี้เป็นธรรมเนียมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มีพระประสงค์จะเสด็จจาริกไปกับพวกภิกษุ.

ก็เมื่อภิกษุทั้งหลายกำลังทำกิจต่างๆ มีระบมบาตร เป็นต้นของตนอยู่, แม้พระมหากัสสปเถระ ก็ชักจีวรทั้งหลายแล้ว.

[พวกภิกษุว่า พระเถระละญาติและอุปฐากไปไม่ได้]

พวกภิกษุยกโทษว่า “เพราะเหตุไร พระเถระจึงชักจีวร?”

ในพระนครนี้ ทั้งภายใน และภายนอก มีมนุษย์อาศัยอยู่ ๑๘ โภคิ:

บรรดามนุษย์เหล่านั้น พวกใดไม่เป็นญาติของพระเถระ, พวกนั้นเป็นอุปฐาก, พวกใดไม่เป็นอุปฐาก, พวกนั้นเป็นญาติ; ชนเหล่านั้น ย่อมทำความนับถือ (และ) สักการะแก่พระเถระด้วยปัจจัย ๔;

พระเถระนั้น จักละอุปการะมีประมาณเท่านั้น ไป ณ ที่ไหนได้; แม้หากพึงไปได้, ก็จักไม่ไปเลยจากชอกช่อมาปมาทะ.

ตั้งได้ลำดับมา พระศาสดาเสด็จถึงชอกใดแล้ว ย่อมตรัสบอกภิกษุทั้งหลายผู้ควรที่พระองค์ให้พึงกลับอีกว่า “เธอทั้งหลายจงกลับเสียแต่ที่นี่, อย่าประมาท.”

ชอกนั้นชาวโลกเรียกว่า “ชอกมาปมาทะ,” คำนั้น ภิกษุทั้งหลายกล่าวหมายเอาชอกมาปมาทะนั้น.

[รั้งสั่งให้พระมหากัสสปกลับ]

แม้พระศาสดาเสด็จหลีกไปสู่ที่จาริกกลางทรงดำริว่า

“ในนครนี้ ทั้งภายใน ทั้งภายนอก มีมนุษย์อยู่ ๑๘ โภคิ,

การที่ภิกษุจะต้องไปในที่ทำการมงคลและอวมงคลของมนุษย์ทั้งหลาย มีอยู่, เราไม่อาจทำวิหารให้เปล่าได้, เราจักให้ใครหนอแลกลับ.”

ลำดับนั้น พระองค์ได้ทรงมีพระปริวิตกอย่างนี้ว่า

“ก็พวกมนุษย์เหล่านั้น เป็นทั้งญาติเป็นทั้งอุปฐากของกัสสปะ, เราควรให้กัสสปกลับ.”

พระองค์ตรัสกะพระเถระว่า

“กัสสปะ เราไม่อาจทำวิหารให้เปล่าได้, ความต้องการด้วยภิกษุ ในที่ทำการมงคลและอวมงคลทั้งหลาย ของพวกมนุษย์ มีอยู่, เธอกับบริษัทของตน จงกลับเถิด.”

พระเถระทูลรับว่า “ดีละ พระเจ้าข้า” แล้วพาบริษัทกลับ.

ภิกษุทั้งหลายโพนทะนาว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเห็นไหมละ, พวกเราพูดประเด็นนี้เองมิใช่หรือ?

คำที่พวกเราพูดว่า ‘เพราะเหตุไร พระมหากัสสปะจึงชักจูง? ท่านจักไม่ไปกับพระศาสดา.’ ดั่งนี้นั่นแล เกิด (เป็นจริง) แล้ว.”

[ทรงชี้แจงเหตุที่พระมหากัสสปะกลับ]

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของพวกภิกษุแล้วเสด็จกลับประทับยืน ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวชื่ออะไรกันนั้น?”.

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “พวกข้าพระองค์ กล่าวปรารถนาพระมหากัสสปเถระ พระเจ้าข้า” ดั่งนี้แล้ว

กราบทูลเรื่องราวทั้งหมด ตามแนวความที่ตนกล่าวแล้วนั้นแล.

พระศาสดาทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าว (หา) กัสสปะว่า ‘ข้อในตระกูลและในปัจฉัยทั้งหลาย,’

(แต่ความจริง) เธอกลับแล้ว ด้วยทำในใจว่า ‘เราจักทำตามคำของเรา (ตถาคต).

ก็กัสสปะนั้น แม้ในกาลก่อน เมื่อจะทำความปรารถนานั้นแล ก็ได้ทำความปรารถนาว่า

‘เราพึงเป็นผู้ไม่ข้องในปัจฉัย ๔ มีอุปมาดังพระจันทร์ สามารถเข้าสู่ตระกูลทั้งหลายได้,’

กัสสปะนั้น ไม่มีความข้องในตระกูลหรือในปัจฉัยทั้งหลาย;

เราเมื่อจะกล่าวข้อปฏิบัติอันเปรียบด้วยพระจันทร์ และข้อปฏิบัติแห่งวงศ์ของพระอรियะ ก็กล่าวอ้างกัสสปะให้เป็นต้น.”

[พระศาสดาตรัสบุรพจิตของพระเถระ]

ภิกษุทั้งหลายทูลถามพระศาสดาว่า “ก็พระเถระตั้งความปรารถนาไว้เมื่อไร? พระเจ้าข้า “

พระศาสดา. พวกเธอประสงค์จะฟังหรือ? ภิกษุทั้งหลาย.

พวกภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในที่สุดแห่งแสนกับแต่กัปนี้ พระพุทธเจ้า พระนามว่าปทุมุตตระ

ทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก” ดั่งนี้แล้ว ตรัสความประพฤติในกาลก่อนของพระเถระทั้งหมด

ตั้งต้นแต่ท่านตั้งความปรารถนาไว้ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ.

บุรพจิตนั้น พระธรรมสังคาหาคารยให้พิสดารแล้ว ในพระบาลีอันแสดงประวัติของพระเถระนั้นแล.

[ตรัสเปรียบพระเถระด้วยพญาหงษ์]

ก็พระศาสดาครั้นตรัสบุรพจิตของพระเถระนี้ให้พิสดารแล้วจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอย่างนี้แล เราจึงกล่าวข้อปฏิบัติ

อันเปรียบด้วยพระจันทร์ และข้อปฏิบัติแห่งวงศ์ของพระอรियะ อ้างเอากัสสปะบุตรของเราให้เป็นต้น, ชื่อว่าความข้องใน

ปัจฉัยก็ดี ตระกูลก็ดี วิทยาก็ดี บริเวณก็ดี ย่อมไม่มีแก่บุตรของเรา, บุตรของเราไม่ข้องในอะไรๆ เลย เหมือนพญาหงษ์ ร่อน

ลงในเปือกตม เทียวไปในเปือกตมนั้นแล้ว ก็บินไปฉะนั้น” ดั่งนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบบุณฺสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ท่านผู้มีสติ ย่อมออก^๑, ท่านย่อมไม่ยินดีในที่อยู่; ท่านละความห่วงใยเสีย^๒
เหมือนฝูงหงษ์ละเปือกตมไปฉะนี้ “

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า **อุยฺยฺยุตฺตํ สติมนฺโต** ความว่า
ท่านผู้ถึงความเพียรแห่งสติ คือว่าท่านผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ย่อมชวนชวายเป็น^๓
คือ ร่าอยู่ในคุณอันตนแทงตลอดแล้ว มีมานและวิปัสสนาเป็นต้น
ด้วยนึกถึง ด้วยเข้าสมาบัติ ด้วยออกจากสมาบัติ ด้วยตั้งใจอยู่ในสมาบัติ และด้วยพิจารณาถึง.

บทพระคาถาว่า **น นิเกเต รมนฺติ เต** คือชื่อว่าความยินดีในที่ห้วงของท่าน ย่อมไม่มี.

บทว่า **หํสว** นี้ เป็นแง่แห่งเทศนา.

ก็ความอธิบายในคำนี้ว่า:

ฝูงนกถือเอาเหยื่อของตน ในเปือกตมอันบริบูรณ์ด้วยเหยื่อแล้ว
ในเวลาไป ไม่ทำความห่วงสักระหนอยในที่นั้นว่า

“น้ำของเรา, ดอกประทุมของเรา, ดอกอุบลของเรา, ดอกบุณฑริกของเรา, หญ้าของเรา”

หาความเสียดายมิได้เทียว ละประเทศนั้น บินเล่นไปในอากาศ **ฉันไต**:

พระชีณาสพทั้งหลายนั้น ก็**ฉันไต**แล แม้อยู่ในที่ใดที่หนึ่ง ไม่ข้องแล้วในสกุลเป็นต้นเทียวอยู่แล้ว

แม้ในคราวไป ละที่นั้นไปอยู่ หาความห่วงหาความเสียดายว่า

“วิหารของเรา, บริเวณของเรา, อุปัฏฐากของเรา” มิได้เทียว ไปอยู่.

บทว่า **โอกโมก** คือ อาลัย, ความว่า ละความห่วงทั้งปวงเสีย.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลुरुยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหากัสสปเถระ จบ.

๑ อุชฺชาตฺตํ มีอุเป็นบทหน้า แปลว่าออก คือไม่ได้อยู่กับที่ เช่นคำว่า “อุยฺยฺยุตฺตํ เสนํ ทสฺสนาย คจฺเจยฺย พิงฺเป็นไปเพื่อตูกองทัพอันยกไปแล้ว และ
คำว่า อุยโยคมฺมุเข ปติฏฺฐสฺสึ” ท่านตั้งอยู่ในทางแห่งการออก (จากโลก) หรือ ในปากแห่งมรณะ

“อุยฺยฺยุตฺตํ” ในคานานี้ หมายความว่าเหมือนกัน ในบทต่อๆ ไป จึงกล่าวว่า ไม่ยินดีในที่อยู่ ละความห่วงใยในที่อยู่เสียได้ อธิบาย
ว่า พวกพระก่อนๆ ไม่ได้เป็นผู้ที่ เป็นผู้เที่ยวจาริกโดยปกติ. แต่พระอรรถกถาจารย์เข้าใจบท อุยฺยฺยุตฺโต ที่แปลว่า ออก กับ
บท อุยฺยฺยุตฺโต ที่แปลว่าเพียรหรือชวนชวายเป็นอย่างเดียวกัน จึงแก้อรรถแห่งบทนี้ไปข้างเพียร.

บทหลังที่แปลว่าเพียรนั้น ยมชาตฺตํ มีอุเป็นบทหน้า ลบที่สุดชาตฺตแล้วไม่ซ้อน “ต” เช่น นิยโต ที่แปลว่าแน่หรือเที่ยง กล่าวคือกำหนดได้ ส่วน
อุชฺชาตฺตํ ลบที่สุดแล้วซ้อน “ต” เช่น “ภูตฺต” ที่แปลว่ากินแล้ว.

๒ บทว่า “โอกโมก” ที่แปลว่า อาลัยดังนี้นั้น ไม่ได้แก่ภาษา ใช้ ๒ คำซ้ำนั้น เพื่อให้ความแรง เช่นในภาษาไทยว่า ห่วงใย พัวพัน เสียตม
เสียดาย เสียตมตมตมตมตม.

๓ แปลผิด ตามความเข้าใจของพระอรรถกถาจารย์ ไม่เช่นนั้น บทไขจะเสียกัน.

๓. เรื่องพระเพ็ญภูริสเถระ

พระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภท่านเพ็ญภูริสเถระ^๑ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เยส สมนิจโย นตถิ” เป็นต้น.

[ทรงบัญญัติสันนิการสิกขาบท]

ดังได้สดับมา ท่านนั้นเที่ยวบิณฑบาตถนนหนึ่ง ภายในบ้าน ทำภักติกแล้ว เที่ยวถนนอื่นอีก ถือเอาข้าวตาก นำไปวิหารเก็บไว้ คิดเห็นว่า “ขึ้นชื่อว่า การเที่ยวแสวงหาบิณฑบาตร้าไป เป็นทุกข^๒” ยังวันเล็กน้อยให้ล่วงไป ด้วยสุขในมานแล้ว, เมื่อต้องการด้วยอาหารมีขึ้น, ย่อมฉันข้าวตากนั้น.

พวกภิกษุรู้เข้า ดีเดียนแล้ว ทูลความนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระศาสดาแม้ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อประโยชน์เว้นการสั่งสมต่อไปในเพราะเหตุนั้นแล้ว

ก็ต่อเมื่อจะทรงประกาศความหาโทษมิได้แห่งพระเถระ เพราะการเก็บอาหารนั้น

อันพระเถระอาศัยความเล็กน้อย ทำเมื่อยังมีได้ทรงบัญญัติสิกขาบท

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

“คติของชนทั้งหลายผู้หาสั่งสมมิได้, ผู้กำหนดรู้โภชนะ,
มีสุญญตวิโมกข์ และอนิมิตตวิโมกข์เป็นอารมณ์, ไปตามยาก
เหมือนทางไปของฝูงนกในอากาศฉะนั้น.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า สมนิจโย^๓ สั่งสมมี ๒ อย่าง คือ สั่งสมกรรม ๑ สั่งสมปัจจัย ๑;

ในการสั่งสม ๒ อย่างนั้น กรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ชื่อว่าสั่งสมกรรม, ปัจจัย ๔ ชื่อว่าสั่งสมปัจจัย.

ในการสั่งสม ๒ อย่างนั้น

สั่งสมปัจจัยย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้อยู่ในวิหาร เก็บน้ำอ้อยก้อนหนึ่ง เนยใสสักเท่าเสี้ยวที่ ๔ และข้าวสารทะนาน^๔ หนึ่งไว้,

[แต่] ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เก็บไว้ยิ่งกว่านั้น;

สั่งสม ๒ อย่างนี้ ของชนเหล่าใดไม่มี.

๑ บทว่า อายุสมา แปลตามพยัญชนะว่า ผู้มีอายุ แต่ตามอรธไม่ได้หมายความว่า สูงอายุ เป็นที่พวกภิกษุใช้เรียกกันเองโดยโวหารเคารพ จึงแปลว่า “ท่าน”

๒ บทว่าเป็นทุกขนี้ ในภาษาไทยใช้เหมือนภาษามคร คือกล่าวเหตุอย่างหนึ่ง กล่าวผลอย่างหนึ่ง. ในที่นี้กล่าวเหตุ เคยแปลว่า นามาสซึ่งทุกข หรือยังทุกขให้เกิด แปลไว้เท่าศัพท์เพื่อจะให้ได้แก่ภาษา.

๓ บทว่า “สมนิจโย” ในคาถา ควรเป็นภาวาจก ที่แปลว่า กิริยาสั่งสม การสั่งสม พระอรธกถาจารย์แก้สันนิจะ ๒ เอาตัวกรรมและปัจจัย คือ อามิสเองเป็นสันนิจะ เช่นนี้ สันนิจะ เป็นกรรมวาทกไป ที่แปลว่า สิ่งอันจะพึงสั่งสม. ในที่นี้ แปลตามความ ถึงคราวแก่ ก็ปล่อยไปตามอรธกถา.

๔ บทว่า “เอกถจ ตณทุลนาหิ” แปลว่า ทะนานแห่งข้าวสารอันหนึ่งนั้น ไม่ได้หมายเอาทะนานสำหรับตวงข้าว ศัพท์ว่า “นาหิ” บอกระมาณแห่งข้าวสาร จึงแปลว่า ข้าวสารทะนานหนึ่ง เพื่อให้ถูกแห่งภาษาไทย

บทว่า **ปริญาตโภชนา** คือกำหนดรู้โภชนะด้วยปริญา ๓.

ก็การรู้โภชนะมีข้าวต้มเป็นต้น โดยความเป็นข้าวต้มเป็นต้น ชื่อว่า ญาตปริญา (กำหนดรู้ด้วยการรู้อยู่แล้ว), ส่วนการกำหนดรู้โภชนะ ด้วยอำนาจสำคัญเห็นในอาหารปฏิภูล ชื่อว่า ติรมปริญา (กำหนดรู้ด้วยการไตร่ตรอง). ญาณเป็นเหตุถอนความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจในโภชนาหาร^๑ออกเสีย ชื่อว่า ปหานปริญา (กำหนดรู้ด้วยการละเสีย); ชนเหล่าใด กำหนดรู้โภชนะด้วยปริญา ๓ นี้.

ในบาทพระคาถาว่า **สุญญโต อนิมิตโต จ** นี้

แม้อัปณิหิตวิโมกข์ ก็ทรงถือเอาด้วยแท้. เหตุว่า บทเหล่านั้นทั้ง ๓ เป็นชื่อแห่งพระนิพพานนั้นแล.

จริงอยู่ พระนิพพาน ท่านกล่าวว่าสุญญตวิโมกข์ เหตุว่า ว่าง เพราะไม่มีแห่งราคะโทสะโมหะ และพ้นจากราคะโทสะโมหะนั้น, พระนิพพานนั้น ท่านกล่าวว่า อนิมิตตวิโมกข์ เหตุว่า หานิมิตมิได้ เพราะไม่มีแห่งนิมิตมีราคะเป็นต้น และพ้นแล้วจากนิมิตเหล่านั้น,

อนึ่ง ท่านกล่าวว่า อัปณิหิตวิโมกข์ เหตุว่า มิได้ตั้งอยู่ เพราะไม่มี แห่งปณิธิคือกิเลสเป็นเหตุตั้งอยู่มีราคะเป็นต้น และพ้นแล้วจากปณิธิเหล่านั้น.

วิโมกข์ ๓ อย่างนี้ เป็นอารมณ์ของชนเหล่าใด ผู้ทำพระนิพพานนั้นให้เป็นอารมณ์ ด้วยอำนาจเข้าสมาบัติสัมปยุตต์ด้วยผลจิตอยู่.

บาทพระคาถาว่า **คติ เตสํ ทุรณวยา** ความว่า

เหมือนอย่างว่า ทางไปของฝูงนกผู้ไปแล้วโดยอากาศไปตามยาค คือไม่อาจจะรู้ เพราะไม่เห็นรอยเท้า **ฉันใด;**

คติของชนทั้งหลาย ผู้มิได้สั่งสม ๒ อย่างนี้ ผู้กำหนดรู้โภชนะด้วยปริญา ๓ นี้

และผู้มิวิโมกข์มีประการอันกล่าวแล้วนี้เป็นอารมณ์ ก็ไปตามยาค คือไม่อาจบัญญัติ เพราะไม่ปรากฏแห่งการไปว่า

“ไปแล้ว ในส่วน ๕ นี้คือ ‘ภพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญาณฉฐิติ ๗ สัตตาวาส ๘’ โดยส่วนชื่อนี้ๆ” ฉะนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเพ็ญภูริสเถระ จบ.

๑ อย่างอื่นนอกจากของกิน ก็จัดเป็นอาหารมีอยู่ ในที่นี้จะให้รู้ชัดว่า อาหารนั้นของกิน พระอรธถกถาจารย์จึงใช้ศัพท์ว่า กวฬิงการาหาร ถ้าจะใช้โภชนะก็เท่ากัน ศัพท์นี้แปลตามพยัญชนะว่า อาหารที่ทำให้เป็นคำได้ เป็นปฏิบัติต่ออาหารอย่างอื่นมีผัสสะเป็นต้น ที่ทำให้เป็นคำไม่ได้ ตามอรธหมายประเภทของอาหารเท่านั้น จึงแปลไว้ว่าโภชนาหาร ตามนิยมในภาษาไทย.

๔. เรื่องพระอนุรุทธเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระอนุรุทธเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “ยสฺสาสวา ปริกฺชีณา.” เป็นต้น.

[เทพธิดาถวายผ้าแก่พระอนุรุทธเถระ]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระเถระมีจีวรเก่าแล้ว แสวงหาจีวรในที่ทั้งหลายมีกองหยากเยื่อ เป็นต้น.

หญิงภรรยาเก่าของพระเถระนั้น ในอดีตภพที่ ๓ แต่อดีตภพนี้ ได้เกิดเป็นเทพธิดา ชื่อชาลินี ในดาวดึงส์ภพ.

นางชาลินีเทพธิดานั้น เห็นพระเถระเที่ยวแสวงหาท่อนผ้าอยู่ ถิ่นผ้าทิพย์ ๓ ผืน ยาว ๑๓ ศอก กว้าง ๔ ศอก แล้วคิดว่า “ถ้าเราจักถวายโดยทำนองนี้, พระเถระจักไม่รับ” จึงวางผ้าไว้บนกองหยากเยื่อแห่งหนึ่ง ข้างหน้าของพระเถระนั้น ผู้แสวงหาท่อนผ้าทั้งหลายอยู่ โดยอาการที่เพียงชายผ้าเท่านั้นจะปรากฏได้.

พระเถระเที่ยวแสวงหาท่อนผ้าอยู่โดยทางนั้น เห็นชายผ้าของท่อนผ้าเหล่านั้นแล้ว จึงจับที่ชายผ้าเหล่านั้นแลดูดูมาอยู่ เห็นผ้าทิพย์มีประมาณดังกล่าวแล้ว ถิ่นเอาด้วยคิดว่า “ผ้านี้เป็นผ้าบังสุกุลอย่างอุกฤษฏ์หนอ” ดังนี้แล้ว หลีกไป.

[พระศาสดาทรงช่วยทำจีวร]

ครั้นในวันทำจีวรของพระเถระนั้น พระศาสดามีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร เสด็จไปวิหารประทับนั่งแล้ว.

แม้พระเถระผู้ใหญ่ ๘๐ รูปก็นั่งแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน.

พระมหากัสสปะนั่งแล้วตอนต้น เพื่อเย็บจีวร, พระสารีบุตรเถระนั่งในท่ามกลาง, พระอานนทเถระนั่งในที่สุด.

ภิกษุสงฆ์กรอด้วย.

พระศาสดาทรงร้อยด้วยนั้นในบ่วงเข็ม.

พระมหาโมคคัลลานเถระ, ความต้องการด้วยวัตถุใดๆ มีอยู่, เทียนน้อมนำวัตถุอื่นๆ มาแล้ว.

แม้เทพธิดาเข้าไปสู่ภายในบ้านแล้ว ชักชวนให้รับภิกษาว่า

“ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระศาสดาทรงทำจีวรแก่พระอนุรุทธเถระ ผู้เป็นเจ้าของเราทั้งหลายวันนี้

อันพระอัสติมหาสาวกแวดล้อม ประทับนั่งอยู่ในวิหาร กับภิกษุ ๕๐๐ รูป. พวกท่านจงถือข้าวยาคุเป็นต้นไปวิหาร.”

แม้พระมหาโมคคัลลานเถระ นำขึ้นชมพูใหญ่มาแล้วในระหว่างภัตร.

ภิกษุ ๕๐๐ รูปไม่อาจเพื่อขบฉันให้หมดได้.

ท้าวสักกะได้ทรงทำการประพรมในที่เป็นที่ทำจีวร.

พื้นแผ่นดิน ได้เป็นราวกะว่าล้อมด้วยน้ำครึ่ง.

กองใหญ่แห่งข้าวยาคุของครุฑและภัตร อันภิกษุทั้งหลายฉันเหลือ ได้มีแล้ว.

[พระชินาสพไม่พูดเกี่ยวกับปัจจัย]

ภิกษุทั้งหลายโพนทะนาว่า “ประโยชน์อะไร ของภิกษุผู้มีประมาณเท่านั้น ด้วยข้าวยาคูเป็นต้นอันมากอย่างนี้?, ญาติและอุปัฏฐาก อันภิกษุทั้งหลายกำหนดประมาณแล้ว ฟังพูดว่า ‘พวกท่าน จงนำวัตถุซึ่งมีประมาณเท่านั้นมา’ มีใช่หรือ? พระอนรุทธเถระเห็นจะประสงค์ให้เขารู้ความที่แห่งญาติและอุปัฏฐากของตนมีมาก.”

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน?”, เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “พูดเรื่องซึ่งนี้ พระเจ้าข้า”, จึงตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอสำคัญว่า ‘ของนี้อันอนรุทธะให้นำมาแล้วหรือ?’”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “อย่างนั้น พระเจ้าข้า”

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนรุทธะผู้บุตรของเรา ไม่กล่าวถ้อยคำเห็นปานนั้น, แท้จริง พระชินาสพทั้งหลาย ย่อมไม่กล่าวถ้อยคำปฏิสังขตด้วยปัจจัย, ก็บิณฑบาตนี้ เกิดแล้วด้วยอาณูภาพของเทวดา” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

“อาสวะทั้งหลาย ของบุคคลใด ลีนแล้ว, บุคคลใด ไม่อาศัยแล้ว ในอาหาร,
และสุญญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ เป็นโคจรของบุคคลใด,
ร่องรอยของบุคคลนั้นๆ รู้ได้ยาก เหมือนรอยของนกทั้งหลายในอากาศ
ฉะนั้น.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยสสาสวา** ความว่า อาสวะ ๔ ของบุคคลใด ลีนแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **อาหาระ จ อนิสสิโต** ความว่า อันตมทานิสัยและทัญญุณิสัย ไม่อาศัยแล้ว ในอาหาร.

บาทพระคาถาว่า **ปทนต์ส ทุรทวยิ** ความว่า

อันบุคคลไม่อาจเพื่อจะรู้รอยของนกทั้งหลายซึ่งไปในอากาศว่า

“นกทั้งหลายเหยียบด้วยเท้าในที่นี้บินไปแล้ว, กระแทกที่นี้ด้วยอก บินไปแล้ว, ที่นี้ ด้วยศีรษะ, ที่นี้ด้วยปีกทั้ง ๒ **ฉันไต,**

อันใครๆ ก็ไม่อาจเพื่อบัญญัติซึ่งรอยของภิกษุผู้เห็นปานนี้ โดยนัยเป็นต้นว่า

“ภิกษุนี้ ไปแล้วโดยทางนรก หรือไปแล้วโดยทางศิริจฉานกำเนิด” **ฉันไต** เหมือนกัน.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลुरुยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอนรุทธเถระ จบ.

๕. เรื่องพระมหากัจจายนเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภพระมหากัจจายนเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยสฺสสินฺทฺริยานิ” เป็นต้น.

[พระเถระยกย่องการฟังธรรม]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระศาสดาอันพระสาวกหมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว ประทับนั่ง ณ ภายใต้ปราสาทของมิกคารมารดา ในวันมหาปวารณา.

ในสมัยนั้น พระมหากัจจายนเถระอยู่ในวันตีฆนบท ก็ทำนนั้นมาแล้วแม้แต่ที่ไกล ย่อมยกย่องการฟังธรรมนั้นเทียว, เพราะฉะนั้น พระเถระผู้ใหญ่ทั้งหลายเมื่อจะนั่ง จึงนั่งเว้นอาสนะไว้เพื่อพระมหากัจจายนเถระ.

ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาจากเทวโลกทั้ง ๒ พร้อมด้วยเทพบริษัท ทรงบูชาพระศาสดา ด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้อันเป็นทิพย์เป็นต้นแล้ว ประทับยืนอยู่ มิได้เห็นพระมหากัจจายนเถระ จึงทรงรำพึงว่า “เพราะเหตุอะไรหนอแล? พระผู้เป็นเจ้าของเราจึงไม่ปรากฏ, ก็ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของเราฟังมา, การมาของท่านนั้น เป็นการดีแล.” พระเถระมาแล้วในขณะนั้นนั่นเอง แสดงตนซึ่งนั่งแล้วบนอาสนะของตนนั้นแล.

ท้าวสักกเทวราชทรงเห็นพระเถระแล้ว ทรงจับข้อเท้าทั้ง ๒ อย่างมั่นแล้ว ตรัสว่า “พระผู้เป็นเจ้าของเรามาแล้วหนอ, เราหวังการมาของพระผู้เป็นเจ้าของเราที่เดียว” ดังนี้แล้ว ก็ทรงนวดเท้าทั้ง ๒ ของพระเถระ ด้วยพระหัตถ์ทั้ง ๒ บูชาด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ไหว้แล้ว ได้ประทับยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

[เทพธิดารักใคร่ภิกษุผู้สำรวมอินทรีย์]

ภิกษุทั้งหลายโพชนาวา

“ท้าวสักกเทวราชเห็นแก่หน้า จึงทำสักการะ, ไม่ทรงทำสักการะเห็นปานนี้ แก่พระสาวกผู้ใหญ่ที่เหลือ เห็นพระมหากัจจายนเถระแล้ว จับข้อเท้าทั้ง ๒ โดยเร็ว ตรัสว่า

‘พระผู้เป็นเจ้าของเรามา ดีหนอ, เราหวังการมาของพระผู้เป็นเจ้าของเราที่เดียว’ ดังนี้แล้ว ทรงนวดเท้าทั้ง ๒ ด้วยพระหัตถ์ทั้ง ๒ บูชาแล้ว ไหว้แล้ว ประทับยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.”

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายนั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย

ภิกษุผู้มีทวารอันตนคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย เช่นกับด้วยมหากัจจายนะบุตรของเรา ย่อมเป็นที่รักของเหล่าเทพนั้นเทียว” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

“อินทรีย์ทั้งหลายของภิกษุใด ถึงความสงบแล้ว
เหมือนม้าอันนายสารถีฝึกดีแล้ว ฉะนั้น.
แม้เหล่าเทพ ย่อมกระหิ้มต่อภิกษุนั้น
ผู้มีมานะอันละแล้ว ผู้หาอาสวะมิได้ ผู้คงที่.”

[แก้บรรณ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้น ดังนี้

อินทรีย์ ๖ ของภิกษุได้ถึงความสงบ คือความเป็นอินทรีย์อันตนทรمانแล้ว
ได้แก่ความเป็นอินทรีย์หมดพยศร้าย เหมือนม้าอันนายสารถีผู้ฉลาดฝึกดีแล้ว ฉะนั้น,
ต่อภิกษุนั้น ผู้ซึ่งว่ามีมานะอันละแล้ว เพราะละมานะมีอย่าง ๙ ดำรงอยู่
ผู้ซึ่งว่าหาอาสวะมิได้ เพราะไม่มีอาสวะ ๔.

บทว่า **ตาทิโน** ความว่า ทั้งเหล่าเทพ ทั้งเหล่ามนุษย์ ย่อมกระหาย
คือย่อมปรารถนาการเห็น และการมา ของภิกษุผู้เห็นปานนั้น ผู้ดำรงอยู่โดยภาวะแห่งผู้คงที่.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหากัจจายนเถระ จบ.

๖. เรื่องพระสารีบุตรเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปฐวิสิโม” เป็นต้น.

[พระสารีบุตรถูกภิกษุรูปหนึ่งฟ้อง]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตร ออกพรรษาแล้ว ใครจะลี้กไปสู่วิหาริก จึงทูลลาพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้ว ออกไปกับด้วยบริวารของตน.

ภิกษุทั้งหลายมากม่อื่นตามส่งพระเถระแล้ว.

ก็พระเถระปราศยกภิกษุทั้งหลาย ผู้ปรากฏอยู่ ด้วยสามารถชื่อและโคตร โดยสามารถชื่อและโคตร แล้วจึงบอกให้กลับ.

ภิกษุผู้ไม่ปรากฏด้วยสามารถชื่อและโคตรรูปใดรูปหนึ่ง คิดว่า

“โอหนอ พระเถระยกย่องปราศยกเราบ้าง ด้วยสามารถชื่อและโคตร แล้วจึงให้กลับ.”

พระเถระไม่ทันกำหนดถึงท่าน ในระหว่างแห่งภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก.

แม้ภิกษุนั้นผูกอาฆาตในพระเถระว่า “พระเถระไม่ยกย่องเรา เหมือนภิกษุทั้งหลายอื่น.”

มุขสังฆาภิบาลของพระเถระถูกสรีระของภิกษุนั้นแล้ว.

แม้ด้วยเหตุนี้ ภิกษุนั้นก็ผูกอาฆาตแล้วเหมือนกัน.

ภิกษุนั้นรู้ว่า “บัดนี้พระเถระจักล่องอุจารวิหาร” จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ท่านพระสารีบุตรประหารข้าพระองค์ เหมือนทำลายหมวกหู ไม่ยั้งข้าพระองค์ให้อดโทษแล้ว ลี้กไปสู่วิหาริก ด้วยสำคัญว่า ‘เป็นอัครสาวกของพระองค์.’”

พระศาสดารับสั่งให้เรียกพระเถระมาแล้ว.

[พระเถระเปรียบตนด้วยอุปมา ๙ อย่าง]

ในขณะนั้น พระมหาโมคคัลลานเถระและพระอนนทเถระคิดแล้วว่า

“พระศาสดาไม่ทรงทราบความที่แห่งภิกษุนี้ อันพี่ชายของพวกเราไม่ประหารแล้วก็ไม่ทำไม่, แต่พระองค์จักทรงประสงคให้ท่านบันลือสีหนาท, เราจักให้บริษัทประชุมกัน.”

พระเถระทั้ง ๒ นั้นมีลูกตาลอยู่ในมือ เปิดประตูบริเวณแล้วกล่าวว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงออก, ท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงออก,

บัดนี้ท่านพระสารีบุตรจักบันลือสีหนาท ณ เบื้องพระพักตร์แห่งพระผู้มีพระภาค”

ให้ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประชุมกันแล้ว.

ฝ่ายพระเถระมาถวายบังคมพระศาสดานั่งแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามเนื้อความนั้นกะพระเถระนั้นแล้ว.

พระเถระไม่กราบพูลทันทีว่า “ภิกษุนี้อันข้าพระองค์ไม่ประหารแล้ว”

เมื่อจะกล่าวคุณภพของตน จึงกราบพูลว่า

“พระเจ้าข้า สติเป็นไปในกาย อันภิกษุใดไม่พึงเข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย,

ภิกษุนั้นกระทบกระทั้งสพรหมจารีรูปใดรูปหนึ่งในศาสนา นี้ไม่ขอโทษแล้วพึงหลีกเลี่ยงไปสู่ที่จาริกแน่” ดังนี้แล้ว

ประกาศความที่แห่งตนมีจิตเสมอด้วยแผ่นดิน เสมอด้วย น้ำ ไฟ ลม ผ้าเช็ดธุลี เด็กจันทาล โคอุสภะมีเขาขาด
ความอึดอัดด้วยกายของตนเหมือนซากงูเป็นต้น และการบริหารกายของตนดุจภาชนะมันข้น โดยนัยเป็นต้นว่า
“พระเจ้าข้า บุคคลย่อมทิ้งของสะอาดบ้าง ย่อมทิ้งของอันไม่สะอาดบ้าง ลงในแผ่นดิน แม้งั้นใด.”

ก็แลเมื่อพระเถระกล่าวคุณของตน ด้วยอุปมา ๘ อย่างนี้อยู่, แผ่นดินใหญ่ไหวจนที่สุคน้ำ ในวาระทั้ง ๙ แล้ว.

ก็ในเวลา นำอุปมาด้วยผ้าเช็ดธุลี เด็กจันทาล และภาชนะมันข้นมา ภิกษุผู้ปุถุชนไม่อาจเพื่ออดกลั้นน้ำตาไว้ได้,
ธรรมสังเวชเกิดแก่ภิกษุผู้ชิวาสพทั้งหลายแล้ว.

เมื่อพระเถระกล่าวคุณของตนอยู่นั้นแล, ความเร่าร้อนเกิดขึ้นในสรีระทั้งสิ้นของภิกษุผู้กล่าวตุแล้ว.

ทันใดนั้นแล ภิกษุนั้นหมอบลงใกล้พระบาททั้ง ๒ ของพระผู้มีพระภาค

ประกาศโทษในเพราะความกล่าวตุ ด้วยคำอันไม่จริงแสดงโทษล่วงเกินแล้ว.

[จิตของพระสารีบุตร เหมือนแผ่นดิน]

พระศาสดาตรัสเรียกพระเถระมาแล้ว ตรัสว่า

“สารีบุตร เธอจงอดโทษต่อโมฆบุรุษนี้เสีย, ตลอดเวลาที่ศีระของเขา จักไม่แตกโดย ๗ สิ่ง.”

พระเถระนั่งกระโห่งประคองอัญชลี กราบพูลว่า

“พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ยอมอดโทษต่อผู้มีอายุนั้น,

และขอผู้มีอายุนั้นจงอดโทษต่อข้าพระองค์, ถ้าว่าโทษของข้าพระองค์มีอยู่.”

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดูความที่พระเถระมีคุณไม่ต่ำทราวม,

พระเถระไม่ทำความโกรธหรือความประทุษร้ายแม้มีประมาณน้อย ในเบื้องต้นของภิกษุผู้กล่าวตุด้วยมุสาวาทชื่อเห็นปานนี้
ตัวเองเทียว นั่งกระโห่งประคองอัญชลี ให้ภิกษุนั้นอดโทษ.”

พระศาสดาทรงสดับกถานั้นแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน?”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบพูลว่า “กถาชื่อนี้ พระเจ้าข้า” ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ใครๆ ไม่อาจให้ความโกรธหรือความประทุษร้าย เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้เช่นสารีบุตรได้,

ภิกษุทั้งหลาย จิตของพระสารีบุตรเช่นกับด้วยแผ่นดินใหญ่ เช่นกับเสาเขื่อน และเช่นกับห้วงน้ำใส”

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุใด เสมอด้วยแผ่นดิน เปรียบด้วยเสาเขื่อน คงที่ มีวัตรดี
มีกิเลสตั้งเปือกตมไปปราศแล้ว เหมือนห้วงน้ำปราศจากเปือกตม
ย่อมไม่ (ยินดี) ยินร้าย, สังสารทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้คงที่.”

[แก้อรธ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้น ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ชนทั้งหลายย่อมทิ้งของสะอาดมีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นบ้าง
ย่อมทิ้งของไม่สะอาดมีมุตรและกรีสเป็นต้นบ้าง ลงบนแผ่นดิน.

อนึ่ง เด็กเป็นต้น ย่อมถ่ายปัสสาวะบ้าง ย่อมถ่ายอุจจาระบ้าง รดเสาเชื่อน อันเขาฝังไว้ใกล้ประตูเมือง,
แต่ชนทั้งหลายพวกอื่น ย่อมสักการะเสาเชื่อนนั้น ด้วยวัตถุมีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น,
ในเพราะการเท่านั้น ความยินดีหรือความยินร้าย ย่อมไม่เกิดแก่แผ่นดิน หรือเสาเชื่อนนั้นแล**ฉนฺใด**;

ภิกษุผู้ชฌาสพนี้ใด ชื่อว่าผู้คงที่ เพราะความเป็นผู้ไม่หวั่นไหว ด้วยโลกธรรมทั้งหลาย ๘,
ชื่อว่าผู้มีวัตรดี เพราะความที่แห่งวัตรทั้งหลายงาม,

ภิกษุนั้นก็**ฉนฺนั้น**เหมือนกัน เมื่อชนทั้งหลายทำสักการะและอสักการะอยู่ ย่อมไม่ยินดียอมไม่ยินร้ายที่เดียวว่า
“ชนเหล่านี้ย่อมสักการะเราด้วยปัจจัย ๔, แต่ชนเหล่านี้ยอมไม่สักการะ”;

โดยที่แท้ ภิกษุผู้ชฌาสพนั้นย่อมเป็นผู้เสมอด้วยแผ่นดินและเป็นผู้เปรียบด้วยเสาเชื่อนนั่นเอง.

ก็ห้วงน้ำที่มีเปือกตมไปปราศแล้ว เป็นห้วงน้ำใส **ฉนฺใด**;

ภิกษุผู้ชฌาสพนั้นชื่อว่ามีเปือกตมไปปราศแล้ว ด้วยเปือกตมทั้งหลายมีเปือกตมคือราคะเป็นต้น
เพราะความเป็นผู้มีกิเลสไปปราศแล้ว ย่อมเป็นผู้ผ่องใสเทียว **ฉนฺนั้น**.

บทว่า **ตาทิโน** ความว่า

ก็ชื่อว่าสงสารทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งการท่องเที่ยวไปในสุคติและทุกคติทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้นคือผู้เห็นปานนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุ ๘ พันรูปบรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทาทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๗. เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสามเณรของพระติสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า
“สนทนตสฺส มน โหติ” เป็นต้น.

[ศิษย์บรรลुพระอรหัตก่อนพระอาจารย์]

ดังได้สดับมา กุลบุตรชาวกรุงโกสัมพีผู้หนึ่ง บวชในพระศาสนาได้อุปสมบทแล้วปรากฏว่า “พระโกสัมพีวาทิสสเถระ.”

เมื่อพระเถระนั้นจำพรรษาอยู่ในกรุงโกสัมพี, อุปัชฌาย์นำไตรจีวร เนยใส และน้ำอ้อย มาวางไว้ใกล้เท้า.

ครั้งนั้นพระเถระกล่าวกะอุปัชฌาย์ว่า “นี่อะไร? อุบาสก.”

อุปัชฌาย์. กระผมนิมนต์ท่านให้อยู่จำพรรษามีไข้หรือ? ครับ.

ก็พวกภิกษุผู้จำพรรษาอยู่ในวิหารของพวกกระผม ย่อมได้ลาภนี้, นิมนต์รับเถิด ครับ.

พระเถระ. ช่างเถิด อุบาสก, ความต้องการด้วยวัตถุนี้ ของเราไม่มี.

อุปัชฌาย์. เพราะเหตุอะไร? ครับ.

พระเถระ. แม้สามเณรผู้เป็นกบิยการในสำนักของเราก็ไม่มี ผู้มีอายุ.

อุปัชฌาย์. ท่านผู้เจริญ ถ้ากบิยการไม่มี. บุตรของกระผมจักเป็นสามเณรในสำนักของพระผู้เป็นเจ้าของ.

พระเถระรับ(คำ)แล้ว^๑.

อุบาสกนำบุตรของตนผู้มีอายุ ๗ ขวบไปสู่นักของพระเถระแล้ว ได้ถวายว่า “ขอท่านจงให้เด็กนี้บวชเถิด.”

ครั้งนั้น พระเถระชุบผมของเด็กนั้นให้ชุ่มแล้ว ให้ตบปัญจกัมมัฏฐาน ให้บวชแล้ว.

ในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง^๒ กุมารนั้นก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา.

พระเถระครั้งให้กุมารนั้นบวชแล้ว อยู่ในที่นั้นสิ้นกึ่งเดือน แล้วคิดว่า “จักเฝ้าพระศาสดา”

จึงให้สามเณรถือท่อนักตะดินไป เข้าไปสู่วิหารแห่งหนึ่งในระหว่างทาง.

สามเณรถือเสนาสนะ จัดแจงเพื่อพระอุปัชฌาย์แล้ว.

เมื่อสามเณรนั้นจัดแจงเสนาสนะอยู่เที่ยว ก็หมดเวลาแล้ว.

เพราะเหตุนั้น สามเณรจึงไม่อาจจัดแจงเสนาสนะเพื่อตนได้.

ครั้งนั้น พระเถระถามสามเณรนั้นผู้มาในเวลาบำรุงนั่งอยู่แล้วว่า “สามเณร เจ้าจัดแจงที่อยู่ของตนแล้วหรือ.”

สามเณร. กระผมไม่ได้โอกาสเพื่อจัดแจง ครับ.

๑ อธิวาเสสิ

๒ ขุรคเค แปลโดยพยัญชนะว่า ในกาลเป็นที่สุดแห่งกรรมอันบุคคลกระทำด้วยมิตโกน ท่านแก้อรุณ ขุรคเค ว่า ขุรคคัมภริยสาเน.

[ตาสามเณรแตกเพราะอาจารย์]

พระเถระกล่าวว่า “ถ้ากระนั้น จงอยู่ในที่อยู่ของฉันเถิด, การอยู่ในที่อาศัยคนลำบาก”
ตาสามเณรนั้นแล เข้าไปสู่เสนาสนะแล้ว.

ก็พระเถระนั้นเป็นปุถุชน พอนอนเท่านั้น ก็หยั่งลงสู่ความหลับ.

สามเณรคิดว่า “วันนี้เป็นวันที่ ๓ ของเราผู้อยู่ในเสนาสนะเดียวกันกับพระอุปัชฌาย์;
ถ้าเราจักนอนหลับ, พระเถระพึงต้องสทไสยาบัตติ, เราจะนั่งอย่างเดียว ยังกาลให้ النومล่วงไป.”

สามเณรนั่งคู้บัลลังก์ใกล้เตียงของพระอุปัชฌาย์เทียว ยังราตรีให้นวมล่วงไปแล้ว.

พระเถระลุกขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง คิดว่า “ควรให้สามเณรออก” จึงจับพัดที่วางอยู่ข้างเตียง
เอาปลายใบพัดตีเสื้อลำแพนของสามเณรแล้ว ยกพัดขึ้นเบื้องบน กล่าวว่า “สามเณรจงออกไปข้างนอก”.

ใบพัดกระทบตา.

ตาแตกแล้ว ทนได้นั้นนั่นเอง.

สามเณรนั้น กล่าวว่า “อะไร? ครับ”, เมื่อพระเถระกล่าวว่า “เจ้าจงลุกขึ้น ออกไปข้างนอก”,
ก็ไม่กล่าวว่า “ตาของผมแตกแล้ว ครับ” ปิด (ตา) ด้วยมือข้างหนึ่งออกไปแล้ว.

ก็แล ในการทำวัตร สามเณรไม่นั่ง ด้วยคิดว่า “ตา ของเราแตกแล้ว.” กุมตาดำด้วยมือข้างหนึ่ง ถือกำเนิดกวดด้วยมือข้างหนึ่ง
กวดเวรีกุกฎีและที่ล้างหน้า และตั้งน้ำล้างหน้าไว้ แล้วกวดบริเวณ.

สามเณรนั้น เมื่อถวายไม้ชำระฟันแก่พระอุปัชฌาย์ ได้ถวายด้วยมือเดียว.

[อาจารย์ขอโทษศิษย์]

ครั้งนั้น พระอุปัชฌาย์กล่าวกะสามเณรนั้นว่า

“สามเณรนี้ไม่ได้สำเหนียกหนอ จึงได้เพื่อถวายไม้ชำระฟันแก่อาจารย์และอุปัชฌาย์ด้วยมือเดียว.”

สามเณร. ผมทราบ ครับ ว่า ‘นั่นไม่เป็นวัตร,’ แต่มือข้างหนึ่งของผม ไม่ว่าง.

พระเถระ. อะไร? สามเณร.

สามเณรนั้นบอกความเป็นไปนั้นแล้วจำเดิมแต่ต้น.

พระเถระพอฟังแล้วมีใจสลด กล่าวว่า “โอ! กรรมหนักอันเราทำแล้ว” กล่าวว่า

“จงอดโทษแก่ฉัน สัตบุรุษ, ฉันไม่รู้ข้อนั้น, ขอจงเป็นที่พึ่ง” ดังนี้แล้ว ประคองอัญชลี นั่งกระโหย่งใกล้เท้าของเด็กอายุ ๗ ขวบ.

ลำดับนั้น สามเณรบอกกะพระเถระนั้นว่า

“กระผมมิได้พูดเพื่อต้องการเหตุนี้ ครับ, กระผมตามรักษาจิตของท่าน จึงได้พูดแล้วอย่างนี้,

ในข้อนี้ โทษของท่านไม่มี, โทษของผมก็ไม่มี, นั่นเป็นโทษของวิภูฏะเท่านั้น, ขอท่านอย่าคิดแล้ว.

อันผมรักษาความเดือดร้อนของท่านอยู่นั้นเทียว จึงไม่บอก(เรื่องนั้น)แล้ว.

พระเถระแม่อันสามเณรให้เบาใจอยู่ (ก็)ไม่เบาใจ มีความสลดใจเกิดขึ้นแล้ว ถือภณฑะของสามเณรไปสู่สำนักของพระศาสดา. แม้พระศาสดาประทับนั่ง ทรงเห็นการมาของพระเถระนั้นเหมือนกัน.

พระเถระนั้นไปถวายบังคมพระศาสดา ทำความบันเทิงกับพระศาสดาแล้ว

อันพระศาสดาตรัสถามว่า “เธอพอดทนหรือ? ภิกษุ ความไม่ผาสุกที่รุนแรงอะไรๆ ไม่มีหรือ?” จึงกราบทูลว่า “พอดทน พระเจ้าข้า, ความไม่ผาสุกที่รุนแรงอะไรๆ ของข้าพระองค์ไม่มี, ก็อีกอย่างหนึ่งแล คนอื่นผู้มีคุณอย่างล้นเหลือเหมือนสามเณรเด็ก^๑นี้ อันข้าพระองค์ไม่เคยเห็น”

พระศาสดาตรัสถามว่า “กรรมอะไร? อันสามเณรนี้ทำแล้ว ภิกษุ.”

พระเถระนั้นกราบทูลความเป็นไปนั้นทั้งหมดตั้งแต่ต้นแต่พระผู้มีพระภาคแล้ว กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า สามเณรนี้ อันข้าพระองค์ให้อดโทษอยู่อย่างนี้ กล่าวกะข้าพระองค์อย่างนี้ว่า ‘ในข้อนี้ โทษของท่านไม่มีเลย. โทษของผมนี่ไม่มี, นั่นเป็นโทษของวิภูฏะเท่านั้น, ขอท่านอย่าคิดแล้ว’, สามเณรยังข้าพระองค์ให้เบาใจแล้วนั้นเทียว ด้วยประการฉะนี้, เธอไม่ทำความโกรธ ไม่ทำความประทุษร้าย ในข้าพระองค์เลย; ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้สมบุรณ์ด้วยคุณเห็นปานนี้ อันข้าพระองค์ไม่เคยเห็น.”

[พระชินาสพ ไม่โกรธไม่ประทุษร้ายใคร]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า “ภิกษุ ธรรมดาพระชินาสพทั้งหลาย ไม่โกรธ ไม่ประทุษร้าย ต่อใครๆ, เป็นผู้มือินทรีย์สงบแล้ว เป็นผู้มืใจสงบแล้วเทียว” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ใจของท่านผู้พ้นวิเศษแล้ว เพราะรู้ชอบ ผู้สงบระงับ คงที่ เป็นใจสงบแล้ว
วากาก็สงบแล้ว การงานก็สงบ.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนฺติ** ความว่า ใจของสมณะผู้ชินาสพนั้น ชื่อว่า สงบแล้วแท้ คือ ระงับ ได้แก่ ดับ เพราะความไม่มีโทษแห่งวิทจริตทั้งหลายมีอภิขมา เป็นต้น,

อนึ่ง วากา ชื่อว่า สงบแล้ว เพราะความไม่มีแห่งวิทจริตทั้งหลายมีมุสาวาท เป็นต้น, และกายกรรม ชื่อว่า สงบแล้วนั้นเทียว เพราะความไม่มีแห่งกายทจริตมีปาณาติบาต เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า **สมมทญญา วิมุตตสสา** ความว่า ผู้พ้นวิเศษแล้ว ด้วยวิมุตติ ๕ เพราะรู้โดยนัยเหตุ.

บทว่า **อุปสนตสส** ความว่า ชื่อว่าผู้สงบระงับแล้ว เพราะความระงับแห่งกิเลสมีราคะ เป็นต้น ณ ภายใน.

บทว่า **ตาทิโน** คือ ผู้สมบุรณ์ด้วยคุณเห็นปานนั้น.

ในเวลาจบเทศนา พระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพีบรรลุประอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

ธรรมเทศนาได้เป็นประโยชน์ แม้แก่มหาชนที่เหลือ ดังนี้แล.

๑ ทหสามเณโร สามเณรเด็ก, ถ้าเป็น ทห[ภิกษุ]สามเณรา หมายถึง พวกภิกษุหนุ่มและสามเณร

เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี จบ.

๘. เรื่องพระสารีบุตรเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อสุสทโธ” เป็นต้น.

[สัทอินทรีย์เป็นต้น มีอมตะเป็นที่สุด]

ความพิสดารว่า ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ประมาณ ๓๐ รูป วันหนึ่งไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมนั่งแล้ว.

พระศาสดาทรงทราบอุปนิสัยแห่งพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหลาย ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว

ตรัสเรียกพระสารีบุตรเถระมา ตรัสถามปัญหาปรารภอินทรีย์ ๕ อย่างนี้ว่า

“สารีบุตร เธอเชื่อหรือ?, อินทรีย์คือศรัทธา อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งถึงอมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.”

พระเถระทูลแก้ปัญหานั้นอย่างนี้ว่า “พระเจ้าข้า

ข้าพระองค์ยังไม่ถึงด้วยความเชื่อต่อพระผู้มีพระภาคในอินทรีย์ ๕ นี้แล; (ว่า) อินทรีย์ คือ ศรัทธา ฯลฯ มีอมตะเป็นที่สุด,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อินทรีย์ คือ ศรัทธานั้น อันชนเหล่าใดไม่รู้แล้ว ไม่สดับแล้ว ไม่เห็นแล้ว ไม่ทราบแล้ว ไม่ทำให้แจ้งแล้ว

ไม่ถูกต้องแล้ว ด้วยปัญญา,

ชนเหล่านั้น พึงถึงความเชื่อต่อชนเหล่าอื่น ในอินทรีย์ ๕ นั้น (ว่า) อินทรีย์ คือ ศรัทธา ฯลฯ มีอมตะเป็นที่สุด.”

ภิกษุทั้งหลายฟังคำนั้นแล้ว ยังกล้าให้ตั้งขึ้นว่า

“พระสารีบุตรเถระแก้แล้ว ด้วยการถือผิดทีเดียว, แม้ในวันนี้ พระเถระไม่เชื่อแล้วต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเทียว.”

[พระสารีบุตรอันใครๆ ไม่ควรติเตียน]

พระศาสดาทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอกล่าวคำชื้ออะไรนั้น?

เราแล ถามว่า ‘สารีบุตร เธอเชื่อหรือว่า ‘ชื้อว่าบุคคลผู้ไม่อบรมอินทรีย์ ๕ ไม่เจริญสมณะและวิปัสสนา

สามารถเพื่อทำมรรคและผลให้แจ้งมีอยู่?’

สารีบุตรนั้น กล่าววว่า ‘พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไม่เชื่อว่า ‘ผู้ทำให้แจ้งอย่างนั้น ชื้อว่ามีอยู่’ ดังนี้

สารีบุตรไม่เชื่อผลวิบาก แห่งทานอันบุคคลถวายแล้ว หรือแห่งกรรมอันบุคคลทำแล้วก็หาไม่,

อนึ่ง สารีบุตร ไม่เชื่อคุณของพระรัตนตรัย ๓ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นก็หาไม่;

แต่สารีบุตรนั้น ไม่ถึงความเชื่อต่อบุคคลอื่นในธรรม คือ ฌาน วิปัสสนา มรรค และผล อันตนได้เฉพาะแล้ว;

เพราะฉะนั้น สารีบุตรจึงเป็นผู้อันใครๆ ไม่ควรติเตียน,”

เมื่อจะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

“นระใด ไม่เชื่อง่าย มีปกติรู้พระนิพพานอันปัจฉัยทำไม่ได้ ตัดที่ต่อ
มีโอกาสอันกำจัดแล้ว มีความหวังอันคายนแล้ว, นระนั้นแล เป็นบุรุษสูงสุด.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสุสทโธ เป็นต้น พึงทราบวิเคราะห์ดังนี้

นระ ชื้อว่า อสุสทโธ เพราะอรธว่า ไม่เชื่อคุณอันตนแทงตลอดแล้ว ด้วยคำของชนเหล่าอื่น,

ชื่อว่า **อกตญญ** เพราะอรรถว่า รู้พระนิพพานอันปัจจัยทำไม่ได้แล้ว, อธิบายว่า มีพระนิพพานอันตนทำให้แจ้งแล้ว.

ชื่อว่า **สนธิจเฉโท** เพราะอรรถว่า ตัดที่ต่อคือวิภวัญญะ ที่ต่อคือสงสาร ดำรงอยู่.

ชื่อว่า **หตาวกาโส** เพราะอรรถว่า โอกาสแห่งการบังเกิด ชื่อว่าอันนระกำจัดแล้ว เพราะความที่พืชคือกุศลกรรมและอกุศลกรรมสิ้นแล้ว.

ชื่อว่า **วนตาโส** เพราะอรรถว่า ความหวังทั้งปวง ชื่อว่าอันนระนี้ตายแล้ว เพราะความที่กิจอันตนควรทำด้วยมรรค ๔ ตนทำแล้ว.

กัณระเห็นปานนี้ใด, นระนั้นแล ชื่อว่า **อุดตมโปริโส** (ผู้สูงสุดในบุรุษ)

เพราะอรรถว่า ถึงความเป็นผู้สูงสุดในบุรุษทั้งหลาย ด้วยความที่แห่งโลกุตรธรรม อันตนแทงตลอดแล้ว.

ในเวลาจบพระคาถา ภิกษุประมาณ ๓๐ รูป ผู้อยู่ป่าเหล่านั้น บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนที่เหลือดังนี้แล.

เรื่องพระสารีบุตรเถระ จบ.

๙. เรื่องพระขทิรวนิยเรวัตเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนาพระเรวัตเถระ ผู้อยู่ป่าไม้สะแก^๑ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “คาเม วา” เป็นต้น.

[พระสารีบุตรชวนพี่น้องบวช]

ความพิสดารว่า ท่านพระสารีบุตร ละทรัพย์ ๘๗ โกฏิบวช แล้วให้น้องสาว ๓ คน คือ จาลา, อุปะจาลา, สีสุปะจาลา, น้องชาย ๒ คนนี้ คือ จุนทะ, อุปเสนะ, ให้บวชแล้ว.

เรวัตกุมารผู้เดียวเท่านั้น ยังเหลืออยู่แล้วในบ้าน.

ลำดับนั้น มารดาของท่านคิดว่า

“อุปติสสะบุตรของเรา ละทรัพย์ประมาณเท่านี้บวชแล้ว (ยัง)ให้ น้องสาว ๓ คน น้องชาย ๒ คน บวชด้วย, เรวัตผู้เดียวเท่านั้นยังเหลืออยู่;

ถ้าเธอก็ให้เรวัตตะแม่นี้บวชไซ้, ทรัพย์ของเราประมาณเท่านี้จักฉิบหาย, วงศ์สกุลจักขาดศูนย์;

เราจักผูกเรวัตตะนั้นไว้ ด้วยการอยู่ครองเรือน แต่ในกาลที่เขายังเป็นเด็กเกิด.

ฝ่ายพระสารีบุตรเถระสั่งภิกษุทั้งหลายไว้ก่อนทีเดียวว่า

“ผู้มีอายุ ถ้าเรวัตตะประสงค์จะมาบวชไซ้, พวกท่านพึงให้เขาผู้สักว่ามาถึงเท่านั้นบวช;

(เพราะ) มารดาบิดาของผมเป็นมิถิชาปฏิญ์, ประโยชน์อะไรด้วยท่านทั้ง ๒ นั้น อันเรวัตตะบอกเล่า?

ผมเองเป็นมารดาและบิดาของเรวัตตะนั้น.”

[มารดาบิดาให้เรวัตตะแต่งงาน]

แม้มารดาของพระสารีบุตรเถระนั้น ประสงค์จะผูกเรวัตกุมารผู้มีอายุ ๗ ขวบเท่านั้น ด้วยเครื่องผูกคือเรือน

จึงหมั้นเด็กหญิงในตระกูลที่มีชาติเสมอกัน กำหนดวันแล้ว ประดับตกแต่งกุมารแล้ว

ได้พาไปสู่เรือนของญาติเด็กหญิง พร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก.

ลำดับนั้น เมื่อพวกญาติของเขาทั้ง ๒ ผู้ทำการมงคล ประชุมกันแล้ว, พวกญาติให้เขาทั้ง ๒ จุ่มมือลงในถาดน้ำแล้ว กล่าวมงคลทั้งหลาย หวังความเจริญแก่เด็กหญิง จึงกล่าวว่า

“ขอเจ้าจงเห็นธรรมอันยายของเจ้าเห็นแล้ว, เจ้าจงเป็นอยู่สิ้นกาลนาน เหมือนยาย นะ แม่”.

เรวัตกุมาร คิดว่า “อะไรหนอ? ชื่อว่าธรรมอันยายนี้เห็นแล้ว” จึงถามว่า “คนไหน? เป็นยายของเด็กหญิงนี้.”

ลำดับนั้น พวกญาติบอกกะเขาว่า “พ่อ, คนนี้ มีอายุ ๑๒๐ ปี มีฟันหลุด ผมหงอก หนังหดเหี่ยว ตัวตกรกระ หลังโกงดูจลอนเรื้อน เจ้าไม่เห็นหรือ? นั่นเป็นยายของเด็กหญิงนั้น.”

เรวัตตะ. ก็แม่หญิงนี้ จักเป็นอย่างนั้นหรือ?

พวกญาติ. ถ้าเขาจักเป็นอยู่ไซ้, ก็จักเป็นอย่างนั้น พ่อ.

๑ ขทริ แปลว่าไม้ตะเคียนก็มี.

[เรวัตตะคิดหาอุบายออกบวช]

เรวัตตะนั้น คิดว่า “ชื่อว่าสรีระ แม่เห็นปานนี้ จักถึงประการอันแปลกนี้ เพราะชรา, อุปติสสะพี่ชายของเรา จักเห็นเหตุนี้แล้ว, ควรที่เราจะหนีไปบวชเสียในวันนี้แหละ.”

ที่นั่น พวกญาติอุ้มเขาขึ้นสู่ยานอันเดียวกันกับเด็กหญิง พาหลีกไปแล้ว.

เขาไปได้หน่อยหนึ่ง อังการถ่ายอุจจาระ พู่ว่า “ท่านทั้งหลาย จงหยุดยานก่อน, ฉันทกลงไปแล้วจักมา” ดังนี้แล้ว ลงจากยาน ทำให้ชักช้าหน่อยหนึ่ง ที่พุ่มไม้พุ่มหนึ่ง แล้วจึงได้ไป.

เขาไปได้หน่อยหนึ่ง แล้วลงไปด้วยการอ้านั้นนั่นแลแม่อีก ขึ้นแล้ว ก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกันอีก.

ลำดับนั้น พวกญาติของเขากำหนดว่า “เรวัตตะนี้ หมั่นไปแท้ๆ” จึงมิได้ทำการรักษาอย่างเข้มแข็ง.

เขาไปได้หน่อยหนึ่ง ก็ลงไปด้วยการอ้านั้นนั่นแลแม่อีก แล้วพู่ว่า “พวกท่านจงขับไปข้างหน้า, ฉันทจักค่อยๆ เดินมาข้างหลัง” จึงลงไปแล้ว ได้บ้ายหน้าตรงไปยังพุ่มไม้.

[เรวัตตะได้บรรพชา]

แม้พวกญาติของเขาได้ขับยานไปด้วยสำคัญว่า “เรวัตตะจักมาข้างหลัง.”

ฝ่ายเรวัตตะนั้นหนีไปจากที่นั่นแล้ว, ไปยังสำนักของภิกษุประมาณ ๓๐ รูป ซึ่งอยู่ในประเทศแห่งหนึ่ง ใหว่แล้ว เรียนว่า “ท่านครับ ขอท่านทั้งหลายจงให้กระผมบวช.”

พวกภิกษุ. ผู้มีอายุ เธอประดับด้วยเครื่องอสังการพร้อมสรรพ,
พวกเรา ไม่ทราบว่าเป็นพระราชโอรสหรือเป็นบุตรของอมตย์, จักให้เธอบวชอย่างไรได้.”

เรวัตตะ. พวกท่านไม่รู้จักกระผมหรือ? ครับ.

พวกภิกษุ. ไม่รู้ ผู้มีอายุ.

เรวัตตะ. กระผมเป็นน้องชายของอุปติสสะ.

พวกภิกษุ. ชื่อว่าอุปติสสะนั้น คือใคร?

เรวัตตะ. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เรียกพี่ชายของกระผมว่า ‘สารีบุตร’.
เพราะฉะนั้น เมื่อกระผมเรียนว่า ‘อุปติสสะ’ ท่านผู้เจริญทั้งหลายจึงไม่ทราบ.

พวกภิกษุ. ก็เธอเป็นน้องชายของพระสารีบุตรเถระหรือ?

เรวัตตะ. อย่างนั้น ครับ.

ภิกษุเหล่านั้น กล่าววว่า “ถ้ากระนั้น มาเถิด, พี่ชายของเธออนุญาตไว้แล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ก็ให้เปลื้องเครื่องอาภรณ์ของเขาออก ใหว่างไว้ ณ ที่สุดแห่งหนึ่ง ให้เขาบวชแล้ว จึงส่งข่าวไปแก่พระเถระ.

พระเถระ ฟังข่าวนั้นแล้ว จึงกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาคว่า

“พระเจ้าข้า ภิกษุทั้งหลายส่งข่าวมาว่า ‘ได้ยินว่า พวกภิกษุที่อยู่ป่าให้เรวัตตะบวช’ ข้าพระองค์ไปเยี่ยมเธอแล้วจึงจักกลับมา.”

พระศาสดา มิได้ทรงยอมให้ไป ด้วยพระดำรัสว่า “สารีบุตรจงยับยั้งอยู่ก่อน.”

โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน พระเถระก็ทูลลาพระศาสดาอีก.

พระศาสดาได้ทรงยอมให้ไป ด้วยพระดำรัสว่า “สารีบุตรจงยับยั้งอยู่ก่อน, แม้เราก็จักไป.”

[เรวัตสามเณรบรรลุประอรหัต]

ฝ่ายสามเณรคิดว่า “ถ้าเราก็จักอยู่ในที่นี้ไซ้, พวกญาติจักให้คนติดตามเรียกเรา (กลับ)”

จึงเรียนกับมัญฐานจนถึงพระอรหัตแต่สำนักของภิกษุเหล่านั้น

ถือบาตรแลจีวร เทียวจาริกไปถึงป่าไม้สะแก ในที่ประมาณ ๓๐ โยชน์จากที่นั่น

ในระหว่าง ๓ เดือนภายในพรรษานั้นแล บรรลุประอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหลาย.

แม้พระเถระปวารณาแล้ว ทูลลาพระศาสดาเพื่อต้องการไปในที่นั้นอีก.

พระศาสดาตรัสว่า “สารีบุตร แม้เราก็จักไป” เสด็จออกไปพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป.

ในเวลาเสด็จไปได้หน่อยหนึ่ง พระอานนทเถระยืนอยู่ที่ทาง ๒ แพร่ง กราบทูลพระศาสดาว่า

“พระเจ้าข้า บรรดาทางที่ไปสู่สำนักพระเรวัต

ทางนี้ เป็นทางอ้อมประมาณ ๖๐ โยชน์ เป็นที่อยู่อาศัยของพวกมนุษย์,

ทางนี้เป็นทางตรงประมาณ ๓๐ โยชน์ อันมนุษย์คุ้มครอง,

พวกเราจะไปโดยทางไหน?”

พระศาสดา. อานนท ก็สิวลี มากับพวกเรา (มิใช่หรือ?)

อานนท. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถ้าสิวลีมา, เธอจงถือเอาทางตรงนั้นแหละ.

[พวกภิกษุอาศัยบุญของพระสิวลีเถระ]

ได้ยินว่า พระศาสดาได้ตรัสว่า “เราก็จักยังข้าวต้มและข้าวสวยให้เกิดขึ้นแก่พวกเธอ, พวกเธอจงถือเอาทางตรง”

ทรงทราบข่าวว่า “ที่นั่นเป็นที่ให้ผลบุญแก่ชนเหล่านั้น” จึงตรัสว่า “ถ้าสิวลีมา, เธอจงถือเอาทางตรง.”

ก็เมื่อพระศาสดาทรงดำเนินไปทางนั้น, พวกเทวดาคิดว่า “พวกเราจักทำสักการะแก่พระสิวลีเถระพระผู้เป็นเจ้าของเรา”

ให้สร้างวิหารในที่โยชน์หนึ่งๆ ไม่ให้ไปเกินกว่าโยชน์หนึ่ง

ลุกขึ้นแต่เช้าเทียว ถือเอาวัตถุมิข้าวต้มเป็นต้นอันเป็นทิพย์ แล้วเทียวไป ด้วยตั้งใจว่า

“พระสิวลีเถระผู้เป็นเจ้าของเรา นั่งอยู่ที่ไหน?”

พระเถระให้เทวดาถวายภัตรที่นำมาเพื่อตน แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข.

พระศาสดาพร้อมทั้งบริวาร เสดวยบุญของพระสิวลีเถระผู้เดียว ได้เสด็จไปตลอดทางกันดารประมาณ ๓๐ โยชน์.

ฝ่ายพระเรวัตเถระ^๑ ทราบการมาของพระศาสดา จึงนิรมิตพระคันธกุฎีเพื่อพระผู้มีพระภาค

นิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ ที่จงกรม ๕๐๐ และที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน ๕๐๐.

๑ เรวัต เป็นสามเณร แต่เรียกว่าพระเถระ เป็นเพราะท่านบรรลุประอรหัตผลแล้ว.

พระศาสดาประทับอยู่ในสำนักของพระเวตชนันท์สิ้นกาลประมาณเดือนหนึ่งแล.

แม้ประทับอยู่ในที่นั้น ก็ทรงเสวยบุญของพระสีวลีเถระนั่นเอง.

ก็บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุแก่ ๒ รูป ในเวลาพระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่ป่าไม้สะแก คิดแล้วอย่างนี้ว่า

“ภิกษุนี้ทำนวักรรม^๑ ประมาณอยู่เท่านี้อยู่ จักอาจทำสมณธรรมได้อย่างไร?”

พระศาสดาทรงทำกิจคือการเห็นแก่หน้า ด้วยทรงดำริว่า ‘เป็นน้องชายของพระสารีบุตร’

จึงเสด็จมาสู่สำนักของเธอผู้ประกอบนวักรรมเห็นปานนี้.”

[พระศาสดาทรงอธิษฐานให้ภิกษุสี่มบริวาร]

ในวันนั้น แม้พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลก ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นภิกษุเหล่านั้นแล้ว ได้ทรงทราบวาระจิตของภิกษุเหล่านั้น; เพราะเหตุนั้น ประทับอยู่ในที่นั้นสิ้นกาลนานประมาณเดือนหนึ่งแล้ว

ในวันเสด็จออกไป ทรงอธิษฐานโดยประการที่ภิกษุเหล่านั้นลืมหอดน้ามัน ลักกะจันน้ำ และรองเท้าของตนไว้ เสด็จออกไปอยู่ในเวลาเสด็จออกไปภายนอก จากอุปัฏฐการวิหาร จึงทรงคลายพระฤทธิ์.

ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นกล่าวกันว่า “ผมลืมหอดน้ามัน, แม้มผมก็ลืมหอดน้ามัน” ดังนี้แล้ว ทั้ง ๒ รูปจึงกลับไป

ไม่กำหนดถึงที่นั้น ถูกหนามไม้สะแกแทง เที่ยวไป พบห่อสิ่งของๆ ตนซึ่งห้อยอยู่ที่ต้นสะแกต้นหนึ่ง ถือเอาแล้วก็หลีกไป.

แม้พระศาสดาทรงพาภิกษุสงฆ์ไป เสวยบุญของสีวลีเถระ ตลอดกาลประมาณเดือนหนึ่งนั้นแลอีก เสด็จเข้าไปสู่ป่าพาราม.

ลำดับนั้น ภิกษุแก่เหล่านั้นล้างหน้าแต่เช้าตรู่ เดินไปด้วยตั้งใจว่า

“พวกเราจักดื่มข้าวต้มในเรือนของนางวิสาขา ผู้ถวายอาคันตุกภัตร” ดื่มหอมแล้วแล้วนั่งอยู่.

[นางวิสาขาถามถึงที่อยู่ของเวตชนันท์]

ลำดับนั้น นางวิสาขาถามภิกษุแก่เหล่านั้นว่า “ท่านผู้เจริญ ก็ท่านทั้งหลายได้ไปที่อยู่ของเวตชนันท์กับพระศาสดาหรือ?”

ภิกษุแก่. อย่างนั้น อุบาสิกา.

วิสาขา. ท่านผู้เจริญ ที่อยู่ของเถระนารีนั้นหรือ?

ภิกษุแก่. ที่อยู่ของพระเถระนั้นเป็นสถานที่นารีนั้นหรือ จักมีแต่ที่ไหน?

 อุบาสิกา ที่นั้นรดด้วยไม้สะแกมีหนามขาว เป็นเช่นกับสถานที่อยู่ของพวกเปรต.

ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปพวกอื่นมาแล้ว.

อุบาสิกาถวายข้าวต้มและของควรรเคี้ยวทั้งหลายให้แก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว ถามอย่างนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุเหล่านั้น กล่าวว่า

“อุบาสิกา พวกฉันไม่อาจพรรณนาได้, ที่อยู่ของพระเถระ เป็นเช่นกับเทวสภาชื่อสุธรรมมา ดุจตกแต่งขึ้นด้วยฤทธิ์.”

อุบาสิกาคิดว่า “ภิกษุพวกที่มาครั้งแรกกล่าวอย่างอื่น, ภิกษุพวกนี้กล่าวอย่างอื่น,

ภิกษุพวกที่มาครั้งแรก ลืมอะไรไว้เป็นแน่ จักกลับไปในเวลาที่คลายฤทธิ์แล้ว,

๑ การก่อสร้าง

ส่วนภิกษุพวกนี้จักไปในเวลาที่พระเถระตกแต่งนิรมิตสถานที่ด้วยฤทธิ์”

เพราะความที่ตนเป็นบัณฑิตจึงทราบเนื้อความนั้น ได้ยินอยู่แล้วด้วยหวังว่า “จักทูลถามในกาลที่พระศาสดาเสด็จมา.”

ต่อกาลเพียงครู่เดียวแต่กาลนั้น พระศาสดาอันภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จไปสู่เรือนของนางวิชาสา ประทับนั่งเหนืออาสนะอันเขาตกแต่งไว้แล้ว.

นางอังกาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุขโดยเคารพ ในเวลาเสร็จกิจ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ทูลถามเฉพาะว่า “พระเจ้าข้า บรรดาภิกษุที่ไปกับพระองค์ บางพวกกล่าวว่า ‘ที่อยู่ของพระเรวัต เป็นป่ารกด้วยไม้สะแก’ บางพวกกล่าวว่า ‘เป็นสถานที่รื่นรมย์’; ที่อยู่ของพระเถระนั้นเป็นอย่างไรหนอแล?”

พระศาสดาทรงสดับค้ำนั้นแล้วตรัสว่า

“อุบาสิกา จะเป็นบ้านหรือเป็นป่าก็ตาม, พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมอยู่ในที่ใด, ที่นั้นนารื่นรมย์แท้” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“พระอรหันต์ทั้งหลาย อยู่ในที่ใด เป็นบ้านก็ตาม เป็นป่าก็ตาม
ที่ลุ่มก็ตาม ที่ดอนก็ตาม, ที่นั้น เป็นภูมิสถานนารื่นรมย์.”

[แก้อรธ]

ในพระคาถานั้น มีความว่า

“พระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมไม่ได้กายวิเวกภายในบ้านก็จริง, ถึงดังนั้น ย่อมได้จิตวิเวกอย่างแน่นอน, เพราะอารมณ์ทั้งหลายแม้เปรียบดังของทิพย์ ย่อมไม่อาจทำจิตของพระอรหันต์เหล่านั้นให้หวั่นไหวได้, เพราะเหตุนี้ จะที่บ้านหรือจะเป็นที่ใดที่หนึ่งมีป่าเป็นต้น, พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมอยู่ในที่ใด.”

บาทพระคาถาว่า **ติ ภูมิรามณฺยยกิ** ความว่า ภูมิประเทศนั้น เป็นที่นารื่นรมย์แท้.”

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิรมิตผลทั้งหลาย มีโศดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

[พวกภิกษุปรารภถึงความเป็นไปได้ของพระสีวลี]

โดยสมัยอื่น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า

“ผู้มีอายุทั้งหลาย เพราะเหตุอะไรหนอแล ท่านพระสีวลีเถระ จึงอยู่ในท้องของมารดา ตลอด ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน? เพราะกรรมอะไร จึงไหม้แล้วในนรก? เพราะกรรมอะไร จึงถึงความเป็นผู้มีลาภเลิศ และมีศเลิศอย่างนั้น?”

พระศาสดาทรงสดับถ้อยค้ำนั้นแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไรกัน?” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “กล่าวนี้นี้พระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว เมื่อจะตรัสบุรพกรรมของท่านพระสีวลีเถระนั้นจึงตรัสว่า

[บุรพกรรมของพระสีวลี]

“ภิกษุทั้งหลาย

ในกัปที่ ๙๑ แต่กัปนี้ พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี ทรงอุบัติในโลกแล้ว

สมัยหนึ่งเสด็จเที่ยวจาริกไปในชนบท กลับมาสู่นครของพระบิดา.

พระราชาทรงเตรียมอาคันตุกทาน เพื่อภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ทรงส่งข่าวแก่ชาวเมืองว่า “ชนทั้งหลายจงมาเป็นสหายในทานของเรา.”

ชนเหล่านั้นทำอย่างนั้นแล้ว คิดว่า “พวกเราจักถวายทานให้ยิ่งกว่าทานที่พระราชาทรงถวายแล้ว” ก็ทูลนิมนต์พระศาสดา ในวันรุ่งขึ้น ตกแต่งทานแล้ว ก็ส่งข่าวไปทูลแต่พระราชาทรง.

พระราชาสด็จมา ทรงเห็นทานของชนเหล่านั้นแล้วทรงดำริว่า “เราจักถวายทานให้ยิ่งกว่าทานนี้” ในวันรุ่งขึ้นทรงนิมนต์พระศาสดาแล้ว.

พระราชาก็ไม่ทรงสามารถจะให้ชาวเมืองแพ้ได้เลย.

(ถึง) ชาวเมืองก็ไม่สามารถจะให้พระราชากลับแพ้ได้.

ในครั้งที่ ๖ ชาวเมืองคิดว่า “บัดนี้พวกเราจักถวายทานในวันพรุ่งนี้ โดยประการที่ใครๆ ไม่อาจพูดได้ว่า “วัตถุชิ้นนี้ไม่มีในทานของชนเหล่านี้” ดังนี้แล้ว ในวันรุ่งขึ้นจัดแจงของถวายเสร็จแล้วตรวจดูว่า “อะไรหนอแล? ยังไม่มีในทานนี้” ไม่ได้เห็นน้ำผึ้งดิบ^๑ เลย.

ส่วนน้ำผึ้งสุกมีมาก,

ชนเหล่านั้นให้คนถือเอาทรัพย์ ๔ พันแล้ว ส่งไปในประตูแห่งพระนครทั้ง ๔ เพื่อต้องการน้ำผึ้งดิบ.

ครั้งนั้น คนบ้านนอกคนหนึ่งมาเพื่อจะเยี่ยมนายบ้าน เห็นรวงผึ้งในระหว่างทาง ไล่ตัวผึ้งให้หนีไปแล้ว ตัดกิ่งไม้ถือรวงผึ้งพร้อมทั้งคอนนั้นแล เข้าไปสู่พระนครด้วยตั้งใจว่า “เราจักให้แก่นายบ้าน”.

บุรุษผู้ไปเพื่อต้องการน้ำผึ้งพบคนบ้านนอกนั้นแล้ว จึงถามว่า “ท่านผู้เจริญ น้ำผึ้งท่านขายไหม?”

คนบ้านนอก. ไม่ขาย นาย.

บุรุษ. เชิญท่านรับเอาภาชนะนี้แล้ว จงให้ (รวงผึ้งแก่ฉัน) เกิด.

คนบ้านนอกนั้นคิดว่า “รวงผึ้งนี้ยอมไม่ถึงค่าแม้สักว่าบาทหนึ่ง; แต่บุรุษนี้ให้ทรัพย์กหาปณะหนึ่ง, เห็นจะเป็นผู้มีกหาปณะมาก, เราควรขึ้นราคา.”

ลำดับนั้น เขาจึงตอบกับบุรุษนั้นว่า “ฉันให้ไม่ได้.”

บุรุษ. ถ้ากระนั้น ท่านจงรับเอาทรัพย์ ๒ กหาปณะ.

คนบ้านนอก. แม้ด้วยทรัพย์ ๒ กหาปณะฉันก็ให้ไม่ได้.

เขาขึ้นราคาด้วยอาการอย่างนั้น จนถึงบุรุษนั้นกล่าวว่า “ถ้ากระนั้น ขอท่านจงรับเอาทรัพย์พันกหาปณะนี้” ดังนี้แล้ว น้อมห่อภักษะเข้าไป.

ที่นั้น คนบ้านนอกกล่าวกับบุรุษนั้นว่า “ท่านบ้าหรือหนอแล? หรือไม่ได้โอกาสเป็นที่เก็บกหาปณะ;

น้ำผึ้งไม่ถึงค่าแม้บาทหนึ่ง ท่านยังกล่าวว่า ‘ท่านรับเอาภาชนะพันหนึ่งแล้ว จงให้ (รวงผึ้งแก่ฉัน), ชื่อว่าเหตุอะไรกันนี้?’”

๑ อลฺลฺมฺชฺ ตามศัพท์แปลว่า น้ำผึ้งสด.

ได้แก่น้ำผึ้งที่ได้จากรังใหม่ๆ ยังไม่ได้ต้มหรือเคี้ยว, เพื่อให้ความเข้ากับน้ำผึ้งสุก ศัพท์นี้จึงควรแปลว่า น้ำผึ้งดิบ.

บุรุษ. ผู้เจริญ ข้าพเจ้ารู้, ก็กรรมของข้าพเจ้าด้วยน้ำผึ้งนี้มีอยู่, เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงพูดอย่างนั้น.

คนบ้านนอก. กรรมอะไร? นาย.

บุรุษ. พวกข้าพเจ้าเตรียมมหาทาน เพื่อพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีสมณะ ๖ ล้าน ๘ แสนเป็นบริวาร, ในมหาทานนั้น ยังไม่มีน้ำผึ้งดิบอย่างเดียวนั้น,
เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงขอซื้อ (รวงผึ้ง) ด้วยอาการอย่างนั้น.

คนบ้านนอก. เมื่อเป็นอย่างนั้น ข้าพเจ้าจักไม่ให้ด้วยราคา, ถ้าแม้ข้าพเจ้าได้ส่วนบุญในทานบ้างไซ้, ข้าพเจ้าจักให้.

บุรุษนั้นไปบอกเนื้อความนั้นแก่ชาวเมืองแล้ว.

ชาวเมืองทราบความที่ศรัทธาของเขามีกำลัง จึงรับสั่งว่า “สาธุ ขอเขาจงเป็นผู้ได้ส่วนบุญ.

พวกชาวเมืองนั้นนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้นั่งแล้ว ถวายข้าวต้มและของเคี้ยว
ให้คนนำถาดทองคำอย่างใหญ่มา ให้ปีบรวงผึ้งแล้ว.

แม้กระบอกนมส้ม อันมนุษย์นั้นแลนำมาเพื่อต้องการเป็นของกำนัล มีอยู่.

เขาเทนมส้มเมื่อนั่งลงในถาด แล้วเคล้ากับน้ำผึ้งนั้น ได้ถวายแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จำเดิมแต่ต้น.

น้ำผึ้งนั้นทั่วถึงแก่ภิกษุทุกรูป ผู้รับเอาจนพอความต้องการ.

ได้เหลือเกินไปด้วยซ้ำ.

ใครๆ ไม่ควรคิดว่า “น้ำผึ้งน้อยอย่างนั้น ถึงแก่ภิกษุมากอย่างนั้นได้อย่างไร?”

จริงอยู่ น้ำผึ้งนั้น ถึงได้ด้วยอาณาภาพแห่งพระพุทธเจ้า.

พุทธวิสัยใครๆ ไม่ควรคิด.

จริงอยู่ เหตุ ๔ อย่าง^๑ อันพระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เป็นเรื่องที่ไม่ควรคิด.”

ใครๆ เมื่อไปคิดเหตุเหล่านั้นเข้า ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งคนบ้าทีเดียว ด้วยประการฉะนี้.

บุรุษนั้นทำกรรมประมาณเท่านั้นแล้ว ในกาลเป็นที่สิ้นสุดแห่งอายุ บังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่สิ้นกาลประมาณเท่านั้น
ในสมัยหนึ่งจตุตจากเทวโลกแล้ว บังเกิดในราชตระกูลในกรุงพาราณสี
โดยกาลที่พระชนกสวรรคต ถึงความเป็นพระราชแล้ว.

ท้าวเธอทรงดำริว่า “จักยึดเอาพระนครหนึ่ง” จึงเสด็จไปล้อม (นครนั้นไว้), และทรงสาส์นไปแก่ชาวเมืองว่า
“จงให้ราชสมบัติหรือการยุทธ์”.

ชาวเมืองเหล่านั้นตอบว่า “จักไม่ให้ราชสมบัตินั้นแหละ, จักไม่ให้การยุทธ์” ดังนี้แล้ว ก็ออกไป
นำฟืนและน้ำเป็นต้น มาทางประตูเล็กๆ, ทำกิจทุกอย่าง.

ฝ่ายพระราชานอกนี้ รักษาประตูใหญ่ ๔ ประตู ล้อมพระนครไว้ สิ้น ๗ ปี ยิ่งด้วย ๗ เดือน ๗ วัน.

๑ อจินไตย ๔ อย่าง คือ พุทธวิสัย ฌานวิสัย กรรมวิสัย โลกจินตะ.

ในกาลต่อมา พระชนนีของพระราชานั้นตรัสถามว่า “บุตรของเราทำอะไร?”

ทรงสดับเรื่องนั้นว่า “ทรงทำกรรมชื่อนี้ พระเจ้าข้า” ตรัสว่า

“บุตรของเราโง่, พวกเธอจงไป จงทูลแก่บุตรของเรานั้นว่า ‘จงปิดประตูเล็กๆ ล้อมพระนคร.’”

ท้าวเธอทรงสดับคำสอนของพระชนนีแล้ว ก็ได้ทรงทำอย่างนั้น.

ฝ่ายชาวเมือง เมื่อไม่ได้เพื่อออกไปภายนอก ในวันที่ ๗ จึงปลงพระชนม์พระราชาทองตนเสีย
ได้ถวายราชสมบัติแก่พระราชานั้น.

ท้าวเธอทรงทำกรรมนี้แล้ว ในกาลเป็นที่สิ้นสุดแห่งอายุบังเกิดในอเวจี,

ไหม้แล้วในนรก ทราบเท้ามหาปฐพีนี้หนาขึ้นได้ประมาณโยชน์หนึ่ง,

จตุตถภพนั้นแล้ว ถือบปฏิสนธิในท้องมารดานั้นนั้นแหละ

อยู่ภายในท้องสิ้น ๗ ปีด้วย ๗ เดือน นอนขวางอยู่ที่ปากกำเนิดสิ้น ๗ วัน เพราะความที่ตนปิดประตูเล็กๆ ทั้ง ๔.

ภิกษุทั้งหลาย สีวลีไหม้แล้วในนรกสิ้นกาลประมาณเท่านั้น เพราะกรรมที่เธอล้อมพระนครแล้วยึดเอาในกาลนั้น

ถือบปฏิสนธิในท้องของมารดานั้นนั้นแหละ อยู่ในท้องสิ้นกาลประมาณเท่านั้น เพราะความที่เธอปิดประตูเล็กๆ ทั้ง ๔,

เป็นผู้ถึงความเป็นผู้มีลาภเลิศ มียศเลิศ เพราะความที่เธอถวายน้ำผึ้งใหม่ ด้วยประการอย่างนี้...”

[พวกภิกษุชมเชยบุญของเรวัต]

ในวันรุ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า “แม้สามเณรผู้เดียวทำเรือนยอด ๕๐๐ หลัง เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป
มีลาภ, มีบุญ, น่าชมจริง.”

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมด้วยถ้อยคำอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ด้วยถ้อยคำชื่อนี้,” ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราไม่มีบุญ, ไม่มีบาป; (เพราะ) บุญและบาปทั้ง ๒ เธอละเสียแล้ว”

ได้ตรัสพระคาถานี้ในพราหมณวรรค ว่า

“บุคคลใดในโลกนี้ ล่วงเครื่องข้อง ๒ อย่าง คือบุญและบาป,
เราเรียกบุคคลนั้น ผู้ไม่โศก ปราศจากกิเลสเพียงดังจตุลี ผู้หมดจด
ว่า เป็นพราหมณ์.”

เรื่องพระขทิรวนิยเรวัตเถระ จบ.

๑๐. เรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภหญิงคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “รมณียานิ” เป็นต้น.

[หญิงนครโสภินียั่วจิตพระเถระให้หลง]

ดังได้สดับมา ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง เรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่สวนร้างสวนหนึ่ง ทำสมณธรรมอยู่.

ครั้งนั้นหญิงนครโสภินีคนหนึ่ง ทำการนัดแนะกับบุรุษว่า “ฉันจักไปสู่ที่ชื่อนั้น, เธอพึงมาในที่นั้น” ได้ไปแล้ว.

บุรุษนั้นไม่มาแล้ว.

นางแลดูทางมาของบุรุษนั้นอยู่ไม่เห็นเขา กระสันขึ้นแล้ว^๑ จึงเที่ยวไปข้างโน้นข้างนี้ เข้าไปสู่สวนนั้น พบพระเถระนั่งคู้บัลลังก์ แลไปข้างโน้นข้างนี้ไม่เห็นใครๆ อื่น คิดว่า “ผู้นี้เป็นชายเหมือนกัน, เราจักยั่วจิตของผู้นี้ให้ลุ่มหลง” ยืนอยู่ข้างหน้าของพระเถระนั้น เปลื้องผ้าถุงแล้ว (กลับ) นุ่งบ่อๆ, สยายผมแล้วเกล้า, ปรบมือแล้วหัวเราะ.

ความสังเวชเกิดขึ้นแก่พระเถระ แผ่สร้านไปทั่วสรีระ.

ท่านคิดว่า “นี่เป็นอย่างไรหนอแล?”

[พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พระเถระ]

ฝ่ายพระศาสดาทรงใคร่ครวญว่า

“ความเป็นไปของภิกษุผู้เรียนกัมมัฏฐานจากสำนักของเราไปแล้วด้วยตั้งใจว่า ‘จักทำสมณธรรม’ เป็นอย่างไรหนอแล?”

ทรงเห็นหญิงนั้นแล้ว ทรงทราบกิริยาอนาจารของหญิงนั้น และความเกิดขึ้นแห่งความสังเวชของพระเถระ ประทับนั่งในพระคันธกุฏินั้นแหละ ตรัสกับพระเถระนั้นว่า

“ภิกษุ, ที่ๆ ไม่มีนรมย์ของพวกคนผู้แสวงหากามนั้นแหละ เป็นที่นรมย์ของผู้มีราคะปราศจากแล้วทั้งหลาย.”

ก็แลครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว ทรงแผ่พระโอภาสไป เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุนั้น ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ปาทั้งหลาย เป็นที่นารีนรมย์,
ท่านผู้มีราคะไปปราศแล้วทั้งหลาย จักยินดีในป่าอันไม่เป็นที่ยินดีของชน,
(เพราะ) ท่านผู้มีราคะไปปราศแล้วเหล่านั้น เป็นผู้ไม่มีปติไม่แสวงหากาม.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อรุณยานิ** ความว่า

ธรรมดาป่าทั้งหลาย อันประดับด้วยไพโรสณห์มีต้นไม้รื่นๆ มีดอกบานแล้ว สมบูรณ์ด้วยน้ำใสสะอาด เป็นที่นารีนรมย์.

๑ อุ-กณฺฐ พึงชานชะเง้อดูทางโน้นทางนี้ เบื่อหน่าย (สำหรับบรรพชิต ก็อยากสึก)

บทว่า **ยตถ** เป็นต้น ความว่า คนผู้แสวงหากาม ย่อมไม่ยินดีในป่าทั้งหลายใด เหมือนแมลงวันบ้าน ไม่ยินดีในป่าบัวหลวง ซึ่งมีดอกอันแย้มแล้วฉะนั้น.

บทว่า **วิตราคะ** เป็นต้น ความว่า ก็ท่านผู้มีราคะไปปราศแล้วทั้งหลาย คือพระชีณาสพ จักยินดีในป่าทั้งหลายเห็นปานนั้น เหมือนแมลงงูและแมลงผึ้ง ยินดีในป่าบัวหลวง ฉะนั้น.

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

แก้ว่า “เพราะท่านผู้มีราคะไปปราศแล้วเหล่านั้น เป็นผู้ที่มีปกติไม่แสวงหากาม.”

อธิบายว่า เพราะท่านเหล่านั้นย่อมไม่เป็นผู้มีปกติแสวงหากาม (จึงยินดีในป่าทั้งหลาย).

ในกาลจบเทศนา พระเถระนั้นนั่งแล้วตามปกตินั้นแล บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย มาโดยอากาศ ทำความชมเชย ถวายบังคมพระบาททั้ง ๒ ของพระตถาคต ได้ไปแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง จบ.

อรหันตวรโรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๗ จบ.

๘. สหสวรรณค วรรณนา

๑. เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สหัสสมปิ เจ วาจา” เป็นต้น.

[เพชฌฆาตเคราแดง]

ตั้งได้สัปดาห์มา โจร ๔๔๔ คน ทำกรรมมีการปล้นชาวบ้านเป็นต้น สำเร็จความเป็นอยู่แล้ว.

ครั้งนั้น บุรุษผู้หนึ่งมีตาเหลือกเหลือง มีเคราแดง^๑ ไปยังสำนักของโจรเหล่านั้น กล่าวว่ “แม้เราจักเป็นอยู่กับพวกท่าน.”

ที่นั้นพวกโจรแสดงบุรุษนั้นแก่หัวหน้าโจร แล้วกล่าวว่า “ชายแม่นี้ ปรารถนาจะอยู่ในสำนักของพวกเรา.”

ครั้งนั้น หัวหน้าโจรแลดูบุรุษนั้นแล้วคิดว่า

“บุรุษผู้นี้ กักขะหนัก สามารถในการที่จะตัดนมของแม่ หรือนำเลือดในลำคอของพ่อออกแล้ว กินได้” จึงห้ามว่า

“กิจคือการอยู่ ในสำนักของพวกเราสำหรับบุรุษนี้ไม่มี.”

บุรุษนั้นแม้ถูกหัวหน้าโจรห้ามแล้วอย่างนั้นก็ไม่ไป บำรุงศิษย์คนหนึ่งของหัวหน้าโจรนั้นนั่นแหละให้พอใจแล้ว.

โจรนั้นพาบุรุษนั้นเข้าไปหาหัวหน้าโจรแล้ว อ้อนวอนว่า

“นาย ผู้นี้เป็นคนดี มีอุปการะแก่พวกเรา, ขอท่านจงสงเคราะห์เขาเถิด” ให้หัวหน้าโจรรับไว้แล้ว.

ภายหลังวันหนึ่ง พวกชาวเมืองร่วมกันกับพวกราชบุรุษจับโจรเหล่านั้นได้

จึงได้นำไปสู่สำนักของพวกอมาตย์ผู้วินิจฉัยทั้งหลาย.

พวกอมาตย์สั่งบังคับการตัดศีรษะของโจรเหล่านั้นด้วยขวาน.

ลำดับนั้น พวกชาวเมืองปรึกษากันว่า “ใครหนอแล? จักฆ่าโจรเหล่านี้”

แสวงหาอยู่ ไม่เห็นใครๆ ผู้ปรารถนาเพื่อจะฆ่าโจรเหล่านั้น จึงพูดกะหัวหน้าโจรว่า

“ท่านฆ่าโจรเหล่านี้แล้ว จักได้ทั้งชีวิต ทั้งความนับถือทีเดียว, ท่านจงฆ่าโจรเหล่านั้น.”

แม้หัวหน้าโจรนั้น ก็ไม่ปรารถนาจะฆ่า เพราะความที่พวกโจรนั้นอาศัยตนอยู่แล้ว.

พวกชาวเมืองถามโจร ๔๔๔ คนโดยอุบายนั้น.

แม้โจรทั้งหมดก็ไม่ปรารถนาแล้ว.

พวกชาวเมือง ถาปนนายตัมพทาฐิกะ ผู้มีตาเหลือกเหลืองนั้น ภายหลังโจรทั้งหมด.

นายตัมพทาฐิกะนั้นรับคำว่า “ดีละ” แล้ว ฆ่าโจรทั้งหมดนั้น ได้ทั้งชีวิตทั้งความนับถือแล้ว.

[เพชฌฆาตออกจากตำแหน่งเวลาแก่]

พวกเขาเมืองนำโจร ๕๐๐ คนมาแม้แต่ทิศทักษิณแห่งเมืองแล้ว แสดงแก่พวกอมตย์โดยอุบายนั้น, เมื่อพวกอมตย์นั้นสั่งบังคับให้ตัดศีรษะโจรเหล่านั้น, จึงถามตั้งแต่หัวหน้าโจรเป็นต้นไป ไม่เห็นใครผู้ปรารถนาจะฆ่า จึงถามว่า “ในวันก่อน บุรุษหนึ่งฆ่าโจร ๕๐๐ คนแล้ว. บุรุษนั้นอยู่ที่ไหนหนอแล?”

เมื่อชนทั้งหลายตอบว่า “พวกข้าพเจ้าเห็นเขาแล้วในที่ชื่อโน้น” จึงเรียกเขามา แล้วสั่งบังคับว่า “ท่านจงฆ่าโจรเหล่านี้, ท่านจะได้ความนับถือ.”

นายตัมพทาฐิกะนั้นรับว่า “ดีละ” แล้วฆ่าโจรเหล่านั้น ได้ความนับถือแล้ว.

ครั้งนั้นชาวเมืองเหล่านั้นปรึกษากันว่า “บุรุษคนนี้ดี, พวกเราจักทำให้เป็นคนฆ่าโจรประจำทีเดียว” ดังนี้แล้ว จึงให้ตำแหน่งนั้นแก่เขา ทำความนับถือแล้ว.

นายตัมพทาฐิกะนั้นฆ่าโจร (ครวละ) ๕๐๐๑ ซึ่งเขานำมาจากทิศปัจฉิมบ้าง ทิศอุดรบ้าง.

เขาฆ่าโจร (สิ้น) ๒ พันคน ซึ่งนำมาจากทิศทั้ง ๔ ด้วยอุบายอย่างนั้น

จำเดิมแต่นั้น เมื่อฆ่ามนุษย์ที่เขานำมาๆ คือ “คนหนึ่ง สองคน” ทุกวันๆ ได้ทำโจรฆาตกรรมสิ้น ๕๕ ปี.

ในเวลาเป็นคนแก่ เขาไม่อาจจะตัดศีรษะด้วยการฟันที่เดียวได้, ต้องฟัน ๒-๓ ที่ ทำให้มนุษย์ทั้งหลายลำบาก.

พวกเขาเมืองคิดกันว่า “คนฆ่าโจรแม้อื่นจักเกิดขึ้น, ผู้นี้ทำมนุษย์ทั้งหลายให้ลำบากเหลือเกิน, จะต้องการอะไรด้วยผู้นี้” จึงถอนตำแหน่งนั้นของเขาเสีย.

นายตัมพทาฐิกะนั้น ทำโจรฆาตกรรมอยู่ในกาลก่อน จึงไม่ได้กิจ ๔ อย่างนี้ คือ

“การนุ่งผ้าใหม่ การดื่มยาคุณเจื่อน้ำนมที่ปรุงด้วยเนยใสใหม่ การประดับดอกมะลิ การทาด้วยของหอม.”

ในวันที่ถูกออกจากตำแหน่ง เขากล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย จงดื่มยาคุณเจื่อน้ำนมแก่เรา”

แล้วให้คนถือผ้าใหม่ ระเบียบดอกมะลิ และเครื่องทา ไปยังแม่น้ำ อาบแล้ว นุ่งผ้าใหม่ ประดับดอกไม้ มีตัวทาด้วยของหอม มาสู่เรือน นั่งแล้ว.

ที่นั่น ชนทั้งหลายวางยาคุณเจื่อน้ำนมที่ปรุงด้วยเนยใสใหม่ ช่างหน้าเขาแล้ว นำน้ำสำหรับล้างมือมา.

[นายตัมพทาฐิกะทำบุญแก่พระสารีบุตร]

ในขณะนั้น พระสารีบุตรเถระออกจากสมบัติ พิจารณาทางเทียวภิกษาของตนว่า “วันนี้ เราควรไปที่ไหนหนอแล?”

เห็นยาคุณเจื่อน้ำนมในเรือนของนายตัมพทาฐิกะนั้น จึงใคร่ครวญว่า “บุรุษนั้น จักทำการสงเคราะห์เราหรือหนอแล?”

รู้ว่า “เขาเห็นเราแล้ว จักทำการสงเคราะห์แก่เรา, ก็แล กุลบุตรนี้ ครั้นทำแล้ว จักได้สมบัติใหญ่”

จึงห่มจีวร ถือบาตร แสดงตนยืนอยู่ที่ประตูเรือนของนายตัมพทาฐิกะนั้นนั้นแล.

นายตัมพทาฐิกะนั้น พอแลเห็นพระเถระก็มีจิตเลื่อมใส คิดว่า “เราทำโจรฆาตกรรมมานาน, เราฆ่ามนุษย์เสียเป็นอันมาก; บัดนี้ ในเรือนของเราตกแต่งยาคุณเจื่อน้ำนมไว้, แลพระเถระก็มายืนอยู่ที่ประตูเรือนของเรา;

เราถวายไทยธรรมแก่พระผู้เป็นเจ้าของเสียในเวลานี้ก็ควร” ดังนี้แล้ว จึงนำยาคุณที่วางไว้ข้างหน้าออกไปแล้ว

เข้าไปหาพระเถระ ไหว้แล้วนิมนต์ให้นั่งภายในเรือน เกลี่ยยาคุณเจื่อน้ำนมลงในบาตร ราดเนยใสใหม่แล้ว ได้ยื่นพัดพระเถระอยู่.

ที่นั่น อัยยาศัยเพื่อตีเมียคุณเจื่อน้ำนมได้มีกำลัง เพราะเขาไม่เคยได้แล้วสิ้นเวลานาน.

พระเถระรู้อัยยาศัยของนายตัมพทาฐิกะนั้น จึงพูดกะเขาว่า “อุบาสก ท่านจงตีเมียของคุณเถิด.”

เขาให้พัดในมือแก่ผู้อื่น แล้วตีเมียตัวเอง.

พระเถระพูดกะบุรุษผู้พัดว่า “ท่านจงไป จงพัดอุบาสกเถิด.”

เขาอันบุรุษนั้นพัดอยู่ ตีเมียคุณเต็มท้องแล้ว มายืนพัดพระเถระ ได้รับบาตรของพระเถระ ผู้ทำภักทิจให้เสร็จแล้ว.

พระเถระเริ่มอนุโมทนาแก่เขาแล้ว.

เขาไม่อาจทำจิตของตนให้ไปตามธรรมเทศนาของพระเถระได้.

พระเถระสังเกตได้จึงถามว่า “อุบาสก เหตุไร ท่านจึงไม่อาจทำจิตให้ไปตามเทศนาได้?”

ตัมพทาฐิกะ. “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทำกรรมหยาบข้ามกาลนาน, มนุษย์เป็นอันมากถูกข้าพเจ้าฆ่าตาย, ข้าพเจ้ามีวระลึกลงกรรมของตนนั้นอยู่ จึงไม่อาจทำจิตให้ไปตามเทศนาของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้.

พระเถระคิดว่า “เราจักลงบุรุษนั้น” จึงพูดว่า “ก็ท่านได้ทำตามชอบใจตน, หรือถูกคนอื่นให้ทำเล่า?”

ตัมพทาฐิกะ. ท่านผู้เจริญ พระราชาให้ข้าพเจ้าทำ “

พระเถระ. อุบาสก เมื่อเป็นเช่นนั้น อกุศลจะมีแก่ท่านอย่างไรหนอ?”

[นายตัมพทาฐิกะตายไปเกิดในดุสิตบุรี]

อุบาสกเป็นคนธาตุทิบ ถูกพระเถระกล่าวอย่างนั้นมีความสำคัญว่า “อกุศลไม่มีแก่เรา” จึงกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอท่านจงกล่าวธรรมเถิด.”

อุบาสกนั้น เมื่อพระเถระทำอนุโมทนาอยู่, มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ฟังธรรมอยู่ ยังขันติเป็นไปโดยอนุโลม (แก่อริยสัจ) ภายในแห่งโสดาปัตติมรรค ให้บังเกิดแล้ว.

แม้พระเถระ ทำอนุโมทนาแล้วก็หลีกไป.

นางยักษิณีตนหนึ่งมาแล้วด้วยเพศแห่งแม่โคนม ชีวิตที่อกอุบาสกผู้ตามส่งพระเถระหน้อยหนึ่งแล้วกลับอยู่ ให้ตายแล้ว.

อุบาสกนั้นทำกาลแล้ว ก็บังเกิดในดุสิตบุรี.

[กัลยาณมิตรเป็นเหตุให้เกิดในดุสิต]

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า “บุรุษฆ่าโจร ทำกรรมหยาบข้าม ๕๕ ปี พ้นจากกรรมนั้นในวันนี้แล, ถวายภิกษาแก่พระเถระก็ในวันนี้เหมือนกัน ทำกาลก็ในวันนี้นั่นแล, เขาบังเกิดในที่ไหนหนอแล?”

พระศาสดา เสด็จมาแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยถ้อยคำเช่นนี้” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุรุษนั้นบังเกิดในดุสิตบุรี.”

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า “พระเจ้าข้า พระองค์ตรัสอะไร? บุรุษนั้นฆ่ามนุษย์เท่านั้นสิ้นเวลาเท่านั้น แล้วบังเกิดในวิมานดุสิต.”

พระศาสดาตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, บุรุษนั้นได้กัลยาณมิตรผู้ใหญ่,
เขาฟังธรรมเทศนาของสารีบุตร ยังอนุโลมญาณให้บังเกิดแล้ว เคลื่อนจากโลกนี้แล้ว บังเกิดในวิมานดุสิต” ดังนี้แล้ว
ตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุรุษผู้ฆ่าโจรในเมือง ฟังคำเป็นสุภาสิตแล้ว ได้อนุโลมขันติ
ไปสู่เทวโลกชั้นไตรทิพย์ ย่อมบันเทิงใจ.”

ภิกษุ. พระเจ้าข้า ธรรมดา อนุโมทนาภาไม่มีกำลัง(มาก),
บุรุษนั้นทำอกุศลกรรมไว้มาก, เขายังคุณวิเศษให้บังเกิด ด้วยเหตุเท่านั้นอย่างไรได้?”

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอย่าถือประมาณแห่งธรรมที่เราแสดงแล้วว่า ‘น้อยหรือมาก’
เพราะว่า แม้ว่าจาคำเดียวที่อาศัยประโยชน์ ประเสริฐโดยแท้” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“หากวาจาแม้ตั้งพัน ไม่ประกอบด้วยบทที่เป็นประโยชน์ไซ้,
บทที่เป็นประโยชน์ บทเดียว ซึ่งบุคคลฟังแล้วสงบระงับได้ ประเสริฐกว่า.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สหสสมปิ เป็นคำสำหรับกำหนด.

อธิบายว่า “แม้หากว่าวาจาที่เขากำหนดด้วยตั้งพันอย่างนี้ คือ ๑ พัน ๒ พันไซ้,
ก็วาจาเหล่านั้นไม่ประกอบด้วยบทที่เป็นประโยชน์ คือ ประกอบด้วยบททั้งหลายที่ไม่เป็นประโยชน์
อันประกาศแต่เรื่องพรรณนาอากาศ พรรณนาภูเขา และพรรณนาป่าเป็นต้น ไม่แสดงนิพพาน มีมากเพียงใด;
ก็เป็นวาจาชั่วนั้นแหละ เพียงนั้น.”

สองบทว่า เอก์ อตถปทึ ความว่า

ส่วนบุคคลฟังบทยใด ที่เป็นประโยชน์แม้บทเดียวเห็นปานนี้ว่า “นี้กาย, นี้สติไปในกาย, วิชา ๓ เราตามบรรลุแล้ว,
คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เราทำแล้ว.” ย่อมสงบระงับ ด้วยการสงบระงับ ก็เลสมิระาคะเป็นต้นได้,
บทยนั้น สำเร็จประโยชน์ ประกอบด้วยนิพพาน คือแสดงขันธ ชาติ อายตนะ อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ และสติปัญญา
แม้บทเดียว ยังประเสริฐกว่าโดยแท้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยมผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีคราแดง จบ.

๒. เรื่องพระทวารุจิรีเยเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระทวารุจิรีเยเถระ ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “สหสสมปิ เจ คาถา” เป็นต้น.

[ทวารุจิรีเยสำคัญว่าตนเป็นอรหันต์]

ความพิสดารว่า ในกาลครั้งหนึ่ง มนุษย์เป็นอันมากแล่นเรือไปสู่มหาสมุทร, เมื่อเรืออัปปางในภายในมหาสมุทร, ได้เป็นภิกษาของเต่าและปลาแล้ว.

บรรดามนุษย์เหล่านั้น บุรุษคนหนึ่งแลจับกระดานไว้ได้แผ่นหนึ่ง พยายามกระเสือกไป สู่ฝั่งแห่งท่าเรือชื่อสุปารกะ. ฝ้านุ่มของเขาไม่มี.

บุรุษนั้นไม่เห็นอะไรอื่น จึงเอาปอพันท่อนไม้แห้งทำเป็นฝ้านุ่มห่ม ถือกระเบื้องจากเทวสถาน ได้ไปสู่ท่าเรือสุปารกะ.

มนุษย์ทั้งหลายเห็นเขาแล้วให้ยาคุณและภัตเป็นต้นแล้วยกย่องว่า “ผู้นี้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง.”

บุรุษนั้น, เมื่อมนุษย์ทั้งหลายนำผ้าเข้าไปให้, คิดว่า “ถ้าเราจักนุ่งหรือจักห่ม, ลาภสักการะของเราจักเสื่อม” จึงห้ามผ้าที่เขานำมาเสีย นุ่งห่มแต่เปลือกไม้เท่านั้น.

ครั้งนั้น เมื่อเขาถูกมนุษย์เป็นอันมากกล่าวอยู่ว่า “เป็นพระอรหันต์”, ความปริวิตกแห่งใจจึงเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า “พระอรหันต์หรือผู้บรรลุพระอรหัตตมรรคเหล่าใดเหล่าหนึ่งแล ในโลก, บรรดาพระอรหันต์เหล่านั้น เราก็เป็นพระอรหันต์องค์ใดองค์หนึ่ง.”

ที่นั่น เทวดาผู้เป็นสาโลหิต^๑กันในกาลก่อนแห่งบุรุษนั้น ก็คิดแล้ว อย่างนั้น.

ชื่อว่า **ปุราณสาโลหิตา** (ผู้เป็นสาโลหิตกันในกาลก่อน) คือผู้ทำสมณธรรมร่วมกันในครั้งก่อน.

[ประวัติเดิมของทวารุจิรีเย]

ได้ยินว่า ในกาลก่อน เมื่อศาสนาของพระศัพทพระนามว่า กัสสปะเสื่อมลงอยู่,

ภิกษุ ๗ รูปเห็นประการอันแปลกแห่งบรรพชิตทั้งหลายมีสามเณรเป็นต้นแล้ว ถึงความสลัดใจคิดว่า

“ความอันตรธานแห่งศาสนายังไม่มีเพียงใด; พวกเราจักทำที่พึ่งแก่ตนเพียงนั้น” ไหว้พระเจดีย์ทองคำแล้ว เข้าไปสู่เห็นภูเขาสูงหนึ่ง จึงกล่าวว่า “ผู้มีอภัยในชีวิตจงกลับไป, ผู้ไม่มีอภัยจงขึ้นภูเขาสูงนี้” พาดบันไดแล้ว แม้ทั้งหมดขึ้นสู่ภูเขาสูงนั้น ผลักบันไดแล้วทำสมณธรรม.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น พระสังฆเถระบรรลุพระอรหัตโดยล่วงไปปราตริเดียวเท่านั้น.

พระเถระนั้นเคี้ยวไม้ชำระฟันชื่อนาคคตาในสระอนินดาต นำบิณฑบาตมาจากอุตตรกฐทวีป แล้วกล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเคี้ยวไม้ชำระฟันนี้ บ้วนปากแล้ว จงฉันบิณฑบาตนี้.”

๑ ผู้เกี่ยวข้อง(เป็นญาติ)กันทางเลือด วิ. โลหิติน สมพนุโธ สาโลหิต. สมพนุช ลบเหลือ ส แล้ว ทีฆะ, สลับไว้บทหน้า แต่มักใช้ในภาษาไทยว่า สายโลหิต

ภิกษุ. ท่านผู้เจริญ ก็พวกเราทำตีกากันไว้อย่างนี้ว่า
“ภิกษุใดบรรลुพระอรหัตก่อน, ภิกษุทั้งหลายที่เหลือ จักฉันบิณฑบาตที่ภิกษุนั้นนำมา หรือ?”

พระเถระ. ผู้มีอายุ ข้อนั้นไม่มีเลย.

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น แม้พวกเราพึงยังคุณวิเศษให้บังเกิดเหมือนท่าน, พวกเราจักนำมาบริโภคเอง” ดังนี้แล้ว
ก็ไม่ปรารภณา.

ในวันที่ ๒ พระเถระองค์ที่ ๒ บรรลุนาคามีผลแล้ว.

แม้พระเถระนั้นนำบิณฑบาตมาแล้ว ก็นิมนต์ภิกษุนอกนี้เช่นนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ก็พวกเราทำตีกากันไว้อย่างนี้ว่า
‘พวกเราจักบริโภคบิณฑบาตที่พระมหาเถระนำมา บริโภคบิณฑบาตที่พระอนุรุทธเถระนำมา, หรือ?’”

พระเถระองค์ที่ ๒. ผู้มีอายุ ข้อนั้นไม่มีเลย.

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น, แม้พวกเรายังคุณวิเศษให้บังเกิดเหมือนท่านแล้ว
อาจเพื่อบริโภคด้วยความเพียรแห่งบุรุษของตนได้ จึงจักบริโภค” ดังนี้แล้ว ก็ไม่ปรารภณา.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้บรรลุพระอรหัต ปรินิพพานแล้ว, ภิกษุผู้เป็นอนาคามี บังเกิดในพรหมโลก.

ภิกษุ ๕ รูปนอกนี้ไม่อาจยังคุณวิเศษให้บังเกิดได้ ฝ่ายผอม แล้วทำกาละในวันที่ ๗ บังเกิดในเทวโลก
ในพุทฺฐุปาทกาลนี้ จุตติจากเทวโลกนั้นแล้ว บังเกิดในเรือนแห่งตระกูลนั้นๆ.

บรรดาคนเหล่านั้น คนหนึ่งได้เป็นพระราชา พระนามว่า ปุกกุสาดิ, คนหนึ่งได้เป็นพระกุมารกัสสปะ,
คนหนึ่งได้เป็นพระทวารุจิรีเย, คนหนึ่งได้เป็นพระทัฬหฬลบุตร, คนหนึ่งได้เป็นปริพาชกชื่อสภียะ แล.

คำว่า เทวดาผู้เป็นสาโลหิตกันในกลุ่มก่อน นี้ ท่านกล่าวหมายเอา ภิกษุผู้บังเกิดในพรหมโลกนั้น.

[พรหมบอกความจริงแก่ทวารุจิรีเย]

พรหมนั้น ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า

“บุรุษนี้พาดบันไดแล้วขึ้นสู่ภูเข ทำสมณธรรมกับเรา, เดียวนี้เขาถือลัทธินี้เที่ยวไป พึงฉิบหาย, เราจักยังเขาให้สลดใจ.”

ที่นั่น พรหมนั้นเข้าไปหาบุรุษนั้น แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า

“พาหิยะท่านไม่ใช่เป็นพระอรหันต์ดอก, ท่านยังไม่ได้บรรลุพระอรหัตมรรคเลย;

ถึงปฏิบัติของท่านเป็นเหตุเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นผู้บรรลุพระอรหัตมรรค ก็ยังไม่มี”

พาหิยะแลดูมหาพรหมผู้ยืนพูดอยู่ในอากาศจึงคิดว่า “โอ! เราทำกรรมหนัก, เราคิดว่า ‘เราเป็นพระอรหันต์,’

ก็มหาพรหมนี้พูดกะเราว่า ‘ท่านไม่ใช่พระอรหันต์, ท่านยังไม่ได้บรรลุพระอรหัตมรรคเลย,’

พระอรหันต์อื่นมีอยู่ในโลกหรือหนอแล?”

ที่นั่น เขาถามมหาพรหมนั้นว่า “ท่านผู้เป็นเทวดา เดียวนี้พระอรหันต์หรือผู้บรรลุพระอรหัตมรรค มีอยู่ในโลกหรือหนอแล?”

ครั้งนั้น เทวดาบอกแก่พาหิยะนั้นว่า “พาหิยะ นครชื่อสาวตถิ มีอยู่ในชนบทแถบอุดร, เดียวนี้ พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะนั้น ประทับอยู่ในพระนครนั้น, พาหิยะ ก็พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นพระอรหันต์ด้วย ทรงแสดงธรรมเพื่อความเป็นพระอรหันต์ด้วย”

[ทวารุจิรีเยไปเฝ้าพระศาสดา]

พาหิยะฟังคำของเทวดาในส่วนแห่งราตรีแล้ว มีใจสลด

ในทันใดนั้นนั่นเอง ออกจากท่าเรือสุปปารกะได้ไปถึงกรุงสาวตถิ ด้วยการพักโดยราตรีเดียว.

เขาได้เดินทางประมาณ ๑๒๐ โยชน์ ทั้งหมด โดยการพักราตรีเดียวเท่านั้น.

ก็แล เมื่อไป ไปแล้วด้วยอานูภาพของเทวดา.

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า “ไปด้วยอานูภาพของพระพุทธเจ้าบ้าง” ที่เดียว.

ก็ในขณะนั้น พระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่กรุงสาวตถิเพื่อบิณฑบาต.

พาหิยะนั้น ถามภิกษุทั้งหลายผู้ฉันอาหารเช้าแล้ว เติมน้ำจรมอยู่ในที่แจ้ง เพื่อต้องการเปลื้องความคร้านทางกาย ว่า “เดี๋ยวนี้ พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน?”

ภิกษุทั้งหลายตอบว่า “เสด็จเข้าไปกรุงสาวตถิ เพื่อบิณฑบาต” แล้วถามบุรุษนั้นว่า “ก็ท่านแลมาจากที่ไหนเล่า?”

ทวารุจิรีเย. ข้าพเจ้ามาจากท่าเรือสุปปารกะ.

ภิกษุ. ท่านออกในกาลไร?

ทวารุจิรีเย. ข้าพเจ้าออกในเวลาเย็นวานนี้.

ภิกษุ. ท่านมาจากที่ไกล, จงนั่งก่อน, ล้างเท้าแล้วทาด้วยน้ำมันแล้ว จงพักเหนื่อยเสียหน่อย, ท่านจักเห็นพระศาสดา ในเวลาที่เสด็จมา.

ทวารุจิรีเย. ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าไม่รู้อันตรายแห่งชีวิตของพระศาสดาหรือของข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าไม่ได้หยุด ไม่ได้นั่งในที่ไหนๆ เดินทางมาสิ้น ๑๒๐ โยชน์โดยคืนเดียวเท่านั้น, ข้าพเจ้าพอเห็นพระศาสดาแล้ว จึงจักพักเหนื่อย.

พาหิยะนั้น กล่าวอย่างนั้นแล้ว มีท่าที่เรงร้อน^๑ เข้าไปยังกรุงสาวตถิ

เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จไปเที่ยวบิณฑบาตด้วยพุทธสิริอันหาที่เปรียบมิได้ คิดว่า

“นานหนอ เราเห็นพระโคตมสัมมาสัมพุทธะ” ดังนี้แล้ว ก็น้อมตัวเดินไปที่ๆ ตนเห็น

ถวายเป็นด้วยเบญจางคประดิษฐ์ในระหว่างถนน จับที่ข้อพระบาททั้ง ๒ แขน แล้วกราบทุลอย่างนี้ว่า

“พระเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์,

ขอพระสุคตจงทรงแสดงธรรม อันจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข แก่ข้าพระองค์สิ้นกาลนานเถิด.”

[ทวารุจิรีเยบรรลุประอรหัต แต่ยังเป็นคฤหัสถ์]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสห้ามกะเขาว่า “พาหิยะ ไม่ใช่กาลก่อน, เราเป็นผู้เข้าไปสู่ระหว่างถนนเพื่อบิณฑบาต.”

๑ ธรรมานูรูป มีรูปแห่งบุคคลผู้ด้น แปลตรงศัพท์ ไม่ได้ความแก่ภาษา, เพื่อให้ได้ความแก่ภาษาและเหมาะแก่เรื่อง จึงได้แปลอย่างนั้น.

พาหิยะ ฟังพระพุทธรูปธรรมนั้นแล้วกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ผู้ต้องเที่ยวไปในสงสาร ไม่เคยได้อาหารคือข้าข้าวเลยหรือ?

ข้าพระองค์ไม่รู้อันตรายแห่งชีวิตของพระองค์ หรือของข้าพระองค์,

ขอพระองค์จงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์เถิด.”

แม้ครั้งที่ ๒ พระศาสดาก็ตรัสห้ามแล้วเหมือนกัน.

ได้ยินว่า พระศาสดานั้นได้ทรงปริวิตกอย่างนี้ว่า

“จำเดิมแต่กาลที่พาหิยะนี้เห็นเราแล้ว สรรีระทั้งสี่ (ของเขา) อันปัดตีว่มทับไม่มีระหว่าง,

บุคคลผู้มีปีติมีกำลัง แม้ฟังธรรมแล้วจักไม่อาจแทงตลอดได้,

เขาจงตั้งอยู่ในอุเบกขาคือความมีในท่ามกลางเสียก่อน,

แม้ความกระวนกระวายของเขาก็กังวล เพราะเป็นผู้เดินมาเส้นทาง ๑๒๐ โยชน์โดยคินเดียวเท่านั้น,

แม้ความกระวนกระวายนั้นจงระงับเสียก่อน.”

เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงตรัสห้าม ๒ ครั้ง ถูกเขาอ่อนวอนแม้ครั้งที่ ๓

ประทับยืนในระหว่างถนนนั่นเอง ทรงแสดงธรรมโดยนัยเป็นต้นว่า

“พาหิยะ เพราะเหตุนี้ เธอพึงศึกษาในศาสนาอย่างนี้ว่า ‘เมื่อรูปเราได้เห็นแล้ว รูปจักเป็นเพียงเราเห็น.’”

พาหิยะนั้นกำลังฟังธรรมของพระศาสดานั้นแล ยังอาสวะทั้งหมดให้สิ้นไป บรรลุประอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ แล้ว,

ก็แล ขณะนั้นนั่นเอง เขาทูลขอบรรพชาแก่พระผู้มีพระภาค, ถูกตรัสถามว่า “บาตรจีวรของเธอครบแล้วหรือ?”

ทูลตอบว่า “ยังไม่ครบ.”

ที่นั่น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า “ถ้าอย่างนั้น เธอจงแสวงหาบาตรจีวร” แล้วก็เสด็จหลีกไป.

ได้ยินว่า พาหิยะนั้นทำสมณธรรมสิ้น ๒ หนึ่งปี คิดว่า

“ธรรมตักสิลาได้ปัจจัยด้วยตนแล้ว ไม่เหลือแล้วผู้อื่น บริโภคเองเท่านั้น จึงควร” ดังนี้แล้ว

ไม่ได้ทำการสงเคราะห์ด้วยบาตรหรือจีวร แม้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง.

เพราะฉะนั้น พระศาสดาทรงทราบวาทว่า “บาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ จักไม่เกิดขึ้น”

จึงไม่ได้ประทานบรรพชาด้วยความเป็นเอหิภิกขุแก่เขา.

แม้พาหิยะนั้นแสวงหาบาตรจีวรอยู่นั้นแล ยักษิณีนหนึ่งมาด้วยรูปแม่โคนม ขวิดถูกตรงขาอ่อนข้างซ้าย ให้ถึงความสิ้นชีวิต.

พระศาสดาเสด็จเที่ยวบิณฑบาต ทรงทำภักติกจเสร็จแล้ว เสด็จออกไปพร้อมกับภิกษุเป็นอันมาก

ทรงเห็นสรีระของพาหิยะถูกทิ้งในที่กองขยะ จึงทรงบัญชาภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยื่นใกล้ประตูเรือนแห่งหนึ่ง ให้นำสรีระนี้ออกจากเมือง เผาแล้วทำสถูปไว้.”

ภิกษุทั้งหลายทำดังนั้นแล้ว.

ก็แล ครั้นทำแล้ว ไปยังวิหารเข้าเฝ้าพระศาสดา ทูลบอกกิจที่ตนทำแล้ว ทูลถามอภิธรรมปรายภพของพาหิยะนั้น.

[ทวารุจิรีเยเลิศในทางชิปาภิญา]

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสบอกความที่พาหิยะนั้นปรินิพพานแล้วแก่ภิกษุเหล่านั้น, ทรงตั้งไว้ในเอตทัคคะ^๑ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พาหิยะ ทวารุจิรีเย^๒ เป็นเลิศกว่าภิกษุ ผู้สาวกของเราผู้ตรัสรู้เร็ว.”

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายทูลถามพระศาสดาว่า

“พระเจ้าข้า พระองค์ตรัสว่า ‘พาหิยะ ทวารุจิรีเย บรรลุพระอรหัต’, เขาบรรลุพระอรหัตเมื่อไร?”

พระศาสดา. ในกาลที่เขาฟังธรรมของเรา ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ. ก็พระองค์ตรัสธรรมแก่เขาเมื่อไรเล่า?

พระศาสดา. เรากำลังเที่ยวบิณฑบาต ยืนในระหว่างถนนกล่าวธรรมแก่เขา.

ภิกษุ. พระเจ้าข้า ก็ธรรมที่พระองค์ประทับยืนในระหว่างถนนตรัสแล้ว มีประมาณเล็กน้อย, เขายังคุณวิเศษให้บังเกิด ด้วยธรรมมีประมาณเพียงนั้นน้อยอย่างไร?

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่านับธรรมของเราว่า ‘น้อยหรือมาก,’

ด้วยว่าคาถาพันหนึ่งแม้เป็นอนกที่ไม่อาศัยประโยชน์ ไม่ประเสริฐ,

ส่วนบทแห่งคาถาแม้บทเดียวอาศัยประโยชน์ ประเสริฐกว่า “ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“หากว่า คาถาแม่พันหนึ่ง ไม่ประกอบด้วยบทเป็นประโยชน์;
บทแห่งคาถาบทเดียว ซึ่งบุคคลฟังแล้ว สงบระงับได้ ประเสริฐกว่า.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เอก์ คาถาพัน** ความว่า

แม้คาถาๆ เดียวเห็นปานนี้ว่า “ความไม่ประมาท เป็นทางอมตะ ฯลฯ เหมือนคนตายแล้ว” ประเสริฐกว่า.

บทที่เหลือพึงทราบตามนัยก่อนนั้นแล.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอุริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระทวารุจิรีเยเถระ จบ.

๑ อจ. เอก. ๒๐/๓๒.

๒ ผู้นุ่งผ้าเปลือกไม้

๓. เรื่องพระกฤษณะทศกเศียร

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางกฤษณะทศกเศียร ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “โย จ คากา สตฺ ภาเส” เป็นต้น.

[ธิดาเศรษฐีได้ใจเป็นสามี]

ดังได้สดับมา ธิดาเศรษฐีคนหนึ่งในเมืองราชคฤห์ มีอายุ ๑๖ ปีอย่าง มีรูปสวย น่าดู.

ก็มารีทั้งหลายผู้ตั้งอยู่ในวัยนั้น ย่อมมีความฝักใฝ่ในบุรุษ โลกในบุรุษ.

ครั้งนั้น มารดาบิดา ให้ธิดานั้นอยู่ในห้องอันมีสิริ บนพื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น

ได้ทำทาสีคนเดียวเท่านั้น ให้เป็นผู้บำรุงบำเรอนาง.

ครั้งนั้น พวกราชบุรุษจับกุมบุตรคนหนึ่ง ผู้ทำโจรกรรม ได้มัดมือไพล่หลัง โขยด้วยหวายครั้งละ ๔ เส้นๆ แล้วนำไปสู่ที่สำหรับฆ่า.

ธิดาเศรษฐีได้ยินเสียงของมหาชน คิดว่า “นี่อะไรกันหนอแล?” ยืนแลดูอยู่บนพื้นปราสาท

เห็นโจรนั้นแล้ว มีจิตปฏิพัทธ์ ประารถนาอยู่ ห้ามอาหารแล้ว นอนบนเตียง.

ลำดับนั้น มารดาถามนางว่า “แม่ นี้อย่างไรกัน?”

ธิดาเศรษฐี. ถ้าดิฉันจักได้บุรุษคนที่เขาถูกจับนำไปว่า “เป็นโจร” นั้นไซ้, ดิฉันจักเป็นอยู่;

ถ้าไม่ได้, ชีวิตดิฉันก็จะมี, ดิฉันจักตายในที่นี้แหละ.

มารดา. แม่ เจ้าอย่าทำอย่างนี้เลย, เจ้าจักได้สามีอื่นซึ่งเสมอกันโดยชาติและโคกะของเรา.

ธิดาเศรษฐี. กิจด้วยบุรุษอื่นสำหรับดิฉันไม่มี, ดิฉันเมื่อไม่ได้บุรุษคนนี้ จักตาย.

มารดา เมื่อไม่อาจยังธิดาให้ยินยอมได้จึงบอกแก่บิดา.

ถึงบิดานั้นก็ยังไม่อาจยังธิดานั้นให้ยินยอมได้ คิดว่า “เราอาจจะทำอย่างไรได้?”

ส่งห่อภัณฑะพินหนึ่งแก่ราชบุรุษผู้ให้จับโจรนั้นแล้วเดินไปอยู่ ด้วยคำว่า “ท่านจงรับภัณฑะนี้ไว้แล้ว ให้บุรุษคนนั้นแก่ฉัน.”

ราชบุรุษนั้นรับคำว่า “ดีละ” แล้วรับทหาปณะ ปล่อยโจรนั้นไป ฆ่าบุรุษอื่นแล้ว กราบพูลแด่พระราชาวา

“ขอเดชะ ข้าพระองค์ฆ่าโจรแล้ว.”

แม่เศรษฐี ได้ให้ธิดาแก่โจรนั้นแล้ว.

นางคิดว่า “จักยังสามีให้ยินดี” จึงตกแต่งด้วยเครื่องประดับทั้งปวง จัดแจงยาคุเป็นต้นแก่โจรนั้นเองทีเดียว.

[โจรคิดอุบายพาภรรยาไปฆ่า]

โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน โจรคิดว่า

“ในกาลไรหนอแล? เราจักได้เพื่อฆ่าหญิงนี้ ถือเอาเครื่องประดับของหญิงนี้ ขายกินในโรงสุราแห่งหนึ่ง.”

โจรนั้นคิดว่า “อุบายนี้มีอยู่” จึงห้ามอาหารเสียนอนบนเตียง.

ทีนั้น นางเข้าไปหาโจรนั้นแล้วถามว่า “นาย อะไรเสียดแทงท่าน?”

โจร. อะไรๆ ไม่ได้เสียดแทงดอก นางผู้เจริญ.

ธิดาเศรษฐี. ก็มารดาบิดาของฉัน โกรธท่านแลหรือ?

โจร. ไม่โกรธ นางผู้เจริญ.

ธิดาเศรษฐี. เมื่อเป็นเช่นนั้น นี่ชื่ออะไร?

โจร. นางผู้เจริญ ฉันถูกจับ นำไป ในวันนี้ บนบาน^๑ไว้ต่อเทวดาผู้สถิตอยู่ที่ภูเขาทังโจร (จึง)ได้ชีวิตแล้ว, แม้หล่อนก็ได้ฉัน ด้วยอาณูภาพแห่งเทวดานั้นเหมือนกัน, นางผู้เจริญ ฉันคิดว่า “ฉันตั้งพิธีกรรมนั้นไว้ต่อเทพดา.”

ธิดาเศรษฐี. นาย อย่าคิดเลย, ดิฉันจักทำพิธีกรรม, ท่านจงบอก, ต้องการอะไร?

โจร. ต้องการข้าวมธุปายาสชนิดมีน้ำน้อย และดอกไม้มีข้าวดอกเป็นที ๕.

ธิดาเศรษฐี. ดีละ นาย. ดิฉันจักจัดแจง.

ธิดาเศรษฐีนั้นจัดแจงพิธีกรรมทุกอย่างแล้ว จึงกล่าวว่า “มาเถิด นาย, เราไปกัน.”

โจร. นางผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น หล่อนให้พวกญาติของหล่อนกลับเสีย ถือเอาผ้าและเครื่องประดับที่มีค่ามาก แล้วจงตกแต่งตัว, เราจักหัวเราะเล่นพลางเดินไปอย่างสบาย.

นางได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

ทีนั้น ในเวลาถึงเชิงเขา โจรนั้นกล่าวกะนางว่า

“นางผู้เจริญ เบื้องหน้าแต่นี้ เราจักไปกัน ๒ คน, หล่อนจงให้คนที่เหลือกลับพร้อมกับยาน ยกภาชนะพิธีกรรมถือไปเอง.”

นางได้ทำอย่างนั้น.

โจรพานางขึ้นสู่ภูเขาทังโจร.

ก็มีมนุษย์ทั้งหลายยอมขึ้นไปโดยข้างๆ หนึ่งแห่งภูเขานั้น.

ข้างๆ หนึ่งเป็นโกรกชัน, มนุษย์ทั้งหลายยืนอยู่บนยอดเขาแล้ว ย่อมทิ้งโจรทั้งหลายโดยทางข้างนั้น, โจรเหล่านั้นเป็นท่อนเล็กท่อนน้อยตกลงไปที่พื้น; เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า “เขาทังโจร.”

นางยืนอยู่บนยอดเขานั้น กล่าววว่า “นาย จงทำพิธีกรรมของท่าน.”

โจรนั้นได้นั่งแล้ว.

เมื่อนางกล่าวอีกว่า “นาย เหตุไรท่านจึงนั่งเสียเล่า?”

โจรจึงบอกกะนางว่า “ฉันไม่ต้องการพิธีกรรมดอก, แต่ฉันล่องพงพาหล่อนมา.”

ธิดาเศรษฐี. เพราะเหตุไร? นาย.

๑ พลิกมมัม ปฏิสสุณิตวา รับซึ่งพิธีกรรม คือ การบวงสรวง.

โจร. เพื่อต้องการฆ่าหล่อนเสีย แล้วถือเอาเครื่องประดับของหล่อนหนีไป.

นางอุกมรมณภัยคุกคามแล้วกล่าวว่า

“นายจ๋า ดิฉันและเครื่องประดับของดิฉันก็เป็นของๆ ท่านทั้งนั้น, เหตุไร ท่านจึงพูดอย่างนี้?”

โจรนั้น แม้อ่อนน้อมน้อยๆ ว่า “ท่านจงอย่าทำอย่างนี้” ก็กล่าวว่า “ฉันจะฆ่าให้ได้.”

นางกล่าวว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านจะต้องการอะไร? ด้วยความตายของดิฉัน,

ท่านถือเอาเครื่องประดับเหล่านี้แล้วให้ชีวิตแก่ดิฉันเกิด,

จำเดิมแต่นี้ท่านจงจำดิฉันว่า ‘ตายแล้ว,’ หรือว่า ดิฉันเป็นทาสีของท่านทำหัตถกรรม” ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

“สายสร้อยทองคำเหล่านี้ ล้วนสำเร็จด้วยแก้วไพฑูรย์,
ท่านผู้เจริญ ท่านจงถือเอาทั้งหมด และจงประกาศว่าดิฉันเป็นทาสี.”

โจรฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า

“เมื่อฉันทำอย่างนั้น, หล่อนไปแล้ว ก็จักบอกแก่มารดาบิดา, ฉันจักฆ่าให้ได้, หล่อนอย่าคร่ำครวญไปนักละ” ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

“หล่อนอย่าคร่ำครวญนักละ, จงรีบห่อสิ่งของเข้าเถิด,
ชีวิตของหล่อนไม่มีหอรอก, ฉันจะถือเอาสิ่งของทั้งหมด.”

[ธิดาเศรษฐีผลักโจรตกเขาตาย]

นางคิดว่า “โอ! กรรมนี้หนัก, ชื่อว่าปัญญา ธรรมตามิได้สร้างมาเพื่อประโยชน์แก่งกิน,
ที่แท้ สร้างมาเพื่อประโยชน์พิจารณา, เราจักรู้สิ่งที่ควรทำแก่เขา.”

ลำดับนั้น นางกล่าวกะโจรนั้นว่า

“นาย ท่านถูกจับนำไปว่า ‘เป็นโจร’ ในกาลใด; ในกาลนั้น ดิฉันบอกแก่มารดาบิดา,

ท่านทั้ง ๒ นั้นสละทรัพย์พันหนึ่ง ให้นำท่านมาทำไว้ในเรือน,

จำเดิมแต่นั้น ดิฉันก็อุปการะท่าน, วันนี้ท่านจงให้ดิฉันทำตัว (ท่าน) ให้เห็นถนัดแล้วไหว้.”

โจรนั้นกล่าวว่า “ดีละ นางผู้เจริญ, หล่อนจงทำตัว (ฉัน) ให้เห็นถนัด แล้วไหว้เถิด” ดังนี้แล้ว ก็ได้ยืนอยู่บนยอดเขา.

ที่นั่น นางทำประทักษิณ ๓ ครั้ง ไหว้โจรนั้นในที่ ๔ สถานแล้ว กล่าวว่า

“นาย นี่เป็นการเห็นครั้งสุดท้ายของดิฉัน, บัดนี้การที่ท่านเห็นดิฉัน หรือการที่ดิฉันเห็นท่านไม่มีละ”

แล้วสวมกอดข้างหน้าข้างหลัง ยืนที่ข้างหลัง เอามือข้างหนึ่งจับโจรผู้ประมาท ยืนอยู่บนยอดเขาตรงคอ

เอามือข้างหนึ่งจับตรงรักแร้ข้างหลัง ผลักลงไปในเหวแห่งภูเขา.

โจรนั้นกระทบถูกที่ท้องแห่งเขา เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ตกลงไปแล้วที่พื้น.

[หญิงผู้มีปัญญาก็เป็นบัณฑิตได้]

เทวดาผู้สถิตอยู่บนยอดเขาที่ทั้งโจร เห็นกิริยาแม่ของชนทั้ง ๒ นั้น จึงให้สาธุการแก่หญิงนั้น แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

“บุรุษนั้น เป็นบัณฑิตในทุกสถาน ก็หาไม่,
แม้สตรีนั้น ผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ ก็เป็นบัณฑิตได้ ในที่นั้นๆ.”

ธิดาเศรษฐีแม่นั้น ครั้นผลัดโจรสลงไปในแหแล้ว (คิดว่า)

“หากว่า เราจักไปบ้าน, มารดาบิดาจักถามว่า ‘สามีของเจ้าไปไหน?’

หากเราถูกถามอย่างนั้น จะตอบว่า ‘ดิฉันฆ่าเสียแล้ว’

ท่านจักทิ่มแทงเราด้วยหอกคือปากว่า ‘นางคนหัวดี เจ้าให้ทรัพย์พันหนึ่งให้นำผ้ามา บัดนี้ ก็ฆ่าเขาเสียแล้ว;’

แม้เมื่อเราบอกว่า ‘เขาปรารถนาจะฆ่าดิฉัน เพื่อต้องการเครื่องประดับ,’ ท่านก็จักไม่เชื่อ;

อย่าเลยด้วยบ้านของเรา” ดังนี้แล้ว ทั้งเครื่องประดับไว้ในที่นั้นนั่นเอง เข้าไปสู่ป่าเที่ยวไปโดยลำดับ

ถึงอาศรมของพวกปริพาชกแห่งหนึ่ง ไหว้แล้ว กล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงให้การบรรพชา ในสำนักของท่านแก่ดิฉันเถิด.”

ลำดับนั้น ปริพาชกทั้งหลายให้นางบรรพชาแล้ว.

[ธิดาเศรษฐีบวชเป็นปริพาชก]

ธิดาเศรษฐีนั้นพอบวชแล้ว ถามว่า “ท่านผู้เจริญ อะไรเป็นสูงสุดแห่งบรรพชาของท่าน.”

ปริพาชก. นางผู้เจริญ บุคคลทำกรรมในกสิณ ๑๐ แล้ว พึงยังฌานให้บังเกิดบ้าง,

พึงเรียนวาทะพันหนึ่งบ้าง, นี้เป็นประโยชน์สูงสุดแห่งบรรพชาของพวกเรา.

ธิดาเศรษฐี. ดิฉันไม่อาจจะยังฌานให้เกิดได้ก่อน, แต่จักเรียนวาทะพันหนึ่ง พระผู้เป็นเจ้า.

ลำดับนั้น ปริพาชกเหล่านั้น ยังนางให้เรียนวาทะพันหนึ่งแล้ว กล่าวว่า

“ศิลปะ ท่านก็เรียนแล้ว, บัดนี้ ท่านจงเที่ยวไปบนพื้นชมพูทวีป ตรวจดูผู้สามารถจะกล่าวปัญหาของตน”

แล้วให้กิ้งหว่านมือแก่นาง ส่งไปด้วยสั่งว่า

“ไปเถิด นางผู้เจริญ; หากใครๆ เป็นคฤหัสถ์อาจกล่าวปัญหากับท่านได้, ท่านจงเป็นบาทปริจาริกา ของผู้นั้นเที่ยว;

หากเป็นบรรพชิต, ท่านจงบรรพชาในสำนักผู้นั้นเถิด.”

นางมีชื่อว่า ชมพูปริพาชิกา ตามนาม^๑ ออกจากที่นั้นเที่ยวถามปัญหาแก่ผู้ที่ตนเห็นแล้วๆ.

คนชื่อว่าผู้สามารถจะกล่าวกับนางไม่ได้มีแล้ว.

มนุษย์ทั้งหลายพอฟังว่า “นางชมพูปริพาชิกามาข้างนี้” ย่อมหนีไป.

นางเข้าไปสู่บ้านหรือตำบลเพื่อภิกษา ก่อกองทรายไว้ใกล้ประตูบ้าน ปักกิ้งหว่านบนกองทรายนั้น กล่าวว่า

“ผู้สามารถจะกล่าวกับเรา จงเหยียบกิ้งหว่าน” แล้วก็เข้าไปสู่บ้าน.

ใครๆ ชื่อว่าสามารถจะเข้าไปยังที่นั้น มิได้มี.

แม้นางยอมถือกิ้งอื่น เมื่อกิ้งหว่าน (เก่า) เทียวแห้ง.

นางเที่ยวไปโดยทำนองนี้ ถึงกรุงสาวัตถี ปักกิ้ง (หว่าน) ใกล้ประตูบ้าน โดยนัยที่กล่าวมาแล้วนั้นแล เข้าไปเพื่อภิกษา.

๑ ตามชื่อไม้หว่าน (ชมพู)

เด็กเป็นอันมากได้ยื่นล้อมกิ่งไม้ไว้แล้ว.

[ธิดาเศรษฐีมีชื่อว่ากฤษณะทูลเกสึเถรี]

ในกาลนั้น พระสารีบุตรเถระเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต ทำภติกแล้วออกไปจากเมือง เห็นเด็กเหล่านั้นยื่นล้อมกิ่งไม้ จึงถามว่า “นี่อะไร?”

เด็กทั้งหลายบอกเรื่องนั้นแก่พระเถระแล้ว.

พระเถระกล่าวว่า “เด็กทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น พวกเจ้าจงเหยียบกิ่งไม้นี้.”

พวกเด็ก. พวกกระผมกลัว ครับ.

พระเถระ. เราจักกล่าวปัญหา, พวกเจ้าเหยียบเถิด.

เด็กเหล่านั้น เกิดความอูตสาหะด้วยคำของพระเถระ ทำอย่างนั้น โห้ร้องอยู่ โปรยธูลีขึ้นแล้ว.

นางปริพาชิกามาแล้วดูเด็กเหล่านั้น กล่าวว่า

“กิจด้วยปัญหาของเรากับพวกเจ้าไม่มี; เหตุไร พวกเจ้าจึงพากันเหยียบกิ่งไม้ของเรา?”

พวกเด็กกล่าวว่า “พวกเรา อันพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าใช้ให้เหยียบ.”

นางปริพาชิกา. ท่านผู้เจริญ ท่านใช้ให้พวกเด็กเหยียบกิ่งไม้ของดิฉันหรือ?

พระเถระ. เออ น้องหญิง.

นางปริพาชิกา. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงกล่าวปัญหากับดิฉัน.

พระเถระ. ดีละ, เราจักกล่าว.

นางปริพาชิกานั้น ได้ไปสู่สำนักของพระเถระ เพื่อถามปัญหาในเวลาเงาไม้เจริญ^๑.

ทั่วทั้งเมือง ลือกระฉ่อนกันว่า “พวกเราจักฟังถ้อยคำของ ๒ บัณฑิต.”

พวกชาวเมืองไปกับนางปริพาชิกานั้นเหมือนกัน ไหว้พระเถระแล้วนั่ง ณ ที่สุดข้างหนึ่ง.

นางปริพาชิกา กล่าวกะพระเถระว่า “ท่านผู้เจริญ ดิฉันจักถามปัญหากะท่าน.”

พระเถระ. ถ้ามเกิด น้องหญิง.

นางถามวาทะพินหนึ่งแล้ว.

พระเถระแก้ปัญหากที่นางถามแล้วๆ.

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะนางว่า “ปัญหาของท่านมีเท่านี้, ปัญหาแม้อื่นมีอยู่หรือ?”

นางปริพาชิกา. มีเท่านี้แหละ ท่านผู้เจริญ.

พระเถระ. ท่านถามปัญหาเป็นอันมาก, แม้เราจักถามสักปัญหาหนึ่ง, ท่านจักแก้ได้หรือไม่?

นางปริพาชิกา. ดิฉันรู้จักแก้, จงถามเถิด ท่านผู้เจริญ.

พระเถระถามปัญหาว่า “อะไร? ชื่อว่าหนึ่ง.”

นางปริพาชิกานั้น ไม่รู้ว่า “ปัญหานี้ ควรแก้แบบนี้” จึงถามว่า “นั่นชื่อว่าอะไร? ท่านผู้เจริญ”

พระเถระ. ชื่อพุทธรณต์ น้องหญิง.

นางปริพาชิกา. ท่านจงให้พุทธรณต์นั้นแก้ดิฉันบ้าง ท่านผู้เจริญ.

พระเถระ. หากว่า ท่านจักเป็นเช่นเรา, เราจักให้.

นางปริพาชิกา. ถ้าเช่นนั้น ขอท่านยังดิฉันให้บรรพชาเถิด.

พระเถระบอกแก่นางภิกษุณีทั้งหลายให้บรรพชาแล้ว.

นางครั้นได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว มีชื่อว่ากฤษณะทูลเกสีกะรี บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายโดย ๒-๓ วันเท่านั้น.

[ชนะกิเลสประเสริฐ]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า “การฟังธรรมของนางกฤษณะทูลเกสีกะรีไม่มีมาก, กิจแห่งบรรพชิตของนางถึงที่สุดแล้ว, ได้ยินว่า นางทำมหาสงครามกับโจรคนหนึ่งชนะแล้วมา.”

พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุทั้งหลายนั้นกราบทูลว่า “ถ้อยคำชื่อนี้.” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอย่านับธรรมที่เราแสดงแล้วว่า ‘น้อยหรือมาก’

บทที่ไม่เป็นประโยชน์ แม้ ๑๐๐ บท ไม่ประเสริฐ,

ส่วนบทแห่งธรรมแม้บทเดียวประเสริฐกว่าเที่ยว;

อนึ่ง เมื่อบุคคลชนะโจรที่เหลือ หาชื่อว่าชนะไม่.

ส่วนบุคคลชนะโจรคือกิเลสอันเป็นไปภายในนั้นแหละ จึงชื่อว่าชนะ” เมื่อจะทรงสืบบุณนิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ก็ผู้ใด ฟังกล่าวกถาตั้ง ๑๐๐ ซึ่งไม่ประกอบด้วยบทเป็นประโยชน์;
บทแห่งธรรมบทเดียว ที่บุคคลฟังแล้วสงบระงับได้ ประเสริฐกว่า
(กว่าการกล่าวกถาตั้ง ๑๐๐ ของผู้นั้น).

ผู้ใด ฟังชนะมนุษย์พันหนึ่งคุณด้วยพันหนึ่ง (คือ ๑ ล้าน) ในสงคราม
ผู้นั้น หาชื่อว่าเป็นยอดแห่งชนผู้ชนะในสงครามไม่,
ส่วนผู้ใดชนะตนคนเดียวได้, ผู้นั้นแล เป็นยอดแห่งผู้ชนะในสงคราม.”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **คาถา สติ** ความว่า ก็บุคคลใด ฟังกล่าวคาถากำหนดด้วย ๑๐๐ คือเป็นอันมาก.

บาทพระคาถาว่า **อนตลปทสยหิตา** ความว่า

ประกอบด้วยบททั้งหลายอันไม่มีประโยชน์ ด้วยอำนาจพรรณนาอากาศเป็นต้น.

บทที่ปฏิสังขตด้วยธรรมมีขันธเป็นต้น สำเร็จประโยชน์ ชื่อว่า บทธรรม.

บรรดาธรรม ๔ ที่พระศาสดาตรัสไว้อย่างนี้ว่า “ปริพาชกทั้งหลาย บทธรรณ ๔ เหล่านี้; ๔ คืออะไรบ้าง? ปริพาชกทั้งหลาย คือ บทธรรณคือความไม่เฟื่องเลี้ยง, บทธรรณคือความไม่ปองร้าย, บทธรรณคือความระลึกชอบ, บทธรรณคือความตั้งใจไว้ชอบ, บทธรรณแม้บทเดียวประเสริฐกว่า.”

บาทพระคาถาว่า โย สหสฺสํ สหสฺเสน ความว่า

ผู้ใดคือนักบในสงคราม พึงชนะมนุษย์พันหนึ่งซึ่งคุณด้วยพัน ในสงครามครั้งหนึ่ง
ได้แก่ชนะมนุษย์ ๑๐ แสนแล้ว พึงนำชัยมา, แม้ผู้นี้ ก็หาชื่อว่า เป็นยอดแห่งชนทั้งหลายผู้ชนะในสงครามไม่.

บาทพระคาถาว่า เอกภจฺเจ ชยยมตฺตานํ ความว่า

ส่วนผู้ใดพิจารณาแก้มัญฐานอันเป็นไปในภายใน ในที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน พึงชนะตน
ด้วยการชนะกิเลสมีโลกเป็นต้น ของตนได้.

บาทพระคาถาว่า ส เว สงคามชุตฺตโม ความว่า

ผู้นั้นชื่อว่าเป็นยอด คือประเสริฐ แห่งชนทั้งหลายผู้ชนะในสงคราม ได้แก่เป็นนักรบเยี่ยมในสงคราม.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุลอยผลทั้งหลายมีเสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระกฤษณะทลเกสีเถรี จบ.

๔. เรื่องอนัตตปฏิจจกพราหมณ์

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอนัตตปฏิจจกพราหมณ์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อตตา ทเว” เป็นต้น.

[ความฉิบหายย่อมมีแก่ผู้เสพกรรม ๖ อย่าง]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นคิดว่า

“พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบสิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างเดียวหรือหนอแล? หรือทรงทราบแม้สิ่งมิใช่ประโยชน์; เราจักทูลถามพระองค์” ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า

“พระเจ้าข้า พระองค์เห็นจะทรงทราบสิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างเดียว, ไม่ทรงทราบสิ่งที่มีประโยชน์.”

พระศาสดา. พราหมณ์ เรารู้ทั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ ทั้งสิ่งที่มีประโยชน์

พราหมณ์. ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์จงตรัสบอกสิ่งที่มีประโยชน์แก่ข้าพระองค์เถิด.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสพระคาถานี้ แก่พราหมณ์นั้นว่า

“การนอนจนตะวันขึ้น^๑ ความเกียจคร้าน ความดูร้าย การผลัดวันประกันพรุ่ง^๒
การเดินทางแห่งคนเดียว การเข้าไปเสพภรรยาของผู้อื่น
พราหมณ์ ท่านจงเสพกรรม ๖ อย่างนี้เถิด,
สิ่งมิใช่ประโยชน์ [ความฉิบหาย] จักมีแก่ท่าน.”

พราหมณ์ฟังพระพุทธานุญาตนั้นแล้ว ได้ให้สาธุการว่า

“ดีละ ดีละ ท่านผู้เป็นอาจารย์ของคณะ ท่านผู้เป็นใหญ่ในคณะ,
พระองค์เทียว ย่อมทรงทราบทั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ ทั้งสิ่งที่มีประโยชน์.”

พระศาสดา. อย่างนั้น พราหมณ์, ขึ้นชื่อว่าผู้รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งมิใช่ประโยชน์ เช่นกับด้วยเราไม่มี.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูอัธยาศัยของพราหมณ์นั้นแล้ว จึงตรัสถามว่า

“พราหมณ์ ท่านเป็นอยู่^๓ ด้วยการงานอะไร?”

พราหมณ์. ด้วยการงานคือการเล่นสะกา^๔ พระโคดมผู้เจริญ.

พระศาสดา. ก็ท่านชนะหรือแพ้เล่า?

[ชนะตนเป็นการประเสริฐ]

เมื่อพราหมณ์นั้นทูลว่า “ชนะบ้าง แพ้บ้าง” ดังนี้แล้ว พระศาสดาจึงตรัสว่า

“พราหมณ์ นั้นยังมีประมาธน้อย, ขึ้นชื่อว่าความชนะของบุคคลผู้ชนะผู้อื่น ไม่ประเสริฐ;

๑ นอนตื่นสาย

๒ ทิวโสติดีย์ หมายความว่า การผัดเพี้ยนกาลเวลา, การผลัดวันประกันพรุ่ง.

๓ เลี้ยงชีพ

๔ การพนัน

ส่วนผู้ใดขณะตนได้ ด้วยชนะกิเลส, ความชนะของผู้นั้นประเสริฐ;

เพราะว่าใครๆ ไม่อาจทำความชนะนั้นให้กลับแพ้ได้” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ตนนั้นแล บุคคลชนะแล้ว ประเสริฐ,
ส่วนหมู่อสัตว์นอกนี้ บุคคลชนะแล้ว ไม่ประเสริฐเลย,
(เพราะ) เมื่อบุรุษฝึกตนแล้ว ประพฤติสำรวมเป็นนิตย,
เทวดา คนธรรพ์ มาร พร้อมทั้งพรหม
พึงทำความชนะของสัตว์เห็นปานนั้น ให้กลับแพ้ไม่ได้เลย.”

[แก้อรรถ]

ในพระคาถานั้น ศัพท์ว่า **ทเว** เป็นนินบาต.

ศัพท์ว่า **ขิต** เป็นลิงควิปัลลาส. ความว่า ตนอันบุคคลชนะแล้วด้วยความชนะกิเลสของตน ประเสริฐ.

บาทพระคาถาว่า **ยา จาย อิตรา ปชา** ความว่า ส่วนหมู่อสัตว์นี้ใด คือ ที่เหลือ พึงเป็นผู้อันเขาชนะ ด้วยการเล่นสากก็ดี ด้วยการฉ้อทรัพย์ก็ดี ด้วยการครอบงำพลในสงครามก็ดี, ความชนะที่บุคคลผู้ชนะหมู่อสัตว์นั้นชนะแล้ว ไม่ประเสริฐ.

ถามว่า “ก็เหตุไร? ความชนะนั้นเท่านั้นประเสริฐ, ความชนะนี้ไม่ประเสริฐ.”

แก้ว่า “เพราะเมื่อบุรุษฝึกตนแล้ว ฯลฯ ของสัตว์เห็นปานนั้น ให้กลับแพ้ไม่ได้.”

พระศาสดาตรัสค้ำไว้ว่า

“เพราะว่า เมื่อบุรุษผู้ชื่อว่าฝึกตนแล้ว เพราะเป็นผู้ไร้กิเลส ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน

มีปกติประพฤติสำรวมทางกายเป็นต้นเป็นนิตย,

เทวดาก็ดี คนธรรพ์ก็ดี ก็หรือมารพร้อมทั้งพรหม แม้พากเพียรพยายามอยู่ว่า

‘เราจักทำความชนะของผู้นั้นให้กลับแพ้, จักทำกิเลสทั้งหลายที่เขาละได้ด้วยมรรคภาวนาให้เกิดอีก,

ก็ไม่พึงอาจเลย เพื่อจะทำ (ความชนะ) ของสัตว์เห็นปานนั้น คือ ผู้สำรวมแล้ว ด้วยการสำรวมทางกายเป็นต้นเหล่านี้

ให้กลับแพ้ เหมือนผู้แพ้ด้วยทรัพย์เป็นต้นแล้วเป็นผู้ประกำช ชนะผู้คนนอกนี้ชนะแล้ว พึงทำให้กลับแพ้อีก ฉะนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุลอยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอนัตตปุจฉกพราหมณ์ จบ.

๕. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลูกของพระสารีบุตรเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพราหมณ์ผู้เป็นลูกของพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มาเส มาเส” เป็นต้น.

[พระเถระพาลงไปเฝ้าพระศาสดา]

ได้ยินว่า พระเถระ ไปสู่สำนักของพราหมณ์นั้นแล้ว ถามว่า “พราหมณ์ ท่านทำกุศลอะไรๆ บ้างหรือหนอแล?”

พราหมณ์. ทำ ครับ.

พระเถระ. ทำกุศลอะไร?

พราหมณ์. ผมให้ทานด้วยบริจาคทรัพย์พันหนึ่ง ทุกๆ เดือน.

พระเถระ. ให้แก่ใคร.

พราหมณ์. ให้แก่พวกนิครนถ์ ครับ.

พระเถระ. ปรารถนาอะไร?

พราหมณ์. พรหมโลก ครับ.

พระเถระ. ก็นี้เป็นทางแห่งพรหมโลกหรือ?

พราหมณ์. อย่างนั้น ครับ.

พระเถระ. ใครกล่าวอย่างนี้?

พราหมณ์. พวกอาจารย์ผมกล่าว ครับ.

พระเถระกล่าวว่า “ท่านไม่รู้ทางแห่งพรหมโลกทีเดียว, แม้พวกอาจารย์ของท่านก็ไม่รู้. พระศาสดาพระองค์เดียวเท่านั้นทรงรู้ มาเกิด พราหมณ์, ฉันจะทูลอาราธนาให้พระองค์ตรัสบอกทางแห่งพรหมโลกแก่ท่าน” ดังนี้แล้ว พาพราหมณ์นั้น ไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเรื่องนั้นว่า “พราหมณ์ผู้นี้ กล่าวอย่างนี้ พระเจ้าข้า” แล้วกราบทูลว่า “ดีละหนอ ขอพระองค์ตรัสบอกทางแห่งพรหมโลกแก่พราหมณ์นั้น.”

[พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์]

พระศาสดาตรัสถามว่า “ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ? พราหมณ์” เมื่อพราหมณ์นั้นทูลว่า “อย่างนั้น พระโคตมผู้เจริญ” จึงตรัสว่า “พราหมณ์ การแลดูสาวกของเราด้วยจิตอันเลื่อมใสเพียงครั้งเดียว หรือการถวายอาหารวัตถุเพียงภิกษาทัพพีเดียว มีผลมากแม้ว่าทานที่ท่านเมื่อให้อย่างนั้น ให้แล้วตั้ง ๑๐๐ ปี” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใด พึงบูชาด้วยทรัพย์พันหนึ่งทุกๆ เดือน สิ้น ๑๐๐ ปี,
ส่วนการบูชาอันแล ของผู้ที่พึงบูชาท่านผู้มีदनอบรมแล้วคนเดียว แม้ครั้งหนึ่ง
ประเสริฐกว่าการบูชาของผู้นั้น, การบูชาสิ้น ๑๐๐ ปี จะประเสริฐอะไรเล่า?”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สหสเสน ความว่า ด้วยการบริจาคทรัพย์พันหนึ่ง.

บาทพระคาถาว่า โย ยเซ สติ สมิ ความว่า ผู้ใดเมื่อบริจาครทรัพย์พันหนึ่งทุกๆ เดือน พึงให้ทานแก่โลกียมหาชน สิ้น ๑๐๐ ปี.

บาทพระคาถาว่า เอกณฺจ ภาวิตตานํ ความว่า

ส่วนผู้ใด พึงบูชาท่านผู้มีตนบ่มแล้ว ด้วยอำนาจแห่งคุณผู้เดียว

โดยที่สวดเบื้องต่ำ เป็นพระโสดาบัน โดยที่สวดเบื้องสูงเป็นพระชินาสพ ผู้มาถึงแทบประตูเรือน

ด้วยอำนาจถวายภิกษาทัฬหีหนึ่ง ด้วยอำนาจการถวายอาหารพวยยังอัตภาพให้เป็นไปได้ หรือด้วยเพียงถวายผ้าเนื้อหยาบ, บูชาของผู้ที่นั่นนั่นแล ประเสริฐ คือล้ำเลิศ ได้แก่สูงสุด กว่าความบูชาอันบุคคลนอกนี้บูชาแล้วสิ้น ๑๐๐ ปี.

ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์นั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว, ชนแม่เหล่าอื่นเป็นอันมากบรรลุอุริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ จบ.

๖. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภหลานของพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย จ วสุสสตี ชนตุ”

[พระเถระพาหลานไปเฝ้าพระศาสดา]

ความพิสดารว่า พระเถระเข้าไปหาหลานเมื่อนั้นแล้ว ถามว่า “พราหมณ์ เธอทำกุศลหรือไม่?”

พราหมณ์. อย่างนั้น ครับ.

พระเถระ. ทำกุศลอะไร?

พราหมณ์. ฆ่าสัตว์เลี้ยวตัวหนึ่งแล้วบำเรอไฟทุกๆ เดือน.

พระเถระ. ทำอย่างนั้น เพื่ออะไร?

พราหมณ์. เขาว่า นั่นเป็นทางแห่งพรหมโลก.

พระเถระ. ใครว่าอย่างนั้น?

พราหมณ์. พวกอาจารย์ของกระผม ครับ.

พระเถระ กล่าววว่า “เธอไม่รู้ทางแห่งพรหมโลกเลย, แม้พวกอาจารย์ของเธอก็ไม่รู้, มาเถิด, เราจักไปสำนักของพระศาสดา” ดังนี้แล้ว นำหลานนั้นไปสู่สำนักของพระศาสดา ทูลเรื่องนั้นแล้ว กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ขอพระองค์ตรัสบอกทางแห่งพรหมโลกแก่พราหมณ์นี้.”

[พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์]

พระศาสดาตรัสถามว่า “ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือไม่?” เมื่อพราหมณ์นั้นทูลว่า “อย่างนั้น พระโคตมผู้เจริญ” จึงตรัสว่า “พราหมณ์ การบำเรอไฟของท่านผู้บำเรอไฟอย่างนั้น ตั้ง ๑๐๐ ปี ย่อมไม่ถึงแม้การบูชาสาวกของเรา เพียงขณะเดียว” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็สัตว์ใด พึงบำเรอไฟในป่า ตั้ง ๑๐๐ ปี,
ส่วนเขา พึงบูชาท่านผู้มีตบธรรมแล้วผู้เดียว แม้ครู่หนึ่ง,
การบูชานั้นนั่นแลประเสริฐกว่า (กว่าการบูชาตั้ง ๑๐๐ ปีของสัตว์นั้น)
การบูชา ๑๐๐ ปี จะประเสริฐอะไรเล่า?”

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชนตุ นี้ เป็นชื่อของสัตว์.

บาทพระคาถาว่า อคฺคิ ปริจเร วเน ความว่า

แม้เข้าไปสู่ป่า ด้วยปรารถนาความเป็นผู้ไม่มีธรรมเครื่องเน้นซ้ำ พึงบำเรอไฟในป่านั้น.

คำที่เหลือ เช่นเดียวกับคำที่มีในก่อนนั้นแล.

ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์บรรลुไสตยาปัตติผล.

แม้ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีไสตยาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ จบ.

๗. เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยงกิลฺลิจิ ยิภฺฐญฺจ” เป็นต้น.

[พระเถระพาสหายไปเฝ้าพระศาสดา]

ความพิสดารว่าพระเถระเข้าไปหาพราหมณ์เมื่อนั้นแล้ว ถามว่า “พราหมณ์ ท่านทำกุศลบางอย่างหรือ?”

พราหมณ์. อย่างนั้น ครับ.

พระเถระ. ทำกุศลอะไร?

พราหมณ์. บุษายัญอย่างที่เขาบูชากัน.

ทราบว่าเป็นเช่นนั้น ชนทั้งหลายย่อมบูชาญนั้น ด้วยการบริจาคอย่างมาก.

ต่อแต่นี้ พระเถระถามโดยนัยก่อนนั้นแล แล้วนำพราหมณ์นั้นไปยังสำนักของพระศาสดา ทูลเรื่องนั้นแล้ว กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ขอพระองค์ตรัสบอกทางแห่งพรหมโลก แก่พราหมณ์นี้.”

[พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์]

พระศาสดาตรัสถามว่า “ได้ยินว่าอย่างนั้นหรือ? พราหมณ์” เมื่อพราหมณ์ทูลรับรองว่า “อย่างนั้น” แล้ว จึงตรัสว่า

“พราหมณ์ ท่านที่ท่านบูชาญอย่างที่เขาบูชากัน ให้แก่โลกิยมหาชนตั้งปี

ย่อมไม่ถึงแม้เพียงส่วน ๔ แห่งกุศลเจตนาที่เกิดขึ้นแก่คนทั้งหลาย ผู้ไหว้สาวกของเราด้วยจิตที่เลื่อมใส”

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้มุ่งบุญ พึงบูชาญและทำบ่าบวง^๑ อย่างใดอย่างหนึ่งในโลก ตลอดปี,

ทานนั้นแม้ทั้งหมด ไม่ถึงส่วน ๔,

การอภิวาทในท่านผู้ดำเนินตรง ประเสริฐสุด.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยงกิลฺลิจิ นี้ เป็นคำรวบถือไม่มีส่วนเหลือ.

บทว่า ยิภฺฐญฺจ ได้แก่ ทานที่เขาให้ด้วยอำนาจการทำมงคลเป็นต้น โดยมาก.

บทว่า หุตี้ ได้แก่ ทานเพื่อแขกที่เขาจัดแจงทำและทานที่เขาเชื่อกรรมและผลของกรรมทำ.

สองบทว่า สัจจญฺช ยชเชถ ความว่า

พึงให้ทานมีประการดังกล่าวแล้ว แก่โลกิยมหาชน แม้ในจักรวาลทั้งสิ้น ตลอดปีหนึ่งไม่มีระหว่างเลย.

บทว่า บุณฺญเปกฺโข ได้แก่ ผู้ปรารถนาบุญ.

๑ บณฺญ, เช่นสรวง, บูชา.

บทว่า **อุชฺชุตเตสุ** ความว่า ในพระโสดาบัน โดยที่สูดอย่างต่ำ ในพระชีนาสพ โดยที่สูดอย่างสูง.

คำนี้ เป็นคำที่พระศาสดาตรัสว่าไว้ว่า

“ทานนั้นทั้งหมด ไม่ถึงแม้ส่วนที่ ๔ จากผลแห่งกุศลเจตนา ของผู้น้อมสรีระไหว ด้วยจิตที่เลื่อมใส เห็นปานนั้น; เพราะฉะนั้น การอภิวาทในท่านผู้ดำเนินตรงเท่านั้น ประเสริฐสุด.”

ในเวลาจบเทศนา พราหมณ์บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

ชนแม่เหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ จบ.

๘. เรื่องอายุวัฒนกุมาร

พระศาสดาเมื่อทรงอาศัยที่ขลุ้มพิณนคร ประทับอยู่ ณ ภูฏีโนปา^๑ ทรงปรารภกุมารผู้มีอายุยืน ตรัสพระธรรมเทศนาเห็นว่า “อภิวาทนสีลิสส” เป็นต้น.

[พราหมณ์ ๒ สหายออกบวช]

ได้ยินว่า พราหมณ์ ๒ คนชาวที่ขลุ้มพิณนคร บวชในลัทธิภายนอก บำเพ็ญตบะสิ้นกาลนาน ๔๘ ปี.

บรรดาพราหมณ์ ๒ คนนั้น คนหนึ่งคิดว่า “ประเพณีของเราจักเสื่อมเสีย, เราจักสึก” ดังนี้แล้ว จึงขายบริขารตบะที่ตนทำไว้แก่คนเหล่านี้ ได้ภรรยาพร้อมด้วยโค ๑๐๐ ตัว และทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะ ให้ตั้งไว้เป็นกองทุน. ครั้งนั้น ภรรยาของเขาคลอดเด็ก.

ส่วนสหายของเขานอกจากนี้ ไปสู่ต่างถิ่นแล้ว ก็กลับมาสู่นครนั้นอีกนั้นแล.

เขาได้ยินความที่สหายนั้นมา จึงได้พาบุตรและภรรยาไปเพื่อต้องการเยี่ยมสหาย.

ครั้นถึงแล้วให้บุตรในมือของมารดาแล้ว ก็ไหว้เองก่อน.

แม้มารดาให้บุตรในมือของบิดาแล้วก็ไหว้.

สหายนั้นกล่าวว่า “ขอท่านจงเป็นผู้มีอายุยืน” แต่เมื่อมารดาบิดาให้บุตรไหว้แล้ว, สหายนั้นได้นิ่งเสีย.

[พราหมณ์ถามเหตุที่สหายไม่ให้พรแก่บุตร]

ลำดับนั้น เขากล่าวกะสหายนั้นว่า “ผู้เจริญ ก็เพราะเหตุไร? เมื่อผมไหว้ ท่านจึงกล่าวว่า ‘ขอท่านจงเป็นผู้มีอายุยืน.’ ในเวลาที่เด็กนี้ไหว้ ไม่กล่าวคำอะไร?”

สหาย. พราหมณ์ อันตรายอย่างหนึ่งของเด็กนี้มีอยู่.

พราหมณ์. เด็กจักเป็นอยู่ตลอดกาลเท่าไร? ครับ.

สหาย. ๗ วัน พราหมณ์.

พราหมณ์. เหตุเป็นเครื่องป้องกัน มีไหม? ครับ.

สหาย. เราไม่รู้เหตุเป็นเครื่องป้องกัน.

พราหมณ์. ก็ใครพึงรู้เล่า? ครับ.

สหาย. พระสมณโคดม, ท่านจงไปสำนักของพระสมณโคดมนั้น แล้วถามเถิด.

พราหมณ์. ผมไปในที่นั้น กลัวแต่การเสื่อมแห่งตบะ.

สหาย. ถ้าความรักในบุตรของท่านมีอยู่, ท่านอย่าคิดถึงการเสื่อมแห่งตบะ.

จงไปสำนักของพระสมณโคดมนั้น ถามเถิด.

๑ ภูฏีกศัพท์ แปลว่า กระท่อม ก็มี คำว่า อรรถภูฏีกาย คงเป็นกระท่อมที่เขาสร้างไว้ในปา ไมใช่สถานที่ประทับยั่งยืน เป็นที่ประทับชั่วคราว.

[พราหมณ์ไปเฝ้าพระศาสดา]

พราหมณ์นั้นไปสู่อำนาจของพระศาสดา ใจตัวเองก่อน.

พระศาสดาตรัสว่า “ท่านจงมีอายุยืน.”

แม้ในเวลาที่เขาบดหัวใจ ก็ตรัสแก่นางอย่างนั้นเหมือนกัน ในเวลาที่เขาให้บุตรหัวใจ ได้ทรงนั่งเสีย.

เขาทูลถามพระศาสดาโดยนัยก่อนนั้นแล แม้พระศาสดาก็ทรงพยากรณ์แก่เขาอย่างนั้นเหมือนกัน.

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นไม่แทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ จึงเทียบเคียงมรดกของตนกับพระสัพพัญญุตญาณ, แต่ไม่รู้อุบายเครื่องป้องกัน.

[พระศาสดาตรัสบอกอุบายเครื่องป้องกัน]

พราหมณ์ทูลถามพระศาสดาว่า “ก็อุบายเครื่องป้องกันมีอยู่หรือ? พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. ฟังมี พราหมณ์.

พราหมณ์. ฟังมีอย่างไร?

พระศาสดา. ถ้าท่านฟังอาจเพื่อทำมณฑปใกล้ประตูเรือนของตน ให้ทำตั้งไว้ตรงกลางมณฑปนั้น แล้วปูอาสนะไว้ ๘ หรือ ๑๖ ที่ล้อมรอบตั้งนั้น ให้สาวกของเรานั่งบนอาสนะเหล่านั้น ให้ทำพระปริตร ๗ วันไม่มีระหว่าง, อันตรายของเด็กนั้นฟังเสื่อมไป ด้วยอุบายอย่างนี้.

พราหมณ์. พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์อาจทำมณฑปเป็นต้นได้, แต่จักได้สาวกของพระองค์อย่างไร?

พระศาสดา. เมื่อท่านทำกิจเท่านี้แล้ว เราจักส่งสาวกของเราไป.

พราหมณ์ทูลรับว่า “ดีละ พระโคตมผู้เจริญ” แล้วทำกิจนั้นทั้งหมดใกล้ประตูเรือนของตนแล้ว ได้ไปยังสำนักของพระศาสดา.

[พวกภิกษุไปสวดพระปริตร]

พระศาสดาทรงส่งภิกษุทั้งหลายไป.

ภิกษุเหล่านั้นไปนั่งในมณฑปนั้น.

พราหมณ์สามีภรรยาให้เต็กนอนบนตั้งแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายสวดพระปริตร ๗ คัน ๗ วัน ไม่มีระหว่าง.

ในวันที่ ๗ พระศาสดาเสด็จมาเอง.

เมื่อพระศาสดานั้นเสด็จไปแล้ว, พวกเทวดาในจักรวาลทั้งสิ้นประชุมกันแล้ว.

ก็อรรถกษัตริย์คนหนึ่งบำรุงท้าวเวสสวัณ ๑๒ ปี เมื่อจะได้พรจากสำนักท้าวเวสสวัณนั้น ได้ว่า

“ในวันที่ ๗ จากวันนี้ ท่านพึงจับเอาเด็กนี้;” เพราะฉะนั้น ยักษ์ตนนั้นจึงได้มาขึ้นอยู่.

ก็เมื่อพระศาสดาเสด็จไปในมณฑปนั้น, เมื่อพวกเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกัน, พวกเทวดาผู้มีศักดิ์น้อยลดถอยไป ไม่ได้โอกาส หลีกไปตลอด ๑๒ โยชน์.

ถึงอวุทธกษัตริย์ก็ได้หลีกไปยืนอย่างนั้นเหมือนกัน.

[เด็กพันอันตรายกลับมีอายุยืน]

แม้พระศาสดาได้ทรงทำพระปริตรตลอดคืนยังรุ่ง.

เมื่อ ๗ วัน ล่วงแล้ว, อวุทธกษัตริย์ไม่ได้เด็ก.

ก็ในวันที่ ๘ เมื่ออรุณพอขึ้นเท่านั้น, สองสามีภรรยานำเด็กมาให้ถวายบังคมพระศาสดา.

พระศาสดาตรัสว่า “ขอเจ้าจงมีอายุยืนเถิด.”

พราหมณ์. พระโคตมผู้เจริญ ก็เด็กจะดำรงอยู่นานเท่าไร?

พระศาสดา. ๑๒๐ ปี พราหมณ์.

ลำดับนั้น ๒ สามีภรรยาขนานนามเด็กนั้นว่า “อายุวัฒนกุมาร.”

อายุวัฒนกุมารนั้น เติบโตแล้ว อันอุบาสก ๕๐๐ คนแวดล้อมเที่ยวไป.

[การกราบไหว้ท่านผู้มีคุณทำให้อายุยืน]

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดู, ได้ยินว่า อายุวัฒนกุมารพึงตายในวันที่ ๗, บัดนี้อายุวัฒนกุมารนั้น (ดำรงอยู่ ๑๒๐ ปี) อันอุบาสก ๕๐๐ คนแวดล้อมเที่ยวไป; เหตุเครื่องเจริญอายุของสัตว์เหล่านี้ เห็นจะมี.”

พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเรานั่งประชุมกัน ด้วยเรื่องอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้,” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อายุเจริญอย่างเดียวกันเท่านั้นก็หาไม่,

ก็สัตว์เหล่านี้ไหว้ท่านผู้มีพระคุณ ย่อมเจริญ ด้วยเหตุ ๔ ประการ พ้นจากอันตราย, ดำรงอยู่จนตลอดอายุทีเดียว” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ

เจริญแก่บุคคลผู้กราบไหว้เป็นปกติ ผู้อ่อนน้อมท่านผู้เจริญเป็นนิตย์.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิวัตนสลิสส คือ ผู้ไหว้เป็นปกติ ได้แก่ ผู้ชวนชวายกิจคือการไหว้เนื่องๆ.

บทว่า วุฑฒาปจายโน ความว่า

แก้คฤหัสถ์ผู้อ่อนน้อมหรือผู้บูชาเป็นนิตย์ ด้วยการกราบไหว้ แม้ในภิกษุหนุ่มและสามเณรบวชในวันนั้น,

ก็หรือแก่บรรพชิตผู้นอนนุ่มหรือผู้บูชาเป็นนิตย์ ด้วยการกราบไหว้ในท่านผู้แก่กว่าโดยบรรพชา หรือโดยอุปสมบท (หรือ) ในท่านผู้เจริญด้วยคุณ.

สองบทว่า **จตุตถโร ธมมา** ความว่า

เมื่ออายุเจริญอยู่, อายุนั้น ย่อมเจริญสิ้นกาลเท่าใด, ธรรมทั้งหลายนั้นก็นั้นก็เจริญสิ้นกาลเท่านั้นเหมือนกัน, ด้วยว่าผู้ใดทำกุศลที่ยังอายุ ๕๐ ปี ให้เป็นไป, อันตรายแห่งชีวิตของผู้นั้นพึงบังเกิดขึ้นแม้ในกาลมีอายุ ๒๕ ปี; อันตรายนั้นย่อมระงับเสียได้ ด้วยความเป็นผู้กราบไหว้เป็นปกติ.

ผู้นั้นย่อมดำรงอยู่ได้จนตลอดอายุทีเดียว. แม้วาระเป็นต้นของผู้นั้น ย่อมเจริญพร้อมกับอายุแล.

นัยนี้ยิ่งกว่านี้ ก็อย่างนี้แล.

ก็ชื่อว่าการเจริญแห่งอายุ ที่เป็นไปโดยไม่มีอันตราย หามีไม่.

ในเวลาจบเทศนา อายุวัฒนกุมาร ตั้งอยู่ในไสดาปัตติผลพร้อมกับอุบาสก ๕๐๐ แล้ว.

แม้ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็บรรลุอุริยผลทั้งหลายมีไสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอายุวัฒนกุมาร จบ.

พวกหมอทายนิมิตพูดว่า “ถ้าทารกนี้ จักอยู่ครองเรือน, พวกญาติตลอด ๗ เครือสกุล จักไม่ยากจน; ถ้าจักบวช, จักเป็นผู้อันสมณะ ๕๐๐ รูปแวดล้อมเที่ยวไป.”

พวกญาติขนานชื่อว่า “สังกิจจะ” เพราะหางตาของเขาแตกด้วยขอเหล็ก.

สมัยอื่น เด็กนั้นปรากฏว่า “สังกิจจะ.”

ครั้งนั้น พวกญาติเลี้ยงเขาไว้ ด้วยปรึกษากันว่า

“ช่างเกิด, ในเวลาที่เขาเติบโตแล้ว พวกเราจะให้เขาบวชในสำนักพระสารีบุตรผู้เป็นเจ้าของเรา.”

ในเวลาที่ดินมีอายุได้ ๗ ขวบ สังกิจจะนั้นได้ยินคำพูดของพวกเด็กๆ ว่า

“ในเวลาที่เขาอยู่ในท้อง มารดาของเจ้าได้ทำกาละแล้ว, เมื่อสรีระมารดาของเจ้านั้นแม้ถูกเผาอยู่, เจ้าก็ไม่ไหม้” จึงบอกแก่พวกญาติว่า “เขาว่าฉันพันภัยเห็นปานนั้น, ประโยชน์อะไรของฉันด้วยเรือน. ฉันจักบวช.”

ญาติเหล่านั้นรับรองว่า “ดีละพ่อ” แล้วนำไปยังสำนักพระสารีบุตรเถระ

ได้ถวายด้วยกล่าวว่า “ท่านเจ้าข้า ขอท่านจงให้เด็กนี้บวช.”

พระเถระให้ตัดปัญจกัมมัฏฐานแล้วก็ให้บวช.

สามเณรนั้นบรรลุประอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง.

ชื่อว่าสังกิจจสามเณรเพียงเท่านั้น.

[ทรงรับสั่งให้ภิกษุไปลาพระสารีบุตร]

พระศาสดาทรงทราบฯว่า “เมื่อสามเณรนี้ไปแล้ว ภัยนั้นจักระงับ,

เมื่อเป็นเช่นนั้น กิจแห่งบรรพชิตของภิกษุเหล่านั้น จักถึงความบริบูรณ์” ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงอำลาสารีบุตรพี่ชายของพวกเธอแล้วจึงไป.”

ภิกษุเหล่านั้น รับว่า “ดีละ” แล้วไปยังสำนักของพระเถระ, เมื่อพระเถระถามว่า “อะไร? ผู้มีอายุ”, จึงกล่าวว่า

“พวกกระผมเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว มีประสงค์จะเข้าไปป่า จึงทูลอำลา,

เมื่อเป็นเช่นนั้น พระศาสดาจึงตรัสอย่างนี้แก่พวกกระผมว่า ‘พวกเธออำลาพี่ชายของพวกเธอแล้วจึงไป,’

ด้วยเหตุนี้ พวกกระผมจึงมาในที่นี้.”

พระเถระ คิดว่า “ภิกษุเหล่านี้ จักเป็นผู้ที่พระศาสดาทรงเห็นเหตุอย่างหนึ่งแล้วส่งมาที่นี่, นี้อะไรกันหนอแล?”

รู้เรื่องนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า “ผู้มีอายุ ก็สามเณรของพวกท่านมีหรือ?”

พวกภิกษุ. ไม่มี ท่านผู้มีอายุ.

พระเถระ. ถ้าไม่มี, พวกท่านจงพาสังกิจจสามเณรนี้ไป.

พวกภิกษุ. ออย่าเลย ท่านผู้มีอายุ, เพราะอาศัยสามเณร ความกังวลจักมีแก่พวกกระผม, ประโยชน์อะไรด้วยสามเณร สำหรับพวกภิกษุผู้ที่อยู่ในป่า.

พระเถระ. ท่านผู้มีอายุ เพราะอาศัยสามเณรนี้ ความกังวลจักไม่มีแก่พวกท่าน, ก็แต่เพราะอาศัยพวกท่าน ความกังวลจักมีแก่สามเณรนี้,

ถึงพระศาสดาเมื่อจะทรงส่งพวกท่านมายังสำนักเรา ทรงหวังจะส่งสามเณรไปกับพวกท่าน จึงทรงส่งมา, พวกท่านจงพาสามเณรนี้ไปเถิด.

[ภิกษุ ๓๐ รูปไปทำสมณธรรม]

ภิกษุเหล่านั้นรับว่า “ดีละ” รวมเป็น ๓๑ คนพร้อมทั้งสามเณร อลาพระเถระออกจากวิหารเทียวจาริกไป บรรลุถึงบ้านหนึ่ง ซึ่งมีพันสกุลในที่สุด ๑๒๐ โยชน์.

พวกมนุษย์เห็นภิกษุเหล่านั้น มีจิตเลื่อมใส อังคาสโดยเคารพแล้ว ถามว่า “ท่านเจ้าข้า พวกท่านจะไปไหน?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นตอบว่า “จะไปตามสถานที่ผาสุก ผู้มีอายุ” จึงหมอบลงแทบเท้าอ่อนวอนว่า

“ท่านเจ้าข้า เมื่อพวกพระผู้เป็นเจ้าอาศัยบ้านนี้ อยู่ตลอดภายในพรรษา, พวกกระผมจะสมათานศีลห้าทำอุโบสถกรรม.”

พระเถระทั้งหลายรับแล้ว.

ครั้งนั้น พวกมนุษย์จัดแจงที่พักกลางคืน ที่พักกลางวัน ที่จิงกรมและบรรณศาลา ถึงความอุตสาหะว่า

“วันนี้ พวกเรา, พรุ่งนี้ พวกเรา” ได้ทำการบำรุงภิกษุเหล่านั้น.

[พวกภิกษุตั้งกติกากันอยู่จำพรรษา]

ในวันเข้าจำพรรษา พระเถระทั้งหลายทำกติกาวัดกันว่า

“ผู้มีอายุ พวกเราเรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ยังทรงพระชนม์อยู่, แต่เว้นความถึงพร้อมด้วยข้อปฏิบัติ พวกเราไม่อาจยังพระพุทธเจ้าทั้งหลายให้ยินดีได้,

อนึ่ง ประตอบายก็เปิดแล้วสำหรับพวกเราทีเดียว,

เพราะฉะนั้น เว้นเวลาศึกษาจารในตอนเช้า และเวลาบำรุงพระเถระตอนเย็น

ในกาลที่เหลือ พวกเราจักไม่อยู่ในที่แห่งเดียวกัน ๒ รูป;

ความไม่ผาสุกจักมีแก่ท่านผู้ใด, เมื่อท่านผู้นั้นตีระฆัง, พวกเราจักไปสำนักท่านผู้นั้นทำยา;

ในส่วนกลางคืนหรือส่วนกลางวันอื่นจากนี้ พวกเราจักไม่ประมาทประกอบกัมมัฏฐานเนื่องๆ.”

[ทุกคตบุรุษมาอาศัยอยู่กับพวกภิกษุ]

เมื่อภิกษุเหล่านั้น ครั้นทำกติกานั้นอยู่, บุรุษเชื้อใจคนหนึ่ง อาศัยธิดาเป็นอยู่,

เมื่อทุกภิกษุยกยเกิดขึ้นในที่นั้น, ประสงค์จะอาศัยธิดาอื่น^๑เป็นอยู่ จึงเดินทางไป.

แม้พระเถระทั้งหลายเทียวไปบิณฑบาตในบ้าน มาถึงที่อยู่ อาบน้ำ ในแม่น้ำแห่งหนึ่งในระหว่างทาง นั่งบนหาดทราย ทำภักติก.

ในขณะนั้น บุรุษนั้นถึงที่นั้นแล้ว ได้ยินอยู่ ณ ที่สุดส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระเถระทั้งหลายถามเขาว่า “จะไปไหน?”.

บุรุษนั้นบอกเนื้อความนั้นแล้ว.

พระเถระทั้งหลายเกิดความกรุณาในบุรุษนั้น จึงกล่าวว่า

“อุบาสก ท่านหิวจัด, จงไปนำใบไม้มาแล้ว, พวกเราจักให้ก้อนภัตรแก่ท่านรูปละก้อน”

เมื่อเขานำใบไม้มาแล้ว; จึงคลุกด้วยแกงและกับ โดยทำนองที่จะฉันด้วยตนๆ ได้ให้ก้อนภัตรรูปละก้อน.

ทราบว่าเป็นธรรมเนียมมีดังนี้ ภิกษุผู้จะให้ภัตรแก่ผู้มาถึงในเวลาฉัน ไม่ให้ภัตรตอนยอด^๑

พึงให้น้อยบ้าง มากบ้าง โดยทำนองที่จะฉันด้วยตนนั้นแล; เพราะฉะนั้น ภิกษุแม่เหล่านั้จึงได้ให้เช่นนั้น.

บุรุษนั้นทำภักติกแล้วไหว้พระเถระทั้งหลาย ถาว่า “ท่านครับ พวกพระผู้เป็นเจ้าของใครๆ นิมนต์ไว้หรือ?”

พวกภิกษุ. ไม่มีการนิมนต์ดอก อุบาสก, พวกภิกษุผู้ถวายอาหารเช่นนี้แหละทุกๆ วัน.

ทุกคตบุรุษคิดว่า “เราแม้ขยันขันแข็งทำงานตลอดกาลเป็นนิตย์ ก็ไม่อาจได้อาหารเช่นนี้, ประโยชน์อะไรของเราด้วยการไปที่อื่น, เราจักเป็นอยู่ในสำนักของภิกษุเหล่านี้แหละ.”

ลำดับนั้น จึงกล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า “กระผมปรารถนาจะทำวัตรปฏิบัติอยู่ในสำนักของพวกพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า.”

พวกภิกษุ. ดีละ อุบาสก.

[ทุกคตบุรุษหนีพวกภิกษุไปเยี่ยมธิดา]

เขาไปที่อยู่ของภิกษุเหล่านั้นกับภิกษุเหล่านั้น ทำวัตรปฏิบัติเป็นอันดี ยังพวกภิกษุให้รักใคร่อย่างยิ่ง

โดยล่วงไป ๒ เดือน ปรารถนาจะไปเยี่ยมธิดา คิดว่า

“ถ้าเราจักอำลาพวกพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า, พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย จักไม่ปล่อยเรา, เราจักไม่อำลาละ” ดังนี้แล้ว ก็ไม่บอกแก่ภิกษุเหล่านั้นเลย ออกไปแล้ว.

ทราบว่าเป็นเหตุที่เขาไม่บอกพวกภิกษุหลีกไปเท่านั้น ได้เป็นความพลาดพลั้งอย่างขนาดใหญ่.

ก็ในหนทางไปของบุรุษนั้น มีตงอยู่แห่งหนึ่ง.

ในวันที่ ๗ เป็นวันของโจร ๕๐๐ คน ผู้ทำการบนบานเทวดาว่า

“ผู้ใดจักเข้าสู่ตงนี้, พวกเราจักฆ่าผู้นั้นแล้ว ทำพิธีกรรมแก่ท่าน ด้วยเนื้อและเลือดของผู้นั้นแหละ” แล้วอยู่ในตงนั้น.

[เขาถูกโจรจับในกลางตง]

เพราะฉะนั้น ในวันที่ ๗ หัวหน้าโจรขึ้นตงไม้ตรวจดูพวกภิกษุ เห็นบุรุษนั้นเดินมา จึงได้ให้สัญญาณแก่พวกโจร.

โจรเหล่านั้นรู้ความที่บุรุษนั้นเข้าสู่กลางตง จึงล้อมจับเขา ทำการผูกอย่างมั่นคง สี่ไฟด้วยไม้สี่ไฟ

ชนพื้นมาก่อเป็นกองไฟใหญ่ เสียมหลาวไว้.

บุรุษนั้นเห็นกิริยาโจรเหล่านั้น จึงถามว่า “นาย ในที่นี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นหมูและเนื้อเป็นต้นเลย, เหตุไร พวกท่านจึงทำหลาวนี้?”

พวกโจร. พวกเราจักฆ่าเจ้า ทำพิธีกรรมแก่เทวดา ด้วยเนื้อและเลือดของเจ้า.

๑ อนามัญฐบดินทพาท ภิกษุละเมตธรรมเนียมนี้ ท่านปรับอาบัติทุกกฏ.

บุรุษนั้นถูกมรณภัยคุกคาม มิได้คิดถึงอุปการะนั้นของพวกภิกษุ เมื่อจะรักษาชีวิตของตนอย่างเดียวเท่านั้น จึงกล่าวอย่างนี้ว่า “นายข้าพเจ้าเป็นคนกินเดน กินภัตที่เป็นเดนดิบโต, ขึ้นชื่อว่าคนกินเดน เป็นคนกาฬกัณณี; ก็พวกพระผู้เป็นเจ้าของฉัน แม้ออกบวชจากสกุลใดสกุลหนึ่ง เป็นกษัตริย์ทีเดียว; ภิกษุ ๓๑ รูปอยู่ในที่โน้น พวกท่านจงฆ่าภิกษุเหล่านั้นแล้วทำกรรม, เทวดาของพวกท่านจักยินดีเป็นอย่างยิ่ง.”

[พวกโจรไปจับภิกษุเพื่อทำพิธีกรรม]

พวกโจรฟังคำนั้นแล้วคิดว่า “คนนี้พูดดี, ประโยชน์อะไรด้วยคนกาฬกัณณีนี้, พวกเราจักฆ่าพวกกษัตริย์ทำพิธีกรรม” ดังนี้ จึงกล่าวว่า “มาเถิด, จงแสดงที่อยู่ของภิกษุเหล่านั้น” แล้วให้เขานั้นแลเป็นผู้นำทาง ถึงที่นั้นแล้ว ไม่เห็นภิกษุในท่ามกลางวิหาร จึงถามเขาว่า “พวกภิกษุไปไหน?”

เขารู้สึกกลัวตรของภิกษุเหล่านั้น เพราะอยู่ถึง ๒ เดือน จึงกล่าวอย่างนี้ว่า

“พวกภิกษุนั่งอยู่ที่พักกลางคืนและที่พักกลางวันของตน, จงตีระฆังนั้น, จักประชุมกันด้วยเสียงระฆัง.”

หัวหน้าโจรตีระฆังแล้ว.

พวกภิกษุได้ยินเสียงระฆังคิดว่า “ใครตีระฆังผิดเวลา, ความไม่ผาสุกจักมีแก่ใคร” ดังนี้แล้ว

จึงมานั่งบนแผ่นดินที่เขาแต่งตั้งไว้โดยลำดับ ตรงกลางวิหาร.

พระสังฆเถระแลดูพวกโจรแล้ว ถามว่า “อุบาสก ใครตีระฆังนี้.”

หัวหน้าโจรตอบว่า “ข้าพเจ้าเองครับ.”

พระสังฆเถระ. เพราะเหตุไร?

หัวหน้าโจร. พวกข้าพเจ้าบนบานเทพดาประจำดงไว้, จักจับภิกษุรูป ๑ ไป เพื่อต้องการทำพิธีกรรมแก่เทวดานั้น.

[พวกภิกษุยอมตัวให้โจรจับ]

พระมหาเถระฟังคำนั้นแล้ว จึงกล่าวกะพวกภิกษุว่า

“ผู้มีอายุ ธรรมดากิจเกิดแก่พวกน้องๆ ผู้เป็นที่ชายต้องช่วยเหลือ,

ผมจักสละชีวิตของตนเพื่อพวกท่าน ไปกับโจรเหล่านี้, ขออันตรายจงอย่ามีแก่ทุกๆ ท่าน,

พวกท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ทำสมณธรรมเถิด.”

พระอนุเถระกล่าวว่า “ท่านครับ ธรรมดากิจของพี่ชาย ย่อมเป็นภาระของน้องชาย,

กระผมจักไป, ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด.”

โดยอุบายนี้ ชนแม่ทั้ง ๓๐ ลูกขึ้นพูดเป็นลำดับว่า “ผมเอง ผมเอง.”

ด้วยประการฉะนี้ ภิกษุทั้งหมดไม่เป็นบุตรของมารดาเดียวกันเลย, ไม่เป็นบุตรของบิดาเดียวกัน, ทั้งยังไม่สิ้นราคะ,

แต่กระนั้นก็ยอมเสียสละชีวิตตามลำดับ เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุที่เหลือ;

บรรดาภิกษุเหล่านั้น แม้ภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อว่าสามารถกล่าววาทว่า “ท่านไปเถิด” มิได้มีเลย.

[สังกิจจสามเณร ยอมมอบตัวให้แก่โจร]

สังกิจจสามเณรได้ฟังคำของภิกษุเหล่านั้น จึงกล่าวว่า “หยุดเถิด ท่านครับ, กระผมจักสละชีวิตเพื่อพวกท่านไปเอง.”

พวกภิกษุ. ผู้มีอายุ เราทั้งหมดแม้จักถูกฆ่ารวมกัน ก็จักไม่ยอมสละเธอผู้เดียว.

สามเณร. เพราะเหตุไร? ครับ.

พวกภิกษุ. ผู้มีอายุ เธอเป็นสามเณรของพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ,
ถ้าเราจักสละเธอ, พระเถระจักติว่า ‘พวกภิกษุพาสสามเณรของเราไปมอบให้แก่พวกโจร,’
เราไม่อาจจะสลัดคำติเตียนนั้นได้, ด้วยเหตุนี้ เราจักไม่สละเธอ.

สามเณร. ท่านครับ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงส่งพวกท่านไปยังสำนักพระอุปัชฌายะของกระผมก็ดี,
พระอุปัชฌายะของกระผมส่งกระผมมากับพวกท่านก็ดี, ได้ทรงเห็นเหตุอันนี้แล้วทั้งนั้น จึงส่งมา,
หยุดเถิด ครับ, กระผมนี้แหละจักไปเอง.

สามเณรนั้นไหว้ภิกษุทั้ง ๓๐ รูปแล้ว กล่าวว่า “ท่านครับ ถ้าโทษของกระผมมีอยู่, ขอท่านจงอดโทษ” ดังนี้ แล้วก็เดินออกไป.

ความสลดใจอย่างใหญ่เกิดขึ้นแก่พวกภิกษุแล้ว, ตาเต็มไปด้วยน้ำตา, เนื้อหัวใจสั่นแล้ว.

พระมหาเถระพูดกะโจรว่า “อุบาสก เด็กนี้เห็นพวกท่านก่อไฟ เสียมหลาว ลาดไปไม้ จักกลัว,
ท่านทั้งหลายพักสามเณรนี้ไว้ในที่ส่วนหนึ่ง พึงทำกิจเหล่านั้น.”

พวกโจรพาสสามเณรไปพักไว้ในที่ส่วนหนึ่ง แล้วทำกิจทั้งปวง.

[นายโจรลงมือฆ่าสามเณร]

ในเวลาเสร็จกิจ หัวหน้าโจรชักดาบเดินเข้าไปหาสามเณร.

สามเณร เมื่อนั่ง ก็นั่งเข้าฌานเลยทีเดียว.

หัวหน้าโจรแกว่งดาบฟันลงที่คอสามเณร.

ดาบงอเอาคมกระทบคม.

หัวหน้าโจรนั้นสำคัญว่า “เราประหารไม่ดี” จึงตัดดาบนั้นให้ตรงแล้วประหารอีก.

ดาบเป็นดั่งใบตาลที่ม้วน ได้ร่นถึงโคนดาบ.

แท้จริง บุคคลแม้จะเอาภูเขาสิเนรุหับสามเณรในเวลานั้น ชื่อว่าสามารถจะให้สามเณรตายไม่มีเลย,
จะป่วยกล่าวไปไปถึงว่าจะเอาดาบฟันให้ตาย.

หัวหน้าโจรเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้วคิดว่า

“เมื่อก่อนดาบของเรา ย่อมตัดเสาหินหรือตอไม้ตะเคียนเหมือนหยวกกล้วย,

บัดนี้ ดาบของเราครวหนึ่ง อีกครวหนึ่งเกิดเป็นดั่งใบตาลม้วน;

ดาบชื่อนี้ แม้ไม่มีในเจตนา ยังรู้คุณของสามเณรนี้. เรามีเจตนายังไม่รู้.”

[นายโจรเลื่อมใสในปาฏิหาริย์ของสามเณร]

นายโจรทิ้งดาบลงที่พื้นดิน เอาอกหมอบแทบใกล้เท้าของสามเณร

เมื่อจะถามว่า “ท่านเจ้าข้า พวกผมเข้ามาในดงนี้ เพราะเหตุต้องการทรัพย์,

บุรุษแม้มีประมาณพันคน เห็นพวกเราแต่ที่ไกลเที่ยวยังสิ้น, ไม่อาจพูด ๒-๓ คำได้,

ส่วนสำหรับท่านแม้เพียงความสะดุ้งแห่งจิตก็มีได้มี,

หน้าของท่านผ่องใสดังทองคำในบ่าปาก และดังดอกกัณณิกัณฐ์ที่บานดี; เหตุอะไรกันหนอ?” จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“ความหวาดเสียวไม่มีแก่ท่าน, ความกลัวก็ไม่มี, วรรณะผ่องใสยิ่งนัก,
เหตุไร ท่านจึงไม่คร่ำครวญ ในเพราะภัยใหญ่หลวงเห็นปานนี้เล่า?”

สามเณรออกจากฌาน เมื่อจะแสดงธรรมแก่หัวหน้าโจรนั้น จึงกล่าวว่า

“ท่านผู้เป็นนายบ้าน ขึ้นชื่อว่าอติภาพของพระชินาสพยอมเป็นเหมือนภาระ (ของหนัก) ซึ่งวางไว้บนศีรษะ,
พระชินาสพนั้น เมื่ออติภาพนั้นแตกไป ย่อมยินดีทีเดียว ย่อมไม่กลัวเลย” ดังนี้แล้ว ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

“ท่านผู้เป็นนายบ้าน ทุกข์ทางใจย่อมไม่มีแก่ท่านผู้ไม่มีความห่วงใย,
ท่านผู้แสวงหาคุณ สิ้นสัญโญชน์แล้ว ก้าวล่วงภัยทุกอย่างได้,
ตัดหาอันนำไปสู่ภพของพระชินาสพนั้นสิ้นแล้ว,
ท่านเห็นธรรมแล้วตามเป็นจริง หรือโดยอ้อมแท้,
ความตาย [ของท่าน] (เป็นความตายที่)หมดความกลัว^๑
ตั้งปลงภาระลง ฉะนั้น.”

[นายโจรขอบรรพชาะสามเณร]

หัวหน้าโจรนั้นฟังคำสามเณรนั้นแล้ว แลดูโจร ๕๐๐ คนพูดว่า “พวกท่านจักทำอย่างไร?”

พวกโจร. ก็ท่านเล่า? นาย.

นายโจร. กิจในท่ามกลางเรือนของฉันทไม่มี เพราะเห็นปาฏิหาริย์ เห็นปานนี้ก่อน,
ฉันทจักบวชในสำนักพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า.

พวกโจร. แม้เราจักทำอย่างนั้นเหมือนกัน.

นายโจร. ดีละ พ่อ.

ลำดับนั้น โจรทั้ง ๕๐๐ คนไหว้สามเณรแล้วจึงขอบรรพชา.

สามเณรนั้นตัดผมและชายผ้าด้วยคมดาบของโจรเหล่านั้นเอง ย้อมด้วยดินแดง ให้ครองผ้ากาสาเยะเหล่านั้น
ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ เมื่อพาสามเณรเหล่านั้นไป คิดว่า

“ถ้าเราจักไม่เยี่ยมพระเถระทั้งหลาย ไปเสีย, พระเถระเหล่านั้นจักไม่อาจทำสมณธรรมได้,

จำเดิมแต่กาลที่พวกโจรจับเราออกไป บรรดาพระเถระเหล่านั้น แม้รูปหนึ่งก็มีอาจอดกลั้นน้ำตาไว้ได้,

เมื่อพระเถระเหล่านั้น คิดอยู่ว่า ‘สามเณรถูกโจรฆ่าตายแล้วหรือยังหนอ’ ก็มีภูฐานจักไม่มุ่งหน้าได้;^๒ เพราะฉะนั้น เราเยี่ยมท่านแหละ จึงจักไป.”

[สามเณรกลับไปเยี่ยมพวกภิกษุ]

สังกัจจสามเณรนั้น มีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร ไปในที่นั้น,
เมื่อภิกษุเหล่านั้นกลับได้ความเบาใจเพราะเห็นตนแล้วกล่าวว่า “สังกัจจะ ผู้สัตบุรุษ เธอได้ชีวิตแล้วหรือ?” จึงตอบว่า
“อย่างนั้นครับ, โจรเหล่านี้ใครจะฆ่ากระผมให้ตาย ก็ไม่อาจฆ่าได้ เลื่อมใสในคุณธรรมของกระผม ฟังธรรมแล้วบวช;
กระผมมาด้วยหวังว่า ‘เยี่ยมท่านแล้วจักไป.’ ขอท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาททำสมณธรรมเถิด, กระผมจักไปสำนักพระศาสดา”
แล้วไหว้ภิกษุเหล่านั้น พาสามเณรออกไปยังสำนักพระอุปัชฌายะ,
เมื่อท่านถามว่า “สังกัจจะ เธอได้อันตเวทสิกแล้วหรือ?” จึงตอบว่า “ถูกแล้ว ครับ” ดังนี้แล้วเล่าเรื่องนั้น.
ก็เมื่อพระเถระกล่าวว่า ‘สังกัจจะ เธอจงไป, เยี่ยมพระศาสดา’, เธอรับว่า “ดีละ” แล้วไหว้พระเถระ
พาสามเณรเหล่านั้นไปยังสำนักพระศาสดา,
แม้เมื่อพระศาสดาตรัสถามว่า “สังกัจจะ เธอได้อันตเวทสิกแล้วหรือ?” จึงกราบทูลเรื่องนั้น.

[ผู้มีศิลปะเสริฐกว่าผู้ทุศีล]

พระศาสดาตรัสถามว่า “ได้ยินว่าอย่างนั้นหรือ? ภิกษุทั้งหลาย”, เมื่อพวกภิกษุทูลรับว่า “อย่างนั้น พระเจ้าข้า”, จึงตรัสว่า
“ความตั้งอยู่ในศีลแล้วเป็นอยู่แม้วันเดียวในบัดนี้ ประเสริฐกว่าการที่ท่านทำโจรกรรมตั้งอยู่ในทุศีลเป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี”
ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็ผู้ใดทุศีล มีใจไม่ตั้งมั่น พังเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี,
ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้มีศีลมีมาน ประเสริฐกว่า
(กว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น).”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุศีลโโล** คือ ไม่มีศีล.

บทว่า **ศีลวันตสส** ความว่า ความเป็นอยู่แม้วันเดียว คือ แม้สักครูเดียวของผู้มีศีล มีมาน ด้วยมาน ๒ ประการ
ประเสริฐ คือ สูงสุด กว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปีของผู้ทุศีล.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุแม้ ๕๐๐ นั้นบรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

ธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกัน.

[ประวัติอธิมตตสามเณร]

โดยสมัยอื่นอีก สังกัจจะได้อุปสมบทแล้ว มีพรรษา ๑๐ จึงรับสามเณรไว้.

๒ ถือเอาความว่า ไม่เป็นอันตั้งหน้าทำกัมมภูฐานได้.

ก็สามเณรนั้นเป็นหลานของท่านเอง ชื่ออโณสิตกสามเณร.

ครั้งนั้น พระเถระเรียกสามเณรนั้นมาในเวลามีอายุครบ ส่งไปด้วยคำว่า

“เราจักทำการอุปสมบทเธอ, จงไป, ถ้ามจำนวนอายุในสำนักพวกญาติแล้วจงมา.”

อโณสิตกสามเณรนั้น เมื่อไปสำนักของมารดาบิดา ถูกพวกโจร ๕๐๐ คนจะฆ่าให้ตายเพื่อต้องการทำพิธีกรรมในระหว่างทาง แสดงธรรมแก่โจรเหล่านั้น เป็นผู้อันพวกโจรมีจิตเลื่อมใส ปล่อยไปด้วยคำว่า

“ท่านไม่พึงบอกความที่พวกผมมีอยู่ในที่นี้แก่ใครๆ” เห็นมารดาบิดาเดินสวนทางมา

ก็รักษาสัจจะไม่บอกแก่มารดาบิดาเหล่านั้น แม้เดินไปทางนั้นนั่นแหละ.

เมื่อมารดาบิดานั้นถูกพวกโจรเบียดเบียน คร่ำครวญพูดว่า “ชะรอยว่า แม้ท่านก็เป็นพวกเดียวกันกับพวกโจร จึงไม่บอกแก่เรา”, โจรเหล่านั้นได้ยินเสียงแล้ว รู้ความที่สามเณรไม่บอกแก่มารดาบิดา ก็มีจิตเลื่อมใสขอบรรพชา.

เมื่ออโณสิตกสามเณรนั้นถึงโจรเหล่านั้นทั้งหมดให้บวชแล้ว เหมือนสังกัจจสามเณร นำมายังสำนักพระอุปัชฌาย์ ผู้อันพระอุปัชฌาย์นั้นส่งไปยังสำนักพระศาสดา พากิษุเหล่านั้นไปกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระศาสดาแล้ว.

พระศาสดาตรัสถามว่า “เขาว่าอย่างนั้นหรือ? กิษุทั้งหลาย” เมื่อพวกกิษุทูลว่า “ถูกแล้ว พระเจ้าข้า”

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรมโดยนัยก่อนนั้นแล จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็ผู้ใดทุกศีล มีใจไม่ตั้งมั่น พึงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี,
ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้มีศีล มีมาน ประเสริฐกว่า
(กว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น).”

(ชื่อเรื่องอโณสิตกสามเณร) แม่นี้ ข้าพเจ้าก็กล่าวไว้แล้วด้วยพระคาถานี้เหมือนกัน.

เรื่องสังกัจจสามเณร จบ.

๑๐. เรื่องพระขานุกโณทัณญเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระขานุกโณทัณญเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย จ วสสสดี ชีโว” เป็นต้น.

[พระเถระนั่งเข้ามาใน โจรเอาห่อของที่ไม่รู้สีก]

ได้ยินว่า พระเถระนั้นเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดา อยู่ในป่า บรรลุพระอรหัตแล้ว คิดว่า “จักทูลพระศาสดา” เมื่อมาจากที่นั่น เหน็ดเหนื่อยในระหว่างทาง แวะจากทาง นั่งเข้ามาในบสถิตาตาด^๑ แห่งหนึ่ง.

ครั้งนั้น โจร ๕๐๐ คนปล้นบ้านแห่งหนึ่งแล้ว ผูกห่อสิ่งของตามสมควรแก่กำลังของตน เอาศีรษะเทินเดินไป ครั้นเดินไปไกลก็เหน็ดเหนื่อย คิดว่า “เรามาไกลแล้ว, จักพักเหนื่อยบนสถิตาตาดนี้” แวะจากทาง ไปยังที่ใกล้สถิตาตาด แม้เห็นพระเถระแล้ว ก็มีความสำคัญว่า “นี่เป็นต่อไม้.”

ลำดับนั้น โจรคนหนึ่งวางห่อสิ่งของลงบนศีรษะพระเถระ.

โจรคนอื่นๆ ก็วางห่อสิ่งของฟังพระเถระนั้น.

ด้วยประการฉะนี้ โจรแม่ทั้ง ๕๐๐ คน เอาห่อสิ่งของ ๕๐๐ ห่อล้อมรอบพระเถระ แม้ตนเองก็นอนหลับ ตื่นในเวลาอรุณขึ้น คำว่าห่อของตนๆ ได้เห็นพระเถระ ก็เริ่มจะหนีไป ด้วยสำคัญว่า “เป็นอมมนุษย์.”

ทันใดนั้น พระเถระกล่าวกะพวกโจรนั้นว่า “อย่ากลัวเลย อุบาสก, ฉันเป็นบรรพชิต.”

โจรเหล่านั้นหมอบลงที่ใกล้เท้าพระเถระให้พระเถระอดโทษด้วยคำว่า “โปรดอดโทษเถิด ครี, พวกกระผมได้สำคัญว่าต่อไม้”, เมื่อหัวหน้าโจรบอกว่า “เราจักบวชในสำนักพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”, พวกโจรที่เหลือก็กล่าวว่า “แม้พวกเราจักบวช” มีฉันทะเป็นอันเดียวกันทั้งหมดเทียว ขอบรรพชากะพระเถระ.

พระเถระให้โจรเหล่านั้นทั้งหมดบวช ดุจสังกัจจายสามเณร.

จำเดิมแต่นั้น พระเถระปรากฏชื่อว่า “ขานุกโณทัณญเถระ.”

ท่านไปสำนักพระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุเหล่านั้น, เมื่อพระศาสดาตรัสถามว่า “โณทัณญเถระ เธอได้อันตเวทสิกแล้วหรือ?”, จึงกราบทูลเรื่องนั้น.

[คนมีปัญญาดีกว่าคนทรมานปัญญา]

พระศาสดาตรัสถามว่า “เขาว่าอย่างนั้นหรือ? ภิกษุทั้งหลาย”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับว่า “ถูกแล้ว พระเจ้าข้า, พวกข้าพระองค์ไม่เคยเห็นอานุภาพเห็นปานนั้นของผู้อื่นเลย, ด้วยเหตุนี้ พวกข้าพระองค์จึงบวช.” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นอยู่แม้วันเดียวของพวกเธอ ผู้ประพฤตินปัญญาสัมปทาในบัดนี้

๑ ปิฎฐิปาสาณ บนแผ่นดินมีหลัง.

ประเสริฐกว่าความตั้งอยู่ในกรรมของผู้มีปัญญาทรมเห็นปานนั้น เป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี” ดังนี้แล้ว
เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็ผู้ใดมีปัญญาทรม มีใจไม่ตั้งมั่น พังเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี,
ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้มีปัญญามีฌาน ประเสริฐกว่า
(กว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น).”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุปฺปญฺโญ** ความว่า ผู้ไร้ปัญญา.

บทว่า **ปญฺญวณฺตสฺส** ความว่า ผู้เป็นไปกับด้วยปัญญา.

คำที่เหลือเช่นเดียวกับคำมีในก่อนนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม่ ๕๐๐ รูป บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแล้ว.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องพระขานุกโณทัณฺฑณฺเฑระ จบ.

๑๑. เรื่องพระสัปทาสเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสัปทาสเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย จ วสสสตฺ ชีโว” เป็นต้น.

[พระเถระให้งักตัว]

ดังได้สดับมา กุลบุตรผู้หนึ่งในกรุงสาวัตถี ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว บรรพชาได้อุปสมบทแล้ว

โดยสมัยอื่นอีก กระสันขึ้น จึงคิดว่า “ชื่อว่าภาวะแห่งคฤหัสถ์ ไม่ควรแก่กุลบุตรเช่นเรา.

แม้การดำรงอยู่ในบรรพชาแล้วตายไป เป็นความดีของเรา” ดังนี้แล้ว ก็เที่ยวค้ำึงหาอุบายเพื่อมรณะของตนอยู่.

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายสร้งน้ำแต่เช้าตรู่ ทำภักติกเสร็จแล้ว ไปสู่วิหาร เห็นงูที่โรงไฟ จึงใส่งูนั้นไว้ในหม้อใบหนึ่ง ปิดหม้อ แล้วถือออกจากวิหาร.

ฝ่ายภิกษุผู้กระสัน ทำภักติกแล้ว เดินมาเห็นภิกษุเหล่านั้น จึงถามว่า “นี่อะไร? ผู้มีอายุ”

เมื่อพวกภิกษุตอบว่า “งู ผู้มีอายุ” จึงถามว่า “จักทำอะไรด้วยงูนี้?” ฟังคำของภิกษุเหล่านั้นว่า “เราจักทิ้งมัน” คิดว่า

“เราจักให้งูนี้กัดตัวตายเสีย” จึงกล่าวว่า “นำมาเถิด, กระผมจักทิ้งมันเอง” รับหม้อจากมือของภิกษุเหล่านั้นแล้ว

นั่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งแล้ว ก็ให้งูนั้นกัดตน.

งูไม่ปรารถนาจะกัด.

ภิกษุเหล่านั้นเอามือล้วงลงในหม้อแล้ว ก็คนข้างโน้นข้างนี้, เปิดปากงูแล้วสอดนิ้วมือเข้าไป.

งูก็ไม่กัดเธอเลย.

เธอคิดว่า “งูนี้มีพิษ, เป็นงูเรื้อน” จึงทิ้งงูนั้นแล้วได้ไปยังวิหาร.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกล่าวกะเธอว่า “ผู้มีอายุ ท่านทิ้งงูแล้วหรือ?”

ภิกษุกระสัน. ผู้มีอายุ นั้นจะไม่ใช่ (พิษ), นั้นเป็นงูเรื้อน.

ภิกษุ. ผู้มีอายุ งู (พิษ) ที่เดียว แม่แม่เบี้ยใหญ่ ชูฟู่ พวกผมจับได้โดยยาก, เพราะเหตุไร ท่านจึงว่าอย่างนี้?

ภิกษุกระสัน. ผู้มีอายุ ผมให้มันกัดอวัยวะข้าง สอดนิ้วมือเข้าไปในปากบ้าง ก็ไม่อาจให้มันกัดได้.

พวกภิกษุฟังคำนั้นแล้ว ได้นิ่งเสีย.

[พระเถระบรรลุพระอรหัตต์แล้วมีชื่อว่าสัปทาสะ]

ภายหลังวันหนึ่ง ช่างกลบถือมีตโกน ๒-๓ เล่ม ไปวิหารวางมีตโกนเล่มหนึ่งไว้ที่พื้น เอาเล่มหนึ่งปลงผมของภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุกระสันนั้น จับมีตโกนเล่มที่เขาวางไว้ที่พื้นแล้ว คิดว่า “จักตัดคอคด้วยมีตโกนนี้ตาย” จึงยืนพาดคอไว้ที่ต้นไม้ต้นหนึ่ง

แล้วจ่อคมมีตโกนที่ก้านคอ ใครครวญถึงศีลของตน จำเดิมแต่กาลอุปสมบท

ได้เห็นศีลหมดมลทิน ดังดวงจันทร์ปราศจากมลทิน และดังดวงมณีที่ขัดดี.

เมื่อเธอตรวจดูศีลนั้นอยู่, ปีติเกิดแผ่ซ่านทั่วทั้งสรีระ.

เธอข่มปิติได้แล้ว เจริญวิปัสสนา บรรลุประอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย จึงถือนิมิตโกนเข้าไปท่ามกลางวิหาร.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถามเธอว่า “ผู้มีอายุ ท่านไปไหน?”

ภิกษุกระสัน. ผู้มีอายุ ผมไปด้วยคิดว่า ‘จักเอามิตโกนนี้ตัดก้านคอตาย.’

ภิกษุ. เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ตาย?

ภิกษุกระสัน. บัดนี้ ผมเป็นผู้ไม่ควรนาคัสตรา^๑ มา,
ด้วยว่า ผมคิดได้ว่า ‘จักตัดก้านคอด้วยมิตโกนนี้’ แต่ตัดกิเลสเสียสิ้นด้วยมิตโกนคือญาณ.

พวกภิกษุกราบทูลแต่พระผู้มีพระภาคว่า “ภิกษุนี้ พยากรณ์พระอรหัตด้วยคำที่ไม่เป็นจริง.”

พระผู้มีพระภาคทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระชีณาสพยอมไม่ปลงตนจากชีวิตด้วยมือตนเอง.

ภิกษุ. พระเจ้าข้า พระองค์ตรัสภิกษุนี้ว่า ‘เป็นพระชีณาสพ,’
ก็ภิกษุนี้ สมบูรณ์ด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหัตอย่างนี้ เหตุไรจึงกระสัน?
อะไรเป็นเหตุแห่งอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของภิกษุนั้น; เหตุไรจึงไม่กัดภิกษุนั้น.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย งูนั้นได้เป็นทาสของภิกษุนี้ในอัทภาพที่ ๓ จากอัทภาพนี้ก่อน,
มันไม่อาจจะกัดสรีระของผู้เป็นนายของตนได้.”

พระศาสดาทรงบอกเหตุอย่างหนึ่งแก่ภิกษุเหล่านั้น ด้วยประการฉะนี้ก่อน.

ก็ตั้งแต่นั้นมา ภิกษุนั้นได้ชื่อว่าสัปทาสะ.

[บุรพกรรมของพระสัปทาสเถระ]

ดังได้สดับมา ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า บุตรแห่งคฤหบดีผู้หนึ่งพึงธรรมของพระศาสดาแล้ว เกิดความสลดใจ
จึงบรรพชา ได้อุปสมบทแล้ว, โดยสมัยอื่นอีก เมื่อความเบื่อหน่ายเกิดขึ้น, จึงบอกแก่ภิกษุผู้สหายรูปหนึ่ง.

สหายนั้นกล่าวโทษในภาวะแห่งคฤหัสถ์แก่เธอเรื่อยๆ.

ภิกษุนอกนี้ฟังคำนั้นแล้ว ก็ยินดีในพระศาสนา จึงนั่งขัดสมาธิบริขารทั้งหลายซึ่งมลทินจับในเวลาที่ผ่านมา ให้หมดมลทิน
ใกล้ขอบสระแห่งหนึ่ง.

ฝ่ายสหายของภิกษุนั้นนั่งในที่ใกล้นั่นเอง.

ลำดับนั้น ภิกษุนั้นกล่าวกะสหายนั้นอย่างนี้ว่า “ผู้มีอายุ ผมเมื่อสัก ได้ปรารถนาจะถวายบริขารเหล่านี้แก่ท่าน.”

สหายนั้นเกิดโลภขึ้นคิดว่า “เราจะต้องการอะไรด้วยภิกษุนี้ผู้ยงบวชหรือสึกเสีย, บัดนี้ เราจักยังบริขารทั้งหลายให้ฉิบหาย.”

ตั้งแต่นั้นมา สหายนั้นพูดเป็นต้นว่า “ผู้มีอายุ บัดนี้จะประโยชน์อะไรด้วยชีวิตของพวกเรา ผู้ซึ่งมีมือถือกระบอง
เที่ยวไปเพื่อก่อนข้าวในสกุลผู้อื่น? (ทั้ง) ไม่ทำการสนทนาปราศรัยกะบุตรและภรรยา” ดังนี้แล้ว

ก็กล่าวคุณแห่งภาวะของคฤหัสถ์.

๑ นี่เป็นสำนวน หมายความว่า ฆ่าตัวตาย.

ภิกษุหนึ่งฟังคำของสหายนั้นแล้ว ก็กระสันขึ้นอีก คิดว่า

“สหายนี้เมื่อเรากล่าวว่า ‘ผมกระสัน, ก็กล่าวโทษในภาวะแห่งคฤหัสถ์ก่อน บัดนี้ กล่าวถึงคุณเนื่องๆ, เหตุอะไรหนอแล? รู้ว่า “เพราะความโลภในสมณบริวารเหล่านี้” จึงกลับจิตของตนเสียด้วยตนเองทีเดียว.

เพราะความที่ภิกษุรูปหนึ่งถูกตนทำให้กระสันแล้ว ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า บัดนี้ความเบื่อหน่ายจึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุนี้ ด้วยประการฉะนี้.

ก็สมณธรรมได้อันภิกษุนี้บำเพ็ญมา ๒ หมื่นปีครั้งนั้น, สมณธรรมนั้นเกิดเป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของภิกษุนี้ ในกาลบัดนี้แล.

[ชีวิตของผู้ปรารถนาความเพียรวันเดียว ประเสริฐ]

ภิกษุเหล่านั้นฟังเนื้อความนี้จากสำนักพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงทูลถามยิ่งขึ้นว่า

“พระเจ้าข้า ได้ยินว่า ภิกษุนี้ยินดีคัมภีร์โกณฑกานคฤหัสถ์ที่ก้านคอกอยู่เที่ยวบรรลุมรรคพระอรหัต, พระอรหัตมรรคเกิดขึ้นได้โดยขณะเพียงเท่านั้นหรือหนอแล?”

พระศาสดาตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย,

เมื่อภิกษุผู้ปรารถนาความเพียร ยกเท้าขึ้นวางบนพื้น, เมื่อเท้ายังไม่ทันถึงพื้นเลย, พระอรหัตมรรคก็ได้เกิดขึ้น;

แท้จริง ความเป็นอยู่แม้เพียงชั่วขณะของท่านผู้ปรารถนาความเพียร ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี

ของบุคคลผู้เกียจคร้าน” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็ผู้ใดเกียจคร้าน มีความพยายามอันทราม พังเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี,
ความเป็นอยู่วันเดียวของท่านผู้ปรารถนาความเพียรนั้น
ประเสริฐกว่าชีวิตของผู้นั้น.”

[แก้อรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุสโล ได้แก่บุคคลผู้ยงเวลาให้ล่วงไปด้วยวิตก ๓ มีกามวิตกเป็นต้น.

บทว่า หินวิริโย คือไร้ความเพียร.

บาทพระคาถาว่า วิริย อารภโต ทพหิ ความว่า ผู้ปรารถนาความเพียรมั่นคง ซึ่งสามารถยังฉนวน ๒ ประการให้เกิด.

คำที่เหลือ เช่นเดียวกับคำมีในก่อนนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุมรรคผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสัปทาสเถระ จบ.

๑๒. เรื่องนางปฎาจารา

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปฎาจาราเถรี ตรัสพระคาถานี้ว่า “โย จ วสสสตี ชิเว” เป็นต้น.

[ความรักไม่เลือกชั้นชั้นวรรณะ]

ดังได้สดับมา นางปฎาจารานั้นได้เป็นธิดาของเศรษฐีผู้มีสมบัติ ๔๐ โภคิณีในกรุงสาวัตถี มีรูปงาม.

ในเวลานางมีอายุ ๑๖ ปี มารดาบิดาเมื่อจะรักษา จึงให้นางอยู่บนชั้นปราสาท ๗ ชั้น.

ถึงเมื่อเป็นเช่นนั้น, นางก็ยังสมคบกับคนรับใช้คนหนึ่งของตน.

ครั้งนั้น มารดาบิดาของนาง ยกให้แก่ชายหนุ่มคนหนึ่ง ในสกุลที่มีชาติเสมอกันแล้ว กำหนดวันวิวาหะ.

เมื่อวันวิวาหะนั้นใกล้เข้ามา, นางจึงพูดกะคนรับใช้ผู้นั้นว่า

“ได้ยินว่า มารดาบิดาจักยกฉันให้แก่สกุลนั้น,

ในกาลที่ฉันไปสู่สกุลแล้ว ท่านแม่ถือบรรณาการเพื่อฉันมาแล้ว ก็จักไม่ได้เข้าไปในที่นั้น,

ถ้าท่านมีความรักในฉัน, ก็จงพาฉันหนีไปโดยทางใดทางหนึ่งในบัดนี้นี้แล.”

คนรับใช้นั้นรับว่า “ดีละ นางผู้เจริญ” แล้วกล่าวว่า

“ถ้าอย่างนั้น ฉันจักยืนอยู่ในที่ชื่อโน้น แห่งประตูเมือง แต่เวลาเช้าตรู่ พรุ่งนี้,

หล่อนพึงออกไปด้วยอุบายอย่างหนึ่งแล้ว มาในที่นั้น” ในวันที่ ๒ ก็ได้ยืนอยู่ในที่นัดหมายกันไว้.

[นางปฎาจาราหนีไปกับคนรับใช้]

ฝ่ายธิดาเศรษฐีนั้นนุ่งผ้าปอนๆ สยายผม เอารำทาสีระ

ถือหมอน้ำ ออกจากเรือนเหมือนเดินไปกับพวกทาสี ได้ไปยังที่นั้น แต่เช้าตรู่.

ชายคนรับใช้นั้น พานางไปไกลแล้ว สำเร็จการอาศัยอยู่ในบ้านแห่งหนึ่ง โถนาในป่าแล้ว ได้นำพินและผักเป็นต้นมา.

ธิดาเศรษฐีนอกนี้เอาหมอน้ำมาแล้ว ทำกิจมีการตำข้าวและหุงต้มเป็นต้นด้วยมือตนเอง เสวยผลแห่งความซื่อของตน.

ครั้งนั้น สัตว์เกิดในครรภ์ตั้งขึ้นในท้องของนางแล้ว.

นางมีครรภ์แก่แล้วจึงอ้อนวอนสามีว่า “ใครๆ ผู้อุปการะของเราไม่มีในที่นี้,

ธรรมดา มารดาบิดา เป็นผู้มีใจอ่อนโยนในบุตรทั้งหลาย, ท่านจงนำฉันไปยังสำนักของท่านเถิด, ฉันจักคลอดบุตรในที่นั้น.”

สามีนั้นคิดค้ำว่า “นางผู้เจริญ เจ้าพูดอะไร? มารดาบิดาเจ้าเห็นฉันแล้ว พึงทำกรรมกรณมีอย่างต่างๆ,

ฉันไม่อาจไปในที่นั้นได้.”

นางแม่อ้อนวอนแล้วๆ เล่าๆ เมื่อไม่ได้ความยินยอม ในเวลาที่สามีไปป่า จึงเรียกคนผู้คุ้นเคยมาสั่งว่า

“ถ้าเขาไม่เห็น จักถามว่า ‘ฉันไปไหน?’ พวกท่านพึงบอกความที่ฉันไปสู่เรือนแห่งตระกูลของตน” ดังนี้แล้ว

ก็ปิดประตูเรือนหลีกไป.

ฝ่ายสามีนั้นมาแล้ว ไม่เห็นภรรยา นั้น จึงถามคนคุ้นเคย ฟังเรื่องนั้นแล้ว ก็ติดตามไปด้วยคิดว่า “จักให้นางกลับ” พบนางแล้ว แม้จะอ้อนวอนมีประการต่างๆ ก็มีอาจให้นางกลับได้.

ที่นั้น ลมกัมมฆาตของนางปั่นป่วนแล้วในที่แห่งหนึ่ง.

นางเข้าไปในระหว่างพุ่มไม้พุ่มหนึ่ง พุดว่า “นาย ลมกัมมฆาตของฉันทปั่นป่วนแล้ว” นอนเกลือกกลิ้งอยู่บนพื้นดิน คลอดเด็กโดยยากแล้ว คิดว่า “เราพึงไปสู่เรือนแห่งตระกูลเพื่อประโยชน์ใด, ประโยชน์นั้นสำเร็จแล้ว” จึงมาสู่เรือนกับด้วยสามี สำเร็จการอยู่กันอีกเที่ยว.

สมัยอื่น ครรภ์ของนางตั้งขึ้นอีก.

นางเป็นผู้มีครรภ์แก่แล้ว จึงอ้อนวอนสามีโดยนัยก่อนนั้นแล เมื่อไม่ได้ความยินยอม จึงอุ้มบุตรด้วยสะเอวหลีกไปอย่างนั้นนั้นแล แม้ถูกสามีนั้นติดตามพบแล้ว ก็ไม่ปรารถนาจะกลับ.

ครั้งนั้น, เมื่อชนเหล่านั้นเดินไปอยู่, มหาเมฆอันมิใช่ฤดูกาลเกิดขึ้น.

ท้องฟ้าได้มีทอธารตกลงไม่มีระหว่าง ดังสายฟ้าพาดแผดเผาอยู่โดยรอบ ดังจะทำลายลงด้วยเสียงแผดแห่งเมฆ.

ในขณะนั้น ลมกัมมฆาตของนางปั่นป่วนแล้ว.

นางเรียกสามีมากล่าวว่า “นายลมกัมมฆาตของฉันทปั่นป่วนแล้ว, ฉันทไม่อาจจะทนได้, ท่านจงรู้สถานทีฝนไม่รดฉันทเกิด.”

สามีนั้นมีมืออยู่ในมือ ตรวจดูข้างโน้นข้างนี้ เห็นพุ่มไม้ซึ่งเกิดอยู่บนจอมปลวกแห่งหนึ่ง เริ่มจะตัด.

ลำดับนั้น อสรพิษมีพิษร้ายกาจเลื้อยออกจากจอมปลวก กัดเขา.

ในขณะนั้นนั้นแล สรีระของเขามีสีเขียวดังถูกเปลวไฟอันตั้งขึ้นในภายในหม้ออยู่ ล้มลงในที่นั้นนั่นเอง.

ฝ่ายภรรยาอนอกนี้เสวยทุกข์อย่างมหันต์ แม้มองดูทางมาของเขายอยู่ ก็มีได้เห็นเขาเลย จึงคลอบุตรคนอื่นอีก.

ทารกทั้ง ๒ ทนกำลังแห่งลมและฝนไม่ได้ ก็ร้องไห้ลั่น.

นางเอาทารกแม่ทั้ง ๒ คนนั้นไว้ที่ระหว่างอุทร ยืนเท้าแผ่นดิน ด้วยเข่าและมือทั้ง ๒ ให้ราตรีล่วงไปแล้ว.

สรีระทั้งสิ้นได้เป็นดังสีใบไม้เหลือง เหมือนไม่มีโลหิต.

เมื่ออรุณขึ้น นางอุ้มบุตรคนหนึ่งซึ่งมีสีตั้งขึ้นเนื้อด้วยสะเอว จูงบุตรนอกนี้ด้วยนิ้วมือกล่าวว่า “มาเถิด พ่อ, บิดาเจ้าไปโดยทางนี้” ดังนี้แล้ว ก็เดินไปตามทางที่สามีไป เห็นสามีนั้นล้มตายบนจอมปลวก มีสีเขียว ตัวกระด้าง ร้องไห้รำพันว่า “เพราะอาศัยเรา สามีของเราจึงตายที่หนทางเปลี่ยว” ดังนี้แล้วก็เดินไป.

นางเห็นแม่น้ำอจิรวดี เต็มเปี่ยมด้วยน้ำมีประมาณเพียงหัวเข่า^๑ มีประมาณเพียงนม เพราะฝนตกตลอดคืนยืนรุ่ง ไม่อาจลงน้ำพร้อมด้วยทารก ๒ คนได้ เพราะตนมีความรู้อ่อน จึงพักบุตรคนใหญ่ไว้ที่ฝั่งนี้ อุ้มบุตรคนเล็กนอกนี้ไปฝั่งโน้น ลาดกิ่งไม้ไว้ให้บุตรนอนแล้ว คิดว่า “จักไปที่อยู่ของบุตรนอกนี้” ไม่อาจละบุตรอ่อนได้ กลับแลดูแล้วๆ เล่าๆ เดินไป.

ครั้นในเวลาทีนางถึงกลางแม่น้ำ เขี้ยวตัวหนึ่งเห็นเด็กนั้น จึงโฉบลงมาจากอากาศ ด้วยสำคัญว่า “เป็นขึ้นเนื้อ.”

๑ ฉบับสืบทล ขานุปปมาณ ไม่มี.

นางเห็นมันโฉบลงเพื่อต้องการบุตร จึงยกมือทั้ง ๒ ขึ้นร้องเสียงดัง ๓ ครั้งว่า “สู สู”.

เหยี่ยวไม่ได้ยินเสียงนั้นเลย เพราะไกลกัน จึงเฉี่ยวเด็กบินขึ้นสู่เวหาสไปแล้ว.

แม้บุตรผู้ยืนอยู่ที่ฝั่งนี้ เห็นมารตายมือทั้ง ๒ ขึ้น ร้องเสียงดังที่ท่ามกลางแม่น้ำ จึงกระโดดลงในแม่น้ำโดยเร็วด้วยสำคัญว่า “มารดาเรียกเรา.”

เหยี่ยวเฉี่ยวบุตรอ่อนของนางไป. บุตรคนโตถูกน้ำพัดไป ด้วยประการฉะนี้.

[นางทราบข่าวว่ามารดาบิดาตายอีก]

นางเดินร้องให้รำพันว่า “บุตรของเราคนหนึ่งถูกเหยี่ยวเฉี่ยวไป, คนหนึ่งถูกน้ำพัดไป, สามีก็ตายในเสียดในที่เปลี่ยว,” พบบุรุษผู้หนึ่งเดินมาจากกรุงสาวัตถี จึงถามว่า “พ่อ ท่านอยู่ที่ไหน?”

บุรุษ. ฉันอยู่ในกรุงสาวัตถี แม่.

ธิดาเศรษฐี. ตระกูลชื่อโน้นเห็นปานนี้ ไกลถนนโน้น ในกรุงสาวัตถี มีอยู่, ทราบไหม? พ่อ.

บุรุษ. ฉันทราบ แม่, แต่อย่าถามถึงตระกูลนั้นเลย; ถ้าท่านรู้จักตระกูลอื่น, ก็จงถามเถิด.

ธิดาเศรษฐี. กรรมด้วยตระกูลอื่นของฉันไม่มี, ฉันถามถึงตระกูลนั้นเท่านั้นแหละ พ่อ.

บุรุษ. แม่ ฉันบอกก็ไม่ควร.

ธิดาเศรษฐี. บอกฉันเถิด พ่อ.

บุรุษ. วันนี้ แม่เห็นฝนตกคืบยันรุ่งไหม?

ธิดาเศรษฐี. ฉันเห็น พ่อ, ฝนนั้นตกคืบยันรุ่งเพื่อฉันเท่านั้น ไม่ตกเพื่อคนอื่น, แต่ฉันจักบอกเหตุที่ฝนตกเพื่อฉันแก่ท่านภายหลัง, โปรดบอกความเป็นไปในเรือนเศรษฐีนั้นแก่ฉันก่อน.

บุรุษ. แม่ วันนี้ ในกลางคืบ เรือนล้มทับคนแม่ทั้ง ๓ คือ เศรษฐี ๑ ภรรยาเศรษฐี ๑ บุตรเศรษฐี ๑, คนทั้ง ๓ นั้นถูกเผาบนเชิงตะกอนอันเดียวกัน, แม่เอ๋ย ควันนั้นยังปรากฏอยู่.

ในขณะนั้น นางไม่รู้สึกลึงผ้าที่นุ่งซึ่งได้หลุดลง ถึงความเป็นคนวิกลจริตยืนตะลึงอยู่ ร้องให้รำพันบ่นเพื่อเซชวนไปว่า

“บุตร ๒ คน ตายเสียแล้ว, สามีของเรา ก็ตายเสียที่ทางเปลี่ยว,
มารดาบิดาและพี่ชาย ก็ถูกเผาบนเชิงตะกอนอันเดียวกัน.”

คนทั้งหลายเห็นนางแล้ว เข้าใจว่า “หญิงบ้าๆ” จึงถือเอาหยากเยื่อ กอบฝุ่น โปรงลงบนศีรษะ ขว้างด้วยก้อนดิน.

พระศาสดาประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท ๔ ในพระเชตวันมหาวิหาร

ได้ทรงเห็นนางผู้บ้าเพี้ยบารมีมาแสนกับ สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร เดินมาอยู่.

[นางได้ตั้งความปรารถนาไว้ในชาติก่อน]

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ นางปฎาจารานั้น เห็นพระเถรีผู้ทรงวินัยรูปหนึ่ง อันพระปทุมุตตรศาสดาทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ดังท้าวสักกะจับที่แขน ตั้งไว้ในสวนนันทวัน

จึงทำคุณความดีแล้ว ตั้งความปรารถนาไว้ว่า

“แม่หม่อมฉัน พึงได้ตำแหน่งเล็กกว่าพระเถรีผู้ทรงวินัยทั้งหลายในสำนักพระพุทธเจ้าเช่นกับด้วยพระองค์”.

พระปฐมุตตรพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นอนาคตตั้งสญาณไป ก็ทรงทราบว่าความปรารถนาจะสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า

“ในอนาคตกาล หญิงผู้นี้จักเป็นผู้เล็กกว่าพระเถรีผู้ทรงวินัยทั้งหลาย โดยนามปฎาจารา ในศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า.”

พระศาสดา ทรงเห็นนางผู้มีความปรารถนาตั้งไว้แล้วอย่างนั้น ผู้สมบุรณ์ด้วยอภินิหาร กำลังเดินมาจากที่ไกลเที่ยว ทรงดำริว่า

“เว้นเราเสีย ผู้อื่นชื่อว่าสามารถจะเป็นที่พึงของหญิงผู้นี้ได้ ไม่มี” จึงได้ทรงทำนางโดยประการที่นางจะบ่าหน้ามาสูวิหาร
เดินมา.

บริษัทเห็นนางแล้ว จึงกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย อย่าให้หญิงบ้านี้มาที่นี่เลย.”

พระศาสดาตรัสว่า “พวกท่านจงหลีกไป, อย่าห้ามเธอ” ในเวลานางมาใกล้ จึงตรัสว่า “จงกลับได้สติเถิด น้องหญิง.”

นางกลับได้สติด้วยพุทธานุภาพในขณะนั้นเอง.

ในเวลานั้น นางกำหนดความที่ผ่าน่งหลุดได้แล้ว ให้เกิดหิริโอตตปยะขึ้น จึงนั่งกระโหย่ง.

ลำดับนั้น บุรุษผู้หนึ่งจึงโยนผ้าห่มไปให้นาง.

นางนุ่งผ้านั้นแล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แพบพระบาททั้ง ๒ ซึ่งมีวรรณะดังทองคำแล้ว

ทูลว่า “ขอพระองค์จงทรงเป็นที่พึงแก่หม่อมฉันเถิด พระเจ้าข้า, เพราะว่าเหยี่ยวเฉี่ยวบุตรคนหนึ่งของหม่อมฉัน, คนหนึ่งถูกน้ำพัดไป, สามิตายที่ทางเปลี่ยว, มารดาบิดาและพี่ชายถูกเรือนทับ เขาเผาบนเชิงตะกอนอันเดียวกัน.”

พระศาสดาทรงสดับคำของนาง จึงตรัสว่า

“อย่าคิดเลย ปฎาจารา, เธอมาสู่สำนักของผู้สามารถจะเป็นที่พึงพำนักอาศัยของเธอได้แล้ว;

เหมือนอย่างว่า บัดนี้ บุตรคนหนึ่งของเธอถูกเหยี่ยวเฉี่ยวไป, คนหนึ่งถูกน้ำพัดไป, สามิตายแล้วที่ทางเปลี่ยว,

มารดาบิดาและพี่ชายถูกเรือนทับ **ฉันใด:**

น้ำตาที่ไหลออกของเธอผู้ร้องให้อยู่ในสงสารนี้ ในเวลาที่ปิยชนมีบุตรเป็นต้นตาย ยังมากกว่าน้ำแห่งมหาสมุทรทั้ง ๔ **ฉันนั้น**

เหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“น้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ มีประมาณน้อย,

น้ำตาคนผู้อันทุกข์ถูกต้องแล้ว เศร้าโศก ไม่ใช่่น้อย มากกว่าน้ำในมหาสมุทรนั้น;

เหตุไร เธอจึงประมาทอยู่เล่า? แม่”

เมื่อพระศาสดาตรัสสอนมตคคปริยายอยู่อย่างนั้น, ความโศกในสรีระของนาง ได้ถึงความเบาบางแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทราบนามผู้มีความโศกเบาบางแล้ว ทรงเตือนอีก แล้วตรัสว่า

“ปฎาจารา ขึ้นชื่อว่าปิยชนมีบุตรเป็นต้น ไม่อาจเพื่อเป็นที่ต้านทาน เป็นที่พึง หรือเป็นที่ป้องกันของผู้ไปสู่ปรโลกได้;

เพราะฉะนั้น บุตรเป็นต้นเหล่านั้นถึงมือผู้ ก็ชื่อว่ายอมไม่มีทีเดียว,

ส่วนบัณฑิตชำระศีลแล้ว ควรชำระทางที่ยังสัตว์ให้ถึงนิพพานของตนเท่านั้น”

เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“บุตรทั้งหลาย ไม่มีเพื่อต้านทาน, บิดาก็ไม่มี ถึงพวกพ้องก็ไม่มี,
เมื่อบุคคลถูกความตายครอบงำแล้ว ความต้านทานในญาติทั้งหลาย ย่อมไม่มี;
บัณฑิตทราบอำนาจประโยชน์นั้นแล้ว สำรวมในศีล
พึงชำระทางไปพระนิพพาน โดยเร็วทีเดียว.”

ในกาลจบเทศนา นางปฎาจาราเผาภิเษมมีประมาณเท่าฝุ่นในแผ่นดินใหญ่แล้ว ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล.
ชนแม่เหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอุริยผลทั้งหลายมีโศดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

[นางปฎาจาราทูลขอบวช]

ฝ่ายนางปฎาจารานั้นเป็นพระโศดาบันแล้ว ทูลขอบรรพชากะพระศาสดา.

พระศาสดาทรงส่งนางไปยังสำนักของพวกภิกษุณี ให้บรรพชาแล้ว.

นางได้อุปสมบทแล้ว ปรากฏชื่อว่า “ปฎาจารา” เพราะนางกลับความประพตติได้.^๑

วันหนึ่ง นางกำลังเอาหม้อตักน้ำล้างเท้า เทน้ำลง.

น้ำนั้นไหลไปหน่อยหนึ่งแล้วก็ขาด.

ครั้งที่ ๒ น้ำที่นางเทลง ได้ไหลไปกว่านั้น.

ครั้งที่ ๓ น้ำที่เทลง ได้ไหลไปไกลแมกว่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

นางถือเอาน้ำนั้นนั้นแลเป็นอารมณ์ กำหนดวัยทั้ง ๓ แล้ว คิดว่า

“สัตว์เหล่านี้ ตายเสียในปฐมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งแรก,
ตายเสียในมัชฌิมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๒ ไหลไปกว่านั้น,
ตายเสียในปัจฉิมวัยก็มี เหมือนน้ำที่เราเทลงครั้งที่ ๓ ไหลไปไกลแมกว่านั้น.”

พระศาสดาประทับในพระคันธกุฎีทรงแผ่พระรัศมีไป เป็นดังประทับยืนตรัสอยู่เฉพาะหน้าของนาง ตรัสว่า

“ปฎาจารา ข้อนั้นอย่างนั้น,

ด้วยว่า ความเป็นอยู่วันเดียวก็ดี ขณะเดียวก็ดี ของผู้เห็นความเกิดและความเสื่อมแห่งปัญจขันธ์เหล่านั้น
ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ของผู้ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งปัญจขันธ์” ดังนี้แล้ว
เมื่อจะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็ผู้ใด ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมอยู่ พึงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี,
ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้เห็นความเกิดและความเสื่อม ประเสริฐกว่า
ความเป็นอยู่ของผู้นั้น.”

๑ บาลีว่า เพราะมีความประพตติเว้นจากผืนผ้า ดังนี้ก็มี.

[แก้เรื่อง]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า **อปสฺส อุตฺตมฺม** ความว่า
ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมอยู่ ด้วยลักษณะ ๒๕ แห่งปัจจุจันท์.

บทพระคาถาว่า **ปสฺสโต อุตฺตมฺม** ความว่า
ความเป็นอยู่แม้วันเดียว ของผู้เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งปัจจุจันท์เหล่านั้น
ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของบุคคลนอกนี้.

ในกาลจบเทศนา นางปฎาจารย์บรรลุประอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องนางปฎาจารย์ จบ.

๑๓. เรื่องนางกิสาคอตมิ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางกิสาคอตมิ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย จ วสุสสตี ชิเว” เป็นต้น.

[ทรัพย์ของเศรษฐีกลายเป็นถ่าน]

ได้ยินว่าทรัพย์ ๔๐ โกฎิ ในเรือนของเศรษฐีคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี ได้กลายเป็นถ่านหมดตั้งอยู่.

เศรษฐีเห็นเหตุนี้เกิดความเศร้าโศก จึงห้ามอาหารเสีย นอนอยู่บนเตียงน้อย.

สหายผู้หนึ่งของเศรษฐีนั้นไปเรือนถามว่า “เหตุไร จึงเศร้าโศกเล่า? เพื่อน” ฟังความเป็นไปนั้นแล้ว กล่าวว่า “อย่าเศร้าโศกเลย เพื่อน, ฉันทราบอุบายอย่างหนึ่ง, จงทำอุบายนั้นเถิด.”

เศรษฐี. ทำอย่างไรเล่า? เพื่อน.

สหาย. เพื่อนท่านจงปูเสื่อลำแพนที่ตลาดของตน ทำถ่านให้เป็นกองไว้ จงนั่งเหมือนจะขาย, บรรดามนุษย์ที่มาแล้วๆ

คนเหล่าใดพูดอย่างนี้ว่า ‘คนที่เหลือ ชายผ้า น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น ส่วนท่านนั่งขายถ่าน,’

ท่านฟังพูดกับคนเหล่านั้นว่า ‘เราไม่ขายของๆ ตน จักทำอะไร?’

ส่วนผู้ใดพูดกับท่านอย่างนี้ว่า ‘คนที่เหลือ ชายผ้า น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น,

ส่วนท่านนั่งขายเงินและทอง,’ ท่านฟังพูดกะผู้นี้ว่า ‘เงินและทองที่ไหน?’

ก็เมื่อเขาพูดว่า ‘นี่,’ ท่านฟังพูดว่า ‘จงนำเงินทองนั้นมาก่อน’ แล้วรับด้วยมือทั้ง ๒,

ของที่เขาให้ในมือของท่านอย่างนั้น จักกลายเป็นเงินและทอง;

ก็ผู้นี้ ถ้าเป็นหญิงรุ่นสาว, ท่านจงนำนางมาเพื่อบุตรในเรือนของท่าน มอบทรัพย์ ๔๐ โกฎิให้นาง

พึงใช้สอยเงินทองที่นางให้,

ถ้าเป็นเด็กชาย, ท่านพึงให้ธิดาผู้เจริญวัยแล้วในเรือนของท่านแก่เขา แล้วมอบทรัพย์ ๔๐ โกฎิให้แก่เขา

ใช้สอยทรัพย์ที่เขาให้.

เศรษฐีนั้นกล่าวว่า “อุบายดี” จึงทำถ่านให้เป็นกองไว้ในร้านค้าตลาดของตน นั่งทำเหมือนจะขาย.

คนเหล่าใดพูดกะเศรษฐีนั้นอย่างนี้ว่า “คนที่เหลือทั้งหลาย ชายผ้า น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น, ท่านนั่งขายถ่าน”

ก็ให้คำตอบแก่คนเหล่านั้นว่า “ฉันไม่ขายของๆ ตน จักทำอะไร?”

[ถ่านกลายเป็นทรัพย์อย่างเดิม]

ครั้งนั้น หญิงรุ่นสาวคนหนึ่งชื่อคอตมิ ปรากฏชื่อว่า “กิสาคอตมิ” เพราะนางมีสรีระแบบบาง เป็นธิดาของตระกูลเก่าแก่

ไปยังประตูตลาด ด้วยกิจอย่างหนึ่งของตน เห็นเศรษฐีนั้น จึงกล่าวอย่างนี้ว่า

“พ่อ คนที่เหลือ ชายผ้า น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น, ทำไมท่านจึงนั่งขายเงินและทอง?”

เศรษฐี. เงินทองที่ไหน? แม่.

นางคอตมิ. ท่านนั่งจับเงินทองนั่นเอง มีใช่หรือ?

เศรษฐี. จงนำเงินทองนั้นมาก่อน แม่.

นางกอบเต็มมือแล้ว วางไว้ในมือของเศรษฐีนั้น.

ถ่านนั้นได้กลายเป็นเงินและทองทั้งนั้น.

ลำดับนั้น เศรษฐีถามนางว่า “แม่ เรือนเจ้าอยู่ไหน.” เมื่อนางตอบว่า “ซื้อโน้นจ๊ะ.” รู้ความที่นางยังไม่มีสามีแล้ว จึงเก็บทรัพย์ นำนางมาเพื่อบุตรของตน ให้รับทรัพย์ ๔๐ โกฏิไว้.

ทรัพย์ทั้งหมดได้กลายเป็นเงินและทองดังเดิม.

สมัยอื่นอีกนางตั้งครรภ์.

โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน นางคลอดบุตรแล้ว.

บุตรนั้นได้ทำกาละแล้วในเวลาเดินได้.

นางห้ามพวกคนที่จะนำบุตรนั้นไปเผา เพราะนางไม่เคยเห็นความตาย อัมร้างบุตรผู้ตายแล้ว ด้วยสะอวด ด้วยหวังว่า “จักถามถึงยา เพื่อบุตรเรา” เทียวถามไปตามลำดับเรือนว่า “ท่านทั้งหลายรู้จักยาเพื่อบุตรของฉันทันบ้างไหมหนอ?”

ทีนั้น คนทั้งหลายพูดกับนางว่า “แม่ เจ้าเป็นบ้าแล้วหรือ? เจ้าเทียวถามถึงยาเพื่อบุตรที่ตายแล้ว.”

นางสำคัญว่า “จักได้คนผู้รู้จักยาเพื่อบุตรของเราแน่แท้” จึงเทียวไป.

ทีนั้น บุรุษผู้เป็นบัณฑิตคนหนึ่ง เห็นนางแล้วคิดว่า

“ธิดาของเราจักคลอดบุตรคนแรก ไม่เคยเห็นความตาย, เราเป็นที่พึ่งของหญิงนี้ย่อมควร” จึงกล่าวว่า

“แม่ ฉันทันรู้จักยา, แต่ฉันทันรู้จักคนผู้รู้ยา.”

นางโคติ. ใครรู้? พ่อ.

บัณฑิต. แม่ พระศาสดาทรงทราบ, จงไปทูลถามพระองค์เถิด.

นางกล่าวว่า “พ่อ ฉันทันจักไป, จักทูลถาม พ่อ” ดังนั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคม แล้วยืนอยู่ ณ ที่สุดข้างหนึ่ง ทูลถามว่า “ทราบที่ พระองค์ทรงทราบยาเพื่อบุตรของหม่อมฉันหรือ? พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. เออ เรารู้.

นางโคติ. ได้อะไร? จึงควร.

พระศาสดา. ได้เมล็ดพรรณผักกาดสักหยิบมือหนึ่ง ควร.

นางโคติ. จักได้ พระเจ้าข้า, แต่ในเรือนใคร? จึงควร.

พระศาสดา. บุตรหรือธิดาใดๆ ในเรือนของผู้ใด ไม่เคยตาย, ได้ในเรือนของผู้นั้น จึงควร.

นางทูลรับว่า “ดีละ พระเจ้าข้า” แล้วถวายบังคมพระศาสดา อัมบุตรผู้ตายแล้วด้วยสะอวดเข้าไปภายในบ้าน ยืนอยู่ที่ประตูเรือนหลังแรก กล่าวว่า “เมล็ดพรรณผักกาดในเรือนนี้ มีบ้างไหม? ทราบว่านั่นเป็นยาเพื่อบุตรของฉันทัน.” เมื่อเขาตอบว่า “มี,” จึงกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น จงให้เถิด,” เมื่อคนเหล่านั้นนำเมล็ดพรรณผักกาดมาให้, จึงถามว่า “ในเรือนนี้ บุตรหรือธิดาเคยตายไม่มีบ้างหรือ? แม่”

เมื่อเขาตอบว่า “พูดอะไร? แม่, เพราะคนเป็น มีเล็กน้อย, คนตาย นั้นแหละมีมาก.” จึงกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น จงรับเมล็ดพรรณผักกาดของท่านไปเถิด, นั้นไม่เป็นยา เพื่อบุตรของฉัน” แล้วได้ให้คืนไป; เทียวถามโดยทำนองนี้ ตั้งแต่เรือนหลังต้น.

นางไม่รับเมล็ดพรรณผักกาดแม้ในเรือนหลังหนึ่ง ในเวลาเย็นคิดว่า “โอ! กรรมหนัก, เราได้ทำความสำคัญว่า ‘บุตรของเราเท่านั้นตาย,’ ก็ในบ้านทั้งสิ้น คนที่ตายเท่านั้นมากกว่าคนเป็น.” เมื่อนางคิดอยู่อย่างนี้, หัวใจที่อ่อนด้วยความรักบุตร ได้ถึงความแข็งแล้ว.

นางทิ้งบุตรไว้ในป่า ไปยังสำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืน ณ ที่สุดข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงตรัสกะนางว่า “เธอได้เมล็ดพรรณผักกาดประมาณหยิบมือหนึ่งแล้วหรือ?”

นางโคตมิ. ไม่ได้ พระเจ้าข้า, เพราะในบ้านทั้งสิ้น คนตายนั้นแหละมากกว่าคนเป็น.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า

“เธอเข้าใจว่า ‘บุตรของเราเท่านั้นตาย,’ ความตายนั้นเป็นธรรมยั่งยืนสำหรับสัตว์ทั้งหลาย, ด้วยว่า มัจจุราชขุดคร่าสัตว์ทั้งหมด ผู้มีอภัยตายยังไม่เต็มเปี่ยมนั้นแล ลงในสมุทรรืออบาย ดุจหวังน้ำใหญ่ฉะนั้น” เมื่อจะทรงแสดงธรรมจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“มฤตยู ย่อมพาชนผู้มีมาในบุตรและสัตว์ของเลี้ยง
ผู้มีใจชานไปในอารมณ์ต่างๆ ไป
ดุจหวังน้ำใหญ่พัดชาวบ้านผู้หลับไหลไป ฉะนั้น.”

ในกาลจบคาถา นางกิสาคอตมิดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล,

แม้ชนเหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

[นางบวชในพุทธศาสนา]

ฝ่ายนางกิสาคอตมินั้นทูลขอบรรพชากะพระศาสดาแล้ว.

พระศาสดาทรงส่งไปยังสำนักของนางภิกษุณีให้บรรพชาแล้ว.

นางได้อุปสมบทแล้วปรากฏชื่อว่า “กิสาคอตมิเถรี.”

วันหนึ่ง นางถึงวาระในโรงอุโบสถ นั่งตามประทีป เห็นเปลวประทีปลุกโพล่งขึ้นและหริ่ง^๑ ได้ถือเป็นอารมณ์ว่า “สัตว์เหล่านี้ก็อย่างนั้นเหมือนกัน เกิดขึ้นและดับไปดังเปลวประทีป, ผู้ถึงพระนิพพาน ไม่ปรากฏอย่างนั้น.”

พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฏินั้นแล ทรงแผ่พระรัศมีไป ดั่งนั่งตรัสตรงหน้านาง ตรัสว่า

“อย่างนั้นแหละ โคตมิ, สัตว์เหล่านั้น ย่อมเกิดและดับไปเหมือนเปลวประทีป, ถึงพระนิพพานแล้ว ย่อมไม่ปรากฏอย่างนั้น; ความเป็นอยู่แม้เพียงขณะเดียว ของผู้เห็นพระนิพพาน ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ของผู้ไม่เห็นพระนิพพาน อย่างนั้น” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็ผู้ใด ไม่เห็นบอห์นไม่ตาย พึ่งเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี,
ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้เห็นบอห์นไม่ตาย
ประเสริฐกว่า ความเป็นอยู่ของผู้นั้น.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบว่า **อมต ปท** ความว่า อมตมหานิพพาน อันเป็นส่วนที่เว้นจากมรณะ.

คำที่เหลือ เช่นเดียวกับคำมีในก่อนนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา นางกิสาคอติ นั่งอยู่ตามเดิม นั้นแล ดำรงอยู่ในพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องนางกิสาคอติ จบ.

๑๔. เรื่องพระพหูปัตติกาเถรี

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระพหูปัตติกาเถรี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย จ วสุสสตี ชิเว” เป็นต้น.

[นางมีลูกมาก]

ได้ยินว่า ในตระกูลหนึ่ง ณ กรุงสาวัตถี ได้มีบุตร ๗ คนและธิดา ๗ คน.

บุตรและธิดาแม่ทั้งหมดนั้นเจริญวัยแล้ว ดำรงอยู่ในเรือน ได้ถึงความสุขตามธรรมดาของตน.

สมัยอื่น บิดาของชนเหล่านั้นได้ทำกาละแล้ว.

มหาอุบาสิกา ถึงเมื่อสามีล่วงลับไปแล้ว ก็ยังไม่แบ่งกองทรัพย์ให้แก่บุตรทั้งหลายก่อน.

ครั้งนั้น บุตรทั้งหลายกล่าวกะมารดานั้นว่า

“เมื่อบิดาของฉันทล่วงลับไปแล้ว, ประโยชน์อะไรของแม่ด้วยกองทรัพย์, พวกฉันทไม่อาจบำรุงแม่ได้หรือ?”

นางฟังคำของบุตรเหล่านั้นแล้วก็นิ่งเสีย ถูกบุตรเหล่านั้นพูดถึงบ่อยๆ จึงคิดว่า

“พวกลูกๆ จักบำรุงเรา, ประโยชน์อะไรของเราด้วยกองทรัพย์ส่วนหนึ่ง” ได้แบ่งสมบัติทั้งหมดครึ่งหนึ่งให้ไป.

ครั้งนั้น โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน ภรรยาของบุตรคนใหญ่กล่าวกะแม่ผัวนั้นว่า

“โอ! คุณแม่ของพวกเรามาเรือนี้นี้เท่านั้น เหมือนกะให้ไว้ ๒ ส่วนว่า ‘บุตรชายคนใหญ่ของเรา.’”

แม้ภรรยาของบุตรที่เหลือ ก็กล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน.

ตั้งแต่ต้นธิดาคนใหญ่ก็กล่าวกะนางดุจเดียวกัน แม้ในเวลาที่น่าจะไปเรือนของธิดาเหล่านั้น.

นางถูกดูหมิ่น คิดว่า “ประโยชน์อะไร ด้วยการอยู่ในสำนักของคนเหล่านี้, เราจักเป็นนางภิกษุณี เป็นอยู่”

แล้วไปสู่สำนักของนางภิกษุณี ขอบรรพชาแล้ว.

นางภิกษุณีเหล่านั้นให้นางบรรพชาแล้ว.

นางได้อุปสมบทแล้วปรากฏชื่อว่า “พหูปัตติกาเถรี.”

นางคิดว่า “เราบวชในเวลาแก่, เราไม่ควรเป็นคนประมาท” จึงทำวัตรปฏิบัติแก่นางภิกษุณีทั้งหลาย, คิดว่า

“จักทำสมณธรรมตลอดคืนยันรุ่ง” จึงเอามือจับเสาด้านหนึ่งที่ภายใต้ปราสาท เดินวนเวียนเสานั้นทำสมณธรรม.

แม้เมื่อเดินจงกรมก็เอามือจับต้นไม้ด้วยคิดว่า “ศีรษะของเราพึงกระทบต้นไม้หรือที่ไหนๆ ในที่มีด” ดังนี้แล้ว

เดินวนเวียนต้นไม้ นั้น ทำสมณธรรม,

นึกถึงธรรมด้วยคิดว่า “จักทำตามธรรมที่พระศาสดาทรงแสดง” ตามระลึกถึงธรรมอยู่เที่ยวทำสมณธรรม.

ลำดับนั้น พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีเที่ยว ทรงแผ่พระรัศมีไปตั้งประทับนั่งตรงหน้า เมื่อตรัสกับนาง ตรัสว่า

“พหูปัตติกา ความเป็นอยู่แม้ครู่เดียว ของผู้เห็นธรรมที่เราแสดงประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ของผู้ไม่เห็นถึง

ไม่เห็นธรรมที่เราแสดง” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็ผู้ใด ไม่เห็นธรรมอันยอดเยี่ยม พึงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี,
ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้เห็นธรรมอันยอดเยี่ยม
ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ธมมมุตตม** ได้แก่ โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง.

ก็โลกุตตรธรรมนั้น ชื่อว่า ธรรมอันยอดเยี่ยม.

ก็ผู้ใดไม่เห็นธรรมอันยอดเยี่ยมนั้น. ความเป็นอยู่แม้วันเดียว คือแม้ขณะเดียว ของผู้เห็น คือแทงตลอดธรรมนั้น
ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ของผู้นั้น.

ในกาลจบคาถา พระพหูสูตติกาเถรีดำรงอยู่ในพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องพระพหูสูตติกาเถรี จบ.

สหัสสวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๘ จบ